

ЧУДОМИР

Под шарената черга

ИЗДАТЕЛСТВО
ОТЕЧЕСТВО

**ЧУДОМИР
ПОД ШАРЕНАТА ЧЕРГА
ИЗБРАНИ РАЗКАЗИ И
ФЕЙЛЕТОНИ**

chitanka.info

ДРАГАН НИЧЕВ

НЕЗАБРАВИМИЯТ ХУМОРИСТ

За своя столица Чудомир си избра Казанлък!

Не го изкушиха шумните литературни стъгди, примамливите столични предложения. Но това не беше доброволно отшелничество, търсена самота — да бъде сред своите герои, да им служи с цялата си същност — в това той виждаше своята мисия на творец и гражданин. Неговото присъствие се чувствуваше навред из града, придаваше му някаква неповторима атмосфера. Нито едно културно начинание не започваше без Чудомир: той беше и компетентен съветник, и близък другар... Една богата и щедра творческа личност, при която щастливо се съчетават няколко таланта: писател-хуморист, художник-карикатурист, краевед и етнограф, музеен и читалищен деец... Шегуваше се, че станал „въобщественик“. През различните периоди на живота му неговите разностранни — и на пръв поглед изключващи се — дейности се „конкурираха“. Някои от тях вземаха връх, но е трудно да се отделят една от друга. През м. януари 1965 година бях при него с поръчка от столична редакция и един от въпросите ми бе коя от своите дейности той счита за най-важна, за първостепенна. „Читалищната!“... Този отговор тогава ме учуди и смути, но сега, когато се връщам отново към него, виждам, че така Чудомир ни подсказва ключ към своята личност, която ревниво пазеше и никак не обичаше да манифестира. За него, струва ми се, приляга определението „последният възрожденец“...

И все пак онова, което извиси Чудомир като фигура от национално значение, е неговото писателско дело. Неговото истинско присъствие в литературата започва в зрялата му възраст, той идва завършен като творец. В творческото му развитие не забелязваме онзи дълъг, понякога противоречив път, който съпътствува изграждането на някои писатели. При него няма резки падове, неочаквани върхове — творчеството му е праволинейно, вътрешно цялостно, завършено. Започнал своите белетристични опити в началото на 30-те години, за

около едно десетилетие интензивен творчески труд Чудомир успя да се наложи като един от бележитите майстори на българския хумор.

След Първата световна война Чудомир завинаги се заселва в Казанлък (роден е през март 1890 г. в село Турия, скътано в полите на казанлъшкото Средногорие; рожденото му име е Димитър Христов Чорбаджийски). Външно погледнато, животът му е лишен от събития, но той не се е оставил да бъде погълнат от монотонния ритъм на провинциалното всекидневие. В едно свое изказване Чудомир в шеговата форма бележи, че писател станал по неволя — „хлеба ради“. И пояснява, че в началото на 30-те години излязъл закон за „учителските двойки“ — т.е. само единият от съпрузите имал право да бъде учител. И тъй като съпругата му била учителка, то той като „кавалер трябвало да отстъпи...“ Напуснал мястото си на учител по рисуване в Казанлъшката гимназия и станал писател... Това е обяснението на хумориста — и вероятно формалният повод за напускане на учителската работа е именно този, но това едва ли може да прикрие, че за своята писателска работа Чудомир се е готвил дълго и сериозно. С най-тънки детайли той опознава бита и психиката на своите герои, слива се с тяхното всекидневие, с техните тревоги и радости, за да извая цяла галерия от образи, от които блика народното остроумие и неподправен хумор.

Хуморът на Чудомир е дълбоко народностен по дух и форма. Той струи от най-чистите извори — от там, дето бликат чудесните и неповторими народни приказки, мъдрости, песни. Дълбокото познаване и преоткриване на народния смях позволи на белетриста да нарисува богатството на народната душа, нравствената чистота на обикновените труженици. Това определя дълбоко народностния и демократичен характер на Чудомировия хумор. В почти всеки от образите на хумориста лежи прототип, ала нито един от тях не умря със смъртта на своя първообраз. Тези герои се превърнаха във вярно художествено свидетелство за дадена исторически обусловена душевност, за определено исторически битие. Регионалната багра, върху която са изградени образите на Чудомир, несъмнено е важен компонент, тя активно присъствува, откроява образа, прави го исторически конкретен, очертава географската рамка на действието, но не го изчерпва изцяло. Напротив — тръгвайки от прототипа, творецът успява да обобщи опита и битието на цяла галерия свои герои, да

вложи в дадения образ събирателни черти, от които да оживее вроденото народно чувство за хумор, мъдростта, натрупана през вековете. Народът поде тези образи, направи ги нарицателни и „нашенците“ на Чудомир тръгнаха из цялата страна...

Образът на провинциалната клюкарка — така майсторски пресъздаден от Чудомир — влезе като колоритна багра в нашата нова литература. Този образ не е само битово копие, а съдържа редица социални обобщения, разгледан е като плод на едно еснафско обкръжение, като плод на определено мислене и манталитет. Пак в този порядък могат да бъдат разгледани и редица образи на различни провинциални величия: запасни фелдфебели и офицери, мазни и лакоми попове, първенци на градския хайлайф („калцунев хайлайф“), църковни наместници и училищни настоятели, дребни и по-едри чиновници — с всички атрибути на буржоазната бюрократична машина, одаскалили се учители..., които в своята духовна и физическа леност се разминават с живота и изпадат в комични положения, стават жалки и смешни.

В своята цялост светът на Чудомир остава неповлиян от промените, които съвременната цивилизация съдържа или носи. В основата си този свят е от „социалното дъно“ — изключително устойчив, неподатлив към промените; затворен в своя регион; комичен както с невероятната беднотия, така дори и със своята „непромокаемост“. Но това именно съдържа творческа позиция и социална оценка. Директните внушения, острите сатирични картини наистина отсъствуват, ала остава тръпчивата мъка, че по света се среща такава сиромашия, толкова примитивен бит. И интересно — духът на героите остава свободен, разкрепостен — той не е в плен на тази затъпяваща мизерия, а напротив — героите воюват с тежкия бит, като посвоему го отричат и осмиват. Тук наум ми иде народната мъдрост: „Сиромах човек — жив дявол!“ — и тя някак се налага в съзнанието, когато се срещаме със селските бедняци: с Лъжлив Съби, с Нено Сенегалеца, с Дечо Пора...

Един от най-интересните и цялостни образи в творчеството на Чудомир е образът на майката. Разказите от цикъла за майката са писани в продължение на много години, Чудомир е имал намерение да създаде книга с надслов „Мама“, но тя така и остана недовършена. Едва ли в случая можем да твърдим, че времето не му е достигнало —

Чудомир огледа своето дело от всички страни и когато през тъжния декемврийски ден на 1967 година склопи очи, той едва ли е имал самочувствие на човек, който „не е доизплел своя венец“... Тук отново се проявява изключителната самовзискателност на твореца; пък има и нещо друго — темата, до която се е докоснал, го респектира, изпълва го с огромен пиетет.

На пръв поглед и тук художествените решения сякаш са издържани в семейно-битов план. Но умението му да синтезира в този случай е изведено до големи висоти; постепенно пред нас израства образът на необикновено трудолюбива и силна жена, която дарява живот и има топлина и ласка за всички в своя голям дом. Разказите прерастват като апология на майката, като синовен пиетет пред величието и силата на българката. Всяка дума, всеки жест на майката се превръщат в символ на нежност, на саможертвена готовност, на духовна сила; крият някакъв вроден финес. Тези разкази са като сърдечен трепет и носят най-искрени синовни чувства и преклонение пред невероятната сила и работливост на обикновената жена от народа. Така Чудомир доуплътнява своята творческа галерия, утвърждава безценни народни добродетели, открива най-чисти извори на народната нравственост и етика.

Героите на Чудомир са навлезли дълбоко в съзнанието на българския читател. Тук бих искал да допълня нещата с един факт, който има съществено значение за това утвърждаване. Художникът Чудомир нарисува своите „нашенци“ и техните пластически образи чудесно се допълват и хармонират с образите на неговите литературни герои. Тук отново се проявява умението му да типизира: със своя характерен, плътен рисунък, с леко деформирани, карикатурни линии Чудомир успява да извая своята неповторима художествена галерия, която пълноценно обогатява и продължава неговата литературна галерия.

В героите на Чудомир живеят народната мъдрост, вроденото народно чувство за хумор, народната душевност и силата на народното слово. Чрез тези герои творецът разкрива едно от средствата за борба срещу тежките несподи, срещу властниците; чрез тях той възпя народната мъдрост и трудолюбие. И тук може би се крие основната предпоставка, основната причина, която извисява тези герои като национално достойние и те не остаряват във времето.

I. СЕЛО

СЕЛО

Село, село, пусто село, откак се е заселило, все в тоя дълбок дол лежи. Отвред голи сипеи го обграждат и небето му е мъничко, мъничко, колкото едно фередже. Цял ден дреме под дебелия сянка на южния рид, а вечер, покаже ли се луната, свирнат вихри, пиян се провикне, лавнат псета, дорде я прогонят.

Къщурките му, криви, изкъртени, са наклекали по брега на реката. Тук-там от прозорците им наднича бледо мушкато в саксии от счупени стомни, но няма къде да се огледат, защото реката отдавна е пресъхнала. Едно спънато магаре къса лютивец из сухото й корито и с часове вече тропа на едно място като наказан новобранец. То е на майстор Ибрям Чилингир, който прави тънките свредлета. Той пък ето го хе, де лежи пред колибата си, гладен като бежанец. Цял ден се изтяга по корем, а вечер, като се завърнат от работа селяните, ако може да откара някой комат хляб, ще хапне, ако ли не, ще чака чак до сутринта, защото сега — освен него, магарето му и мене — няма никого в село.

Всичко е отишло в полето. Попът пък или е за риба, или спи в зимника на хладно, ама от пустото му куче и господ отдавна не е влизал в тях.

Задушно е като в ковачница. Прежуря на дъжд. Кокошките, зяпнали от жегата, отпуснали крила, отдалеч изглеждат като облечени в малакофи. И кучета няма денем в селото освен поповото. И в общината няма никого. Кметът заминал рано сутринта да си поиграе в градината, секретарят вършее, писарят отишъл в гората да бере липов цвят за болното си дете, а разсилният е при кмета в градината. Той пои, а кметът дава команда само. От десет дена общината стои затворена. Пък и защо ли да я отварят, като всичките са все от нашите и никой за нищо документ не вади? Кой къде си иска, ходи и кой каквото иска, това прави. Ако иде в забранената гора, плаща направо на горските стражари, ако сгреша нещо на полето, плаща си глобата на полските, защото и те от шест месеца заплата не са получили.

Два пъти в седмицата идва куриерът, но не ходи до общината, а направо на хармана на секретаря. Той си носи печата в пояса, завери му пътния лист и го изпрати със здраве. След това мушне писмата в купена между снопите и ако ги забрави, чак кога дойде ред да вършее тях, ги намира и раздава на населението. Ако пък случайно дойде по служба стражар или акцизен, праща ги на кметовата градина, че там има и студена ракия, мезе и дебели сенки. За обеду и вечерята се грижи разсилният — оттук топла пита, оттам пиленце, сиренце... Той по някой път отваря и общинската канцелария. Влезе вътре, дигне някоя паяжина с високата си гугла и бърза пак да заключи, да иде на кметската градина.

Село, село, пусто село...

— Ибрям, а, Ибрям, спиш ли?

— Какво да спим бе, чорбаджи, гладен човек спи ли?

— Слушай, Ибрям, стига си лежал, стига си спал. Искаш ли да станеш кмет на нашето село? А? Кажи де! Ще разбием вратата на общината, ще седнеш на кметския стол и ще почнеш да командваш. Всички се изредиха да кметуват в това пусто село, и пак кмет няма. Сега вече е твой ред. Хайде! Ставай, че работа ни чака. Заповеди трябва да се издават, наредби трябва да се пишат. Ставай! Аз ще ти бъда секретар.

Най-напред ще поставим въоръжена стража в двата края на селото и зададе ли се някой политически демагог — ще го арестуваме и ще го пхнем в нашия ракиен казан. Зададе ли се агитатор — вътре! Зададе ли се депутат — в казана! Ще подпалим огън и ще ги стопим. Маса ще ни трябва после за селската вършачка, за трактора, за мелницата. След това ще издадем заповед всички бивши и сегашни общинари да се мобилизират и да се изпратят да копаят водопровод и докато не протекат чешмите из село, да се не връщат. Всички стари горски стражари да се накарат да залесяват бреговете на реката и докато не потече пак, както е текла, да не стъпват в село. Неотчетените секретар-бирници, касиери на кооперация, училищни, читалищни и черковни настоятелства да идат да чукат чакъл за поправка на селските пътища. Председателят на читалището да пренесе на гръб в общинския плевник натрупаната в читалищния салон царевична шума, която се конфискува за в полза на селския бик. Попът да полее и помете всичките улици в селото. Бакалинът да поправи покрива на

училището и да постави стъкла на всички обществени сгради. Двамата лихвари да открият на своя сметка дневен детски дом и безплатни ученически трапезарии... Който не изпълни заповедта и не се подчини на новата власт — в казана! Какво ме гледаш така? Ставай! Ставай, че работа ни чака. И аванс срещу заплатата си ще получиш, щом поемеш длъжността — един комат хляб и буца сирене. Хайде!

Майстор Ибрям надигнал се на лакти, зяпнал от учудване, очите му изскочили, светят като лимонадени запушалки, а магарето, спряло да тропва с крака, извило врат, ни гледа, клати глава и пухти одобрително.

КОСАЧИ

Под големия крив орех на гробищата, седнали на сянка, коваха косите си Лъжлив Съби и Нено Сенегалецът. Преди няколко дена бяха взели от черковното настоятелство сеното и сега се готвеха да косят. То какво сено в гробище, но хем да ги почистят и колкото за три добичета все ще се събере малко осига и буреняк. Защото всичката живинка на двамата се състоеше от две крави и „чичо“ — сериозното магаре на Лъжлив Съби. Клетите сиромаси са и двамата. Дрехите им — окъсани, увиснали — и както са брадясали и неостригани от Коледа насам, отдалече ще ги помислиш за кукери. Нено е смирен човек, черен като арапин и вдовец. Свил се в сиромашията си като пашкул и все надолу гледа, ама Лъжлив Съби, леле, мале, чудото му го няма на три часа път оттука! Ако дяволите на оня свят се управляват от тричленна комисия, както е по нас, кога умре — той ще им бъде председател, гледаш го — една стиска човек и едното му рамо криво, ама очите му святкат като на котка в пещ и уж тебе гледа, а зад тебе вижда. И все се подсмива сякаш. Ей тъй, както си изтърсва лулата и си приказвате, ще те метне с някоя лъжа, че да се чудиш и маеш отгде ти е дошло! Затова му думат Лъжлив Съби. А пък прякор да измисля на някого — ще прилепне като лъжица в масло, та и с ръки-сапун да го триеш, не можеш го изчисти.

Слънцето се беше подало над Синьовец, ухилено и голямо като петмезена тава. Кривият орех, разстлал сянка като козинява черга, достигаше чак поп Еньовия гроб, а точно под окачената на клона торба, дигнало крак, се пощеше Неновото шарено куче.

„Джин-джан... джин-джан-джин..... Джин-джан-джин...“ — пееха косите и малките чукове редяха удар след удар. Като сложи последния удар точно на върха на косата, Лъжлив Съби стана, намокри бруса с кратунката, тегли го няколко пъти отдолу и отгоре върху острието и извика:

— Хайде Нено, ставай, че работа ни чака! Аз ще почна от поп Еня нататък до могилата, защото има нови гробове и трънак, а ти удари надолу, из долчинката. Ставай, че днес е събота, та да ги

подредим всички за утрешния празник! — И като изтърси лулата, мушна я в пояса, пипна здраво косата, поразкрачи се и почна.

Гробът на поп Еня беше сравнен със земята. Само един килнат кръст сочеше мястото му. Като се доближи, без да прекъсва нъмлията си, Съби се провикна:

— Прощавай, дядо попе, но до днес ти е попството! Наред ще ви обръсна сега всички ви — дръж се!

Тънката коса засъска около кръста и поваляше високата кошцрява, поникнала над главата на поп Еня. Като обръсна него и околните му, той с неправилна нъмлия се насочи към отдавна починалия си съсед и приятел Чеко Чолпана и отдалече му се обади:

— Комшу, хайде, сапунисвай се, че ида! Свещ досега не съм ти палнал от пуста немотия, ама днес съм рекъл да те обръсна на света събота, че я колко си брадясал! Замязал си на протестантин!

Тъкмо разчистваше съчките около Чековия гроб, кучето под ореха изръмжа, джафна веднъж-дваж и пак се наведе да се поще. Отдолу из пътя, който минава до самите гробища, се зададе Чековица, вдовицата, натоварена с цедилка, с мотика на рано и стомна в ръка. Зла и сърдита отдавна на Лъжлив Съби, понеже не можеше да понася шегите му, тя мина бързо край косачите, без да ги поздрави.

— Много бензин си наляла в мотора, Чековице, префучаваш като аероплан и селям не даваш!

— Ушите ти да зафучат на тебе, гдето сè подбив дириш!

— Не се кисели толкова, а ела помагай! Ела дръж да обръснем Чека, че каквато му е остра брадата — има да подскача!

— Да те обръснат вкоченясал, поразнико с поразнико, кога и от грях се не плашиш, и с мъртвите се подиграваш! — изрева вдовицата, покачи се на натрупана до нея пръст и продължи: — При него да идеш, че да се не върнеш! От гробищата да не излезеш гиди, дрипав циганино!

Кърпата ѝ се беше свлякла на шията. Разрошена и страшна, тя сипеше огън и жупел без прекъсвания.

Спокоен и усмихнат, Лъжлив Съби едва сварваше от време на време да пусне по някоя острота:

— Не викай, не викай, а си забради кърпата, че ако се надигне да те види Чеко такава, веднага ще скочи пак в гроба!

— И ти след него, и ти вдън земя да потънеш, просяко с просяко, и на и на целия ви род името да не се чуе! Дано черна чума ви изтръшка, гърлица да ви загърли и дъно и място да няма за вас!...

Огънят вече беше барабанен. Решена да унищожи противника си без остатък, Чековица кълнеше ужасно, гребеше буци пръст от купчината и хвърляше бясно през оградата. Лъжлив Съби се понаведе ухилен и извика:

— Поправи си мерника, Чолпанке, че надхвърля! Ще цапнеш Нена, Ненаа — хубостта на селото ни ще затриеш. Нали уж щях да ти сватувам за него?

— Самодиви да ти сватуват, куче проклето, и таласъми да ви тропат по полиците! Дано черна котка те прескочи, като пукнеш, та на вампир да се преобърнеш!...

Разпенена, прегракнала, тя реши да намали разстоянието и да атакува; затова се срина от купчината, прибягна, покатери се на гробищната ограда и сякаш вече не викаше, а джавкаше:

— Да пукнеш, да треснеш и ти, и майка ти, и баща ти, и децата ти!

— Ненооо — провикна се пак Съби, — ела, ела, ако не си видял жива горила — ела да видиш! Аз едно време видях на Пловдивския панаир, ама тази е по-рошава!

— Хи, хи, хи... — кискаше се Сенегалецът, облегнат на косата. Голямата му уста се беше разчекнала чак до ушите, а здравите му зъби се белееха на слънцето, сякаш беше лапнал буца сирене.

ЛЪЖЛИВ СЪБИ

Той не е нашенец. Нашите хора са едри и кротки като биволи, а то е дребно човече, нищо и никакво наглед. Дядо му, Генко Загорецът, едно време, хе, преди бозгунлука още, дошъл от Зелено дърво аргатин в село, оженил се за баба Неда от Тамашовците и полека-лека напълнили цяла махала със синове, дъщери и внуци. И нали кръвта им е загорска, повечето от синовете му пак загорки си взеха. Щом през май дойдат етърките да берат гюл по нас, току-виж, дядо Генко пак си взел снаха. Само бащата на Съби се ожени за нашенка, та той е мелез. А пък ти знаеш — смеси ли се загорска кръв с тракийска, или голям човек излиза, или голямо магаре. В Лъжлив Събя се събрали пък и двете. На, иди сега при него и му речи: „Събко бе, оня ден продадох толкова и толкова мускала масло и толкова денка по толкова лева и толкова стотинки мускала, на колко ми възлиза цялата сметка?“ Той ще наведе глава, ще се загледа във върха на левия си цървул, ще примига няколко пъти и ще отсече: „Толкова прави, бай Стойно!“ Иди тогава при даскалите, кажи им да сметнат и те ще пишат, ще задраскват до пладне и пак ще излезе, колкото Съби е казал. Ум — бръснач и пълен с дяволии. И лъже, ама не, да речеш, за интерес, а тъй, само за шега и подбив.

Пролетес дошъл в село един гражданин. Спрял на Стайковия дюкян, чукал, викал — няма никого. Работно време — где хора из село! Не щеш ли, из пътеката край дола се задал Лъжлив Съби. Счупило му се нещо на предното колело, та го търкалял към коларя за поправка. Търкаля си наш Съби колелото и гледа надолу, да го не изтърве в дола, а гражданинът се провиква:

— Хей, чичо, а бе няма ли в това село живи хора бе! От зарана съм тука, гладен ще умра, няма ли отнякъде да си купя нещо да похапна?

— Има, как да няма, стига човек да знае къде да подири.

— Е, кажи де, кажи!

— Ей тука през дола като минеш, ще завиеш надясно и през две къщи живее Чолпанка вдовицата. У тях има всякога и сирене, и бял

хляб месят, от свинско се намира, а наскоро и суджужи тъпкаха, ако не се лъжа.

Гражданинът грабнал бастуна и развял сетрето си през дола. Като намерил портата на вдовицата, развикал се и тя се показала из зимника, рошава и дрипава като дивата бабичка.

— Тъй и тъй, стрино, казаха ми, че у вас се намирало за ядене, та да ми претеглиш малко сирене, сто грама суджук и малко хляб. Колкото пари прави, ще ти платя.

— Кой ти каза бре, кой те прати? Лъжлив Съби ли? Аз ходя да шетам на хората от тъмно до тъмно за шепа папурено брашно, а ти суджук искаш! Да се махнеш оттука, че като взема бръсналката! А пък на оня хубостник да му кажеш: кога аз видя сирене, тогава и той бял ден да види, чу ли? Обесникът му с обесник, не си вижда гащите, че са налепени с кръпки, а се подиграва с хората!

Гражданинът, посрамен и гладен, се върнал пак да чака на дюкяна.

Един път пък излъга съдебния пристав. Дошъл синковецът да секвестира покъщината на Петка Палежа. Где го сбара Лъжлив Съби, не знам, но му подшушнал, че или в купата сено на двора, или в листницата му има скрит велосипед. Нов-новеничък велосипед. Дига приставът горска и полска стража, тръгва и кметът и разручкват на човека и сеното, и шумата. Ровили, търсили — няма. Най-послед кметът запитва:

— А бе, господин пристав, кажи ни какво дирим, дрешено ли, бакърено ли, та да ти кажа има ли, няма ли?

— Велосипед — рекъл приставът, — ново колело имало скрито тъдява.

— А бе какво те колело носи бе, господин пристав, не го ли видиш, че е невалиден човекът в краката! Той кола няма, само с предници ходи в гората и влачи дървата като лисица кокошките — какво ти колело! Пак Лъжлив Съби е пуснал тая муха. Ако не е той, главата си отрязвам! Той винаги, като го срещне с предницата, му дума: „Как си бе, велосипедист?“ Негова магария е и тая, не си хавете времето да дирите!

Наскоро пък беше изпратил един евреин да се лута из гората. Като орял бобището си на кръстопътя, топур-топур, задала се отдолу талига. Евреин карал в село праматария за продан.

— Чичо бе — попитал го той, — за пръв път идвам по тия места. Кажете ми кой път води за селото.

— Ей тук, нагоре въз могилата карай! — отвърнал му Лъжлив Съби и смушнал воловете. До тъмно се лутал из Узунска усойна из габраците горкият човечец, та хеле го срещнал горският и го насочил към село.

Те неговите не са една, не са две.

През войната служиха с наш Нена Черния в една рота. Един ден ротният ги праща патрул, като им поръчал поне десет сенегалци да хванат живи и за всеки хванат по десет дена отпуск обещал. На шега го рекъл ротният, ама Съби от шега не разбира. Пък и младшият е и началник на патрула. Мъкнал ги той цяла нощ из тъмнината, по корем пълзели, правили, стрували и ето ги рано сутринта строени пред землянката на ротния, а до тях — вързани двамата сенегалци, страшни и черни като таласъми.

— Браво, юнаци, да живеете! — поздравил ги ротният. — От утре имате всички по два̀йсет дена отпуска!

— Обещанието, обещанието, господин капитан, по трийсет дена се пада, не по два̀йсет!

— Защо, нали пленниците са двама?

Лъжлив Съби посочил наш Нена и рекъл:

— Ами този защо го не броите: не мяза ли на същински сенегалец?...

Смели се всички, смял се от сърце и ротният и им дал още по пет дена отпуска.

Оттогава на Нена Черния му излезе име Сенегалеца, че и на децата му тъй думат, че и на кучето му даже, макар че е шарено.

РЕВИ, МАРКО!

Влязло на Боня Бошнака прасето в Поровия двор. И нали не е овца, да речем, да стои почтено, като гост в чужда къща: разшетало се, заровило със зурлата и изрътило му и лука, и магданоза, и зюмбюля, и латинките в градината! Зърнал го Дечо Порът, грабнал топоришката, че ха тук, ха там — по едно време то рекло да се провре през плета. Намъкнало си муцуната и предния крак, ама задницата не ще! Напънал се оня ми ти шопар, че като дигнал целия плет, та го помъкнал към Бошнакови и увеличил територията на Поровия двор с три-четири крачки.

Удрял Порът с дръжката, удрял и колкото бие, то по`бяга и влачи плета. Кипнал човекът, че като обърнал топора откъм остро̀то — бас, бас, — набаскал го по задните принадлежности и го насякъл на порции, значи.

По този случай Дянко фурнаджията му измислил тогава песнята:

*Пустѝ хора думат,
думат и говорят,
че бай Дечо Порът
клал прасе с топорът...*

И оттогава го взе той на око и почна да му дири цаката, та и до днес. И щом стана кмет, извикал пѣдарите и им рекъл:

— Онуй, Дянковото, краставото магаре, дето ходи безразборно из хорските имоти, ще правите, ще струвате, ще ми го доведете някой ден, пък аз си зная работата по-нататък.

Заследили го пѣдарите, задебнали го, а то добичето, нали е с домашно възпитание, пасе си лютивец, спънато по реката около дядовата Гичова воденица, води се по законите, значи, и зачита частната собственост.

Как е станало, как се е случило, не зная, ама животинка нали е: да вземе да се отбие един ден в бобището на Миля Цолин! По синора

пасяло добичето, ама пъдарите нали това чакат! Пипват го, отвързват му краката и единият отпред, другият отзад, подкарали го през село като конспиратор един вид и — право в кауша. Теглили ключа и — фертиг! Мръкнало се. Слънцето паднало с глава надолу зад Самодивец и само краката му стърчели нагоре. Дошъл си свинарят, говедарят си дошъл, заприбирали се от работа и хората, а няма ни магаре, ни дявол!

— Е, боже — рекла Дянковица, — друг път не е правило тъй! Къде се е дянало, пущината! — И тръгнала да дири мъжа си по кръчмите.

Отбила се най-напред до хаджи Дончовия дюкян; ама смее ли да влезе вътре! Мушнала се в задния двор, допряла нос до малкото прозорче, гледа, гледа, ама то немито, откак излязло от фабриката, и нищо не се вижда. Въртяла се, въртяла, по едно време хаджията влязъл да вземе съчки за огъня.

— Какво търсиш тук, комшийке, гъозум ли береш?

— Олеле — рекла, — чичо хаджи, какъв ти гъозум! Нашият хубостник търся — рекла, — че магарето още не се е прибрало. Иди му кажи да го намери, че ако му се явя аз отпреде, има да ме гони с камъни до Цигански дол чак...

Върнал се хаджи Дончо, казал му и Дянко ококорил очи.

— А, за ваш Марка ли е думата? — обадил се Лъжлив Съби, който си купувал оцет. — Той — рекъл — е на добро място! Не бой се! Назначен е — рекъл — на служба в общината. Глашатай е постъпил — рекъл. — Ей сега, като минавах оттам, чух го, като се упражняваше да вика.

— Бря! — изсъскал Дянко, дръпнал си левия мустак и изтрезнял наполовина. И нали все на песни го избива, добавил:

— Веричката му проклета! Изяде ме кметът.

Рипнал и поел към общината. Из пътя баба Райка му разправила как стои работата.

Влязъл в канцеларията, а Порът, сключил рунтави вежди, прави се, че го не вижда, и уж пише нещо.

— Тъй и тъй, г-н кмете — започнал кротко Дянко, — прелезът бил незапушен, грешка станало, аман-заман, пусни ми магарето!

Порът мълчи и пише, пише, пише...

— Чичо Дечо, кмете — продължил по-настойчиво той. — Сиромях човек съм. Без него не струвам ни бодка. Ако не е да ми

донесе дърва, ни фурна ще опаля, ни хляб ще опека. Пакост не е направило. На синора пасло добичето. — И пак е завъртял по дянковски:

— Чуй — рекъл — молбата ми жарка и пусни ми Марка!

— Ами ако туря и тебе при него? — сопнал му се Порът.

— Ами че то по-хубаво тъй да направиш — рекъл. — Аз без него за какво съм? То ми храни къщата, то ми пее и развеселява. И за часовник на селото служи — помъчил се да се пошегува пак, ама оня ми ти Пор, начумерил се като Стара планина, сумти, пухти и все пише!

По едно време промърморил:

— Сто лева глоба ще платиш и ще си вземеш магарето.

— Недей бе, г-н кмете! Не ме мори бе! Толкова пари то самото не чини бе! Отгдето да ги взема? Ти знаеш колко души печат хляб на фурната, ама колко плащат — не знаеш!

— Не ме интересува! Иди при писаря да ти отреже квитанцията и си вземи магарето!

— Не прави тъй бе, чичо Дечо! Не е право това! Не ме карай да се оплаквам на по-горно място!

— Защо ще се оплакваш?

— Защото — кипнал Дянко, — защото питай даскал, питай поп — яде ли магаре боб?

— Каак? Ти още ли ще ми бърбориш? Марш, марш оттука! Аз тия уста, дето много знаят, ще ги запуша, че да ме помниш и приказваш. Марш!...

Свил пестници фурниджията, дигнал глава, ама срещу ръжен рита ли се, брате! Напълнила му се устата с люти думи, преглътнал ги, та му преседнало чак: ама сдържал се, превил гръб и излязъл навън. Спрял на двора, потъркал се по слепите очи с длан, помислил, помислил и като хвърлил поглед към общинския обор, въздъхнал тежко и дълбоко.

Щом чуло въздишката, и магарето жалостно се разревало. Стопило му се сърцето на фурниджията от мъка, не можал да се стърпи, дигнал юмрук нагоре, опънал шия и извикал, да го чуе цяло село:

— Ревии, Марко, реви, братко, двама да реведеме! Ти — в обора, аз — на двора, да се радва Дечо Пора!

И закрачил бавно надолу към хаджи Дончовата кръчма.

ФЕЛДШЕРЪТ

Той през войната бил във ветеринарна лечебница, ама нищо. Нали сме си животни все — човек било, добитък било, кога се нещо удари или повече, все с йод го мажат. И ако му е писано, ще му мине, ако ли не — ще го посеят в някой трап, па да поникне след второ пришествие! Освен йод и хинин се намирал при фелдшера, но се свърши преди три-четири месеца и сега си церим настинката с топло вино и чер пипер. Ама аз си го къркам студено и без пипер и по ми помага на телосложението. И прахове за кашлица има, ама изветрели и не помагат на населението. Дядо Слави три месеца ги пи и колкото ги гълта, повече кашля и се засинява от зор.

— А бе, Енчо — дума той на фелдшера, — файда няма бре! Колкото ги пия, по ме задъня в гърдите.

А той смига и дума:

— Тя — кай, — дядо Славе, твоята, от магарешка е по-лоша! И цял чувал да изгълташ, няма да патакса. Дорде не идеш — кай — при татя, няма да те остави!

— Ами що ми не каза по-рано, че да си не давам парите без последствие бе, чоджум?

А той се хили насреща му като волска глава на плет и пердаши сантасето с даскала.

На Недя бабин Делин булката отишла веднъж при него.

— Тъй и тъй — рекла, — бати Енчо, една бучка ми е излязла до слабините и не ме боли, да речеш, ама лошо ми става и ми прималява на корема. Дай ми ум какво да правя.

Прегледал я той, бутнал тук, пипнал там, помислил, помислил, па рекъл:

— Работата е лоша, булка! И не е за мене! При доктора трябва да идете, и то при баш доктор в Пловдив, да я отреже с време.

— А, наредихме я — рекла Недьовица и краката ѝ се подсекли. — Ами че с какво се ходи в Пловдив бе, бат' Енчо? Вчера съм продала шест яйца и си купих сол, кравата куца, а мама, лежи и тя ни жива, ни умряла в къщи!

— Не зная — рекъл фелдшерът. — Тумор имаш на корема, това зная само.

Завайкала се булката, разплакала се, разтичал се и Недьо, че тук, че там, най-после се примолил на Стамата бакалина за двайсет алтъна с лихва, взема на кръстника си Вълча вола и отиват в Пловдив.

Като я прегледали докторите — що щеш! Жената непразна от пет месеца. След два месеца роди един седмак — момче, — по цял ден вряка у тях като прикlescено яре.

Друг път пък попадията отишла при него.

— Какво има, бабо попадийо?

— Лошо, Енчо — рекла, — лошо! Ще се мре — рекла. — Като си похапна на пладне и стана да се кача горе да подремна, дорде мина стълбата, на три пъти почивам. Задушават ме нещо на корема и сили нямам!

— Колко кила излезе на Гергьовден? — попитал я той.

— Ама че сто и три, ама гаче ми се види, че съм качила още.

— Разходки трябва да правиш, попадийо, разходки! Всяка заран — рекъл — трябва да ходиш на крака до Мильово кладенче по шосето, та да поспаднеш малко!

Тъкмо си приказвали, и леля Неда се намъкнала при тях.

— Какво те води насам, чино Недо? — рекъл фелдшерът.

— Ооох, Енчо, чининото, ще се мре, олум! Свят ми се вие, синко, и краката ми кистисват, кога ходя на път. Вчера бях на бобището в Горчилов дол и щях да пукна из пътя. Един чувал боб не можах да донеса! Добре, че мина Нено Черният с колата, та го метна отгоре.

— Разходки трябва да правиш, чинке, разходки! Ищах да ти отворя и по-много да ядеш, че я погледни, на какардак си замязала.

— А бре, ами нали от тъмно до тъмно сè разходки правя бе, синко! Ей на, завчера чистихме синор на гюла зад усойната, вчера от тъмно съм станала и ходих при козите на мандрата, а след пладне пак на бобището бях!

— Толкова зная аз и това ти казвам!

— Тя, нашата, Недо, е една, както се е видяло — обадила се попадията, — ами я от утре да почнем да се разхождаме!...

Не щеш ли, на другата заран леля Неда грабнала тясната мотика и тръгнала надолу към Мильово кладенче за голямата нива, буци да

чука. Близко до Чакърското лозе настигнала попадията запотена, с кошница в ръка, грухти и се клати полска-лска като вършаска.

— Добра стига, попадийо — рекла й леля Неда.

— Дал ти господ добро, Недо! И ти ли на разходка като мене?

— Ами че пак разходка, речи го, де! Хем разходка, хем буци да чукам!

— Оох, тя твойта лесна, че няма какво да ти тежи, ама аз, аааз!...

— Ами, като ти тежи месото, защо си помъкнала и кошница отгоре?

— Ооох, огладнявам сестро, огладнявам! Като повървя малко, и ми прималее на корема, та си взех малко хляб и сиренце да си хапна при кладенчето. Хем дебелея, сестро, хем ми се яде, пък пусти крака не държат!

— Ох, ами мене питаш ли? Отзарана се наведох да взема мотиката, че като ме сръза нещо в кръста, щях да падна. Едвам се влача от пуста слаботия, ама работата не чака! Тръгнах из пътя, вървя и си мисля: „Каквото ни нареди вчера фершелът с попадията, да я стигна из път, ще й рсча: «То се е видяло, попадийо, че ний на разходки ще го ударим с тебе — ти да отслабнеш, пък аз да надебелея, — ами я върви напред, пък аз отзад, та ако падне някоя мръвка от тебе, дано се лепне на мене, че и на тебе да олекне и аз малко да заприличам на човек!»“

КОНО КАНТОНЕРИНЪТ

Тейко ми, бог да го прости, кога отивахме в града и виждахме тук-там край шосето кантонерите, седнали под сянка, или да ядат, или пък дремат, ми думаше едно време:

— Виждаш ли ги, сине? Тези се казват падишах дембеллери! По цял ден или се излежават, или ядат.

Ама бай Коно не е от тях.

Рече ли да работи, по четиридесет лопати пръст изхвърля на ден из канавките лятно време, кога е хладно. Ех, кога е много горещо, и ти да си, да речем, при тия дебели сенки, ще седнеш, ще си похапнеш, па след туй ще легнеш да подремеш малко, докато се захлади. Само че ще гледаш по-настрани от пътя да е, в шумака, та да те не види я някой от село, я от началството да мине някой, че каквито са алименти!

Пък тя, да ти кажа, държавната работа край няма! На бай Коно се е паднал един участък — не ти е работа. Шосето се вие из едни букови гори, едни ми ти кладенчета студени из тях, едни ручей шуртят из долищата, само торбата да ти е пълна и друго ти не трябва! Ако имаш пък и сланина да я нарежеш, нарежеш на парчета, че да я нанижеш на един шиш, да я препечеш на жаравата да се зачерви, та, дето има една дума, като залапаш, да ти цвърне на корема. Напий се отгоре със студена вода, па нека да ти е зле!

Цяло село му завижда и колко се мъчиха да го уволнят, ама бай ти Коно не е вчерашен. Гледаш го такъв, ама торбата му е пълна с декларации и зададе ли се инженер или друго някое началство, подушва ги като коте кълцано месо, възпретне ръкави над лактите, че като се разфучи с кирката — пушек се дига! Като го заварят тъй, потупват го по рамото, речат му „бравос“ и си заминат. Заминат ли си, по три месеца лежи под сенките и не похваща ни мотика, ни лопата.

— Не ще, брей, не ще адашът да запълни оная трапчинка, дето е насред шосето до Раков вир — оплаква се Койо Бъкелът на Лъжлив Съби. — От Великден насам му казвам — не ще и не ще! Два пъти съм чупил оста на колата на връщане от гората.

— Болен е човекът, не го закачай — дума Съби.

— А бе какво ти болен! Два тулума саздърма направи есен, сто кила свиня закла и ги оплюска като нищо! Каква ти болест! Не виждаш ли, че се е зачервил в главата като артелчик!

— Нефелен е човекът, болен е — дума пак Лъжлив Съби и вади пунгията да секне огън. — От сънната болест е заразен. Няма да го бъде. Че ти как мислиш бе, Бъкеле, тия дебели сенки в гората и тая бистра вода какво правят човека? Ами че тия поляни в гората му обелиха ребрата от лежане! Дано го пенсионира, та да си дойде да си поспи на меко в къщи, ами! Инак ще си погине човечецът...

СЕКРЕТАР-БИРНИКЪТ

Той е от село Каменяк и си има кон. Конят му е осиновен от нашата община, защото сè у общинския обор се храни и яде дажбата на селския бик. И секретар-бирникът е като бика и у яденето, и у другите издевателства. Има си и овощна градина в наше землище, но обаче не ражда седем години и една нощ си я изсече, па набеди селото и общината му я плати на общо основание по закона. Има си и комперация. Тя е селска, ама той им прави сметките и с разни заблуждения печалбите ги абстрахира за себе си и я оставя в дефицитно положение. Много му е хубав почеркът. Като те подпише под някой документ или запис, не можеш да познаеш ти ли си се подписал, или е фалшификация.

Малко е черен и тунтурест като свинче, ама е дявол голям и има две къщи у Каменяк и трета у Голо бърдо. И две лозя има, три малачки, два шопара и е ортак с каракачаните в кашкавала, за да плащат за паша по-малко. Петъчен ден се качва на коня за града, ама минава през тяхното село и стои там до неделя, а в понеделник иде в града и като се върне в село вечерта, писува си за три дни пътни и дневни. Мастило и книга купува от Теня книжаря и си делят печалбата на далаверни начала. Като му рекох лятос, че за пет месеца е изписал шест кила мастило, той ми рече, че лятно време го пиели мухите. Той има и пенсия анонимно. Ходи да взема пенсията на вдовиците и невалидите и при изплащането си я докарва пенсията с окус-фокус. Той е на власт шестнадесет години и партиите падат, а той не пада и ще стои на служба до второ пришествие! Есенес дойдоха либералите от по-слабото крило да правят събрания и държа сказка един и рече на широките народни маси:

— Селяни, половината ви село е потънало в мочури и тресища! Като дойдем на власт, ще го преместим лаконически по-горе, на сухото, на държавни разноски!

А той стана, па му рече:

— Може — кай, — може! Вярваме, че ще го преместите. Нали в деветнайсета година преместихте цяла Добруджа във влашката земя,

Тракия в гърцката и Босилеград в сръбска! Вярваме — кай, — ще го направите! Майстори сте!

А вечерта синковецът прави-струва и ги прибра либералите у тях на спане и се напиха на Йовин Гергя с виното, защото е от тяхното крило. Кога си отиваха на утрето, прегърнаха се със секретар-бирника и после той ги псува съфакупно всичките.

ВЕЧЕРИНКА

Пуста наша Пена, пустите ѝ превземки! Откак се е заговорило, че ще има вечеринка и нейният Йовчо ще казва стихотворение, хукнала е като луда из село и като почнеш от Джанков вир чак, та до гробището, човек не е оставила да не му се похвали:

Наш Йочко туй, наш Йочко онуй... Че като му дали стихотворението да го учи, затворил се в новата стая и до тъмно чел; че как още на втория ден го научил цялото и го казал пред всички след вечеря; че как баба му посегнала да го целуне, та съборила гърнето с боба и попарила котката... То хвалби, то преструвки — да им се не наслушаш. Да ми е стихотворение като свят поне, ами за магаре се разправяло в него. Види се, за подигравка са му го дали даскалите, защото тейко му едно време все с магарета се разправяше. Пие, пие, пие из кръчмите и като излезе, качи се на магарето, върже му въжето за кръста си, та като падне от него, той да си лежи, дорде изтрезнее, а магарето да пасе наоколо и да го чака.

Е, майка е, чедо ѝ е: да си се радва; ама дано и ний сме ги имали пък. Наш Динко, кога беше колкото нейния Йовчо, два пъти е чел Апостола в черква и исо държеше на певците, ама чула ли си ме нявга да разправам щяло и нещяло из село.

— Учи го, булка Денковице, учи го това дете, че дарбата му е голяма и глас има като звънче. Един поп ще стане от него, че и дрипите му ще попуват — ми думаше поп Глигор тогава, ама като не бяхме възможни! Да имаше как да го пратя в Бачковския манастир, нямаше сега да ходи и да се блъска блъските из гората, ама на, орисница пуста!

Тъй приказваше в навечерието на вечеринката, която учителите готвеха да дадат срещу Водици, Мокра Иванца на кумата си Вела Глухата и крещеше, та се чуваше из цялата махала.

Вечерта срещу вечеринката даде господ хубаво време. Ни студ, ни вятър, ни нищо. Хаджи Дончовата тополя, щръкнала нагоре като минаре, хич не пошавнуваше, ама нали сме пусто в дол, уж ясно е небето, а в село сглъхнало и тъмно като в къртичина дупка. Само училището светеше отворед и хора прииждаха, прииждаха. Наша Пена,

то се знае, най-напред е дошла и най-напред седнала. Току до самата сцена, го речи. Билетът ѝ бил по-назад, ама пред нея се случил Дълъг Пейо. „Аз — рекла — съм дошла тук вечеринка да гледам, а не на Дълъг Пейо рошавия врат.“ Хукнала се до къщи, донесла си стол и се натъкмила на първо място до попадията. На него ред бяха още и попът, стария даскал Минчо с дъщерите си и писарката. Седнала там Пена, ама все нещо ч не сдържа и все се мушка в стаята на даскалите да види какво прави Йовчо. Първия път му обърсала носа и косите му пригладила с плюнка, а втория — му закопчала горното копче на панталонките, потупала го по гърба и пак се върнала да седне.

Чукаха по сцената, тропаха, притичваха се през публиката дечурлигата за забравени вещи, най-после удари трети звънец, завесата заскрибуца и се дигна, ама единият ѝ край отиде по-нависоко, а другият увисна надолу. Най-напред децата изпяха една песничка, след това младият учител изсвири нещо на киман и след това изведнъж се потопорчи на сцената като лалугер и Йовчо Пенин. Щом го видя майка му, и тъй си остана с отворени уста. Изправи се Йовчо, разкопча се копчето на панталона, пак го закопча и като се загледа в чича си Нена Сенегалеца, подсмръкна веднъж и без да се поклони, извика, колкото му глас държи:

— Магаре!

Чичо му Нено, като чу тая дума, сякаш с чук го тупнаха по темето. Сви се на кълбо, надзърна крадешком дали още го гледа хлапето, извърна се да види дано има някой друг зад него, за когото да се отнася думата, и занемя ма стола си.

Публиката се закиска, заизвива се назад и смути за момент малкия декламатор, който се окопоти пак, премести погледа си върху дяда попа и извика пак:

— Магаре! Стихотворение от Ве Иван Стоянов.

После опъна шията си като книжно фенерче, прилепи ръце до краката си и започна бързо и с всички сили:

*Кой каквото ще да казва,
ала умна съм глава.
Май ушите ми са дълги,
но беда не е това.*

И спря. Публиката отново се развесели. Някои изръкопляскаха, а Иванчо Маймунката се обади:

— Длъжки са, дължки са ушите ти, ама нищо! Тя майка ти, няма вече да ги дърпа!

— Мълчи бре! Твоите малки ли са! Я ги виж! Като тиквени ластуни са увиснали — изсъска буля Пена и пак се вторачи в сина си.

— Ссст! — сопна се даскал Минчо. След това, погледна към малкия и рече кротко: — Бравос, Йочко, бравос, момчето ми! Карай сега нататък!

Но Йовчо, бледен и смутен, напразно се мъчеше да погълне нещо.

Ту откопчаваше, ту закопчаваше онова копче и не можеше да си спомни втория куплет. Запъна се наново и пак спря. Една мъчителна минута се проточи. Пак се напъна да каже нещо — хъката-мъката... — и пак спря.

За да се спаси положението, даскал Минчо плесна с ръце и извика:

— Стига вече, Йочко, стига, момчето ми! Бравос, бравос! Ха иди си сега! Стига!

— А бре как ще си иде, даскале — извика майка му. — Няма да си иде! Знае си го детето. От две недели ми го декламира и си го знае на вода. Ха, мама! Ха спомни по-нататък как беше, чедо!

— Не мъчи детето, булка — намеси се и попът. — човек е и обърква се най-паче. Нека си иде сега, а други път пак ще го каже до конец.

— А бре, дядо попе, казвам ви, на вода го знае бре! Ушите ми беше приглушило. Къде ще си ходи? Ха, Йочко, маминото, ха сега нататък!...

Малкият стоеше като втрещен. В ушите му бръмчаха рояци оси, гърдите му се повдигаха често-често и нито чуваше вече учителя, който му подсказваше от кулисите, нито виждаше нещо.

— Е, боже! Е, мамке — хленчеше права буля Пена и се удряше с две ръце в главата: — Мари пуста моя празна кратуна! И аз го знаех мари! И аз го знаех това пусто стихотворение. От него го бях научила, ама идва ли ми сега на ума?!... А бре, Йове! А бре, майка! Забрави ли го бре, сине?...

Йовчо нито и помръдваше. Тъй си стоеше с прибрани ръце, като закован на пода. Само очите му почнаха да клепкат често-често и една едра сълза се търкулна по лявата му буза. В едната си ръка стискаше силно откъснатото вече копче.

— А бре думай, Йове!... Казвай бре, тъпако — беснееше буля Пена. — Казвай или се пръждосвай да не ме срамиш бре! Гиди, обеснико! Гиди, въжернико проклети? Аз да му правя попара всеки ден и млин да му точа, а той да ми стои като пукал насреща! Казвай де! Ще казваш ли? А? Гиди, тиквенико!

И като посегна с дългите си ръце, хвана го за новата антерия, свали го от сцената в поповите крака и почна да го налага с юмруци, където свари.

Първият акт от вечеринката беше приключен. Само завесата не се сетиха да спуснат. Тъй си остана тя, дигната с единия край нагоре, а другият увиснал надолу и мръсен като на Миндил Данка фустата.

С ОБРАЗОВАНИЕ

Откога е свършил училище Карабойкин Гунчо, ама развява перчем из село и работа не хваща.

— Аз — казва, — дорде имам това образование, не се плаша. Моята е лесна — казва. — Каквато служба поискам, ще ми я дадат.

Върти хорото, синът майчин, обикаля седенките и пердаши скамбиля в Мариновата бозаджийница, а майка му нека да скубе троскот и да се задява като мъглижко магаре с чували.

Мина зима тъй, втора мина и трета подхвана. Не остана парица във възел скътана и къщата им оголя като бежанска. Че и брашното взе да се привършва.

— Ей го — дума угрижена майка му. — Това, дето го виждаш, е всичкото. Да има, да има до Богородица и като го изядем, какво ще правим — и аз не зная.

— Не бой се — вика Гунчо, — аз, дорде имам това образование...

— Да ти се не види и образованието, и намярата, майка, кога от три години все това чувам, а работа не захващаш. За какво ти е пущината? Ей чичо ти Васил може да те настани някъде, колкото за хляба, ама отиваш ли да му се примолиш? Вчера ме срещна при моста и ми рече да наминеш край общината. Иди, допитай, погрижи се!

Позамисли се Гунчо, наведе глава и право при кметския наместник.

— Тъй и тъй — рекъл, — чичо Василе, станало приказка с мама вчера за мене. Дано — рекъл — се намери някаква работица, че и брашно нямаме вече вкъщи.

— Има — рекъл, — чичовото. По закона — рекъл, — санким, трябва да изчислим от служба дяда ти Тотя, дето гледа бикове, и да назначим човек с третокласно образование. Умее си от работата старикът и не ми е за изчисление, ама като е такава наредбата, няма какво да се прави. Та мислих, мислих, освен тебе няма друг да е свършил трети клас. Ще те назначим, рекъл, ама да си отваряш очите, работата ще си гледаш и няма много-много да хойкаш по хора и

седенки, че аз не си поплювам, санким! Щом нещо кръшнеш, и ще те уволня моментално.

— А бе, чичо — рекъл наскърбен Гунчо, — за това ли ме намери достоен бе? Дотам ли я докарахме? Аз, с такова образование човек, с такъв ценз и толкова години наука да уча...

— Аз не съм те намерил, а законът го казва. Ако ти не харесва, иди в Заара и стани владика, санким, или пък омитай седенките из село, дорде ти се повлечат мустаците по земята, пък майка ти да ходи немила и недрага като сянка из село. Образование, образование — на ти тебе образование! За тая служба се предвижда човек, учен като тебе. Ако не беше тъй, хич нямаше да те потърся, санким...

Излязъл Гунчо из канцеларията, тръснал глава и хайде пак на скамбил при Марина.

Като се минали десетина деня, свършило се брашното и майка му почнала да се заключва в зимника и да проплаква като на умряло. Видял се в чудо пак. Въртял насам, въртял натам, най-сетне се решил и приел службата. „Ще изкарам зимата криво-ляво, си мислел, а напролет ще я напусна и ще ида в града чиновник. Аз, дорде имам това образование..."

— Кротко се отнасяй с добичетата, момче — напътвал го чичо му Васил. — Луди работи тук не ще. Сутрин ще ги кърмиш, преди да е окнал говедарят още. Два пъти през деня вода от чешмата ще им носиш, ще ги чешеш, ще им подринваш да им е чисто и сеното ще го скубеш с куката наред от купата, а не да го мъкнеш с ръце все от едно място. И пази се от черния бик — му дума, — че замахва с рога понякога, санким! Легално стъпвай, когато си около тях, че бикове са това, не са овце. Луда кръв ври у тях. Не знае човек кога ще ги наскочат дяволите. И селска стока е. От всички е видяно. Дядо ти Тотьо като деца ги гледаше и коткаше. Очите си отваряй, санким!

Почнал работа Гунчо, ама все сърдит, все намусен. Не му е по сърце. Пък му се и подиграват другарите. Един ден, както оправял омотания повод на черния, не знам как се навел над главата му и нали е с образование, троснал му се, напсувал го и той изфучал, махнал с глава, наврял си левия рог в устата му и му разпрал бузата до ухото, та и кътните му се лъснали чак.

Бря, ами сега? Притекли се писарят, кметът, селяни, заливали с ракия, посипвали със сол и чер пипер, най-сетне чичо му рекъл:

— Не става — рекъл — тъй, ами скоро при баба Дена!

Завели го при старата, подвалили го на пруста като вол, кога го коват, и едната му ръка държи чичо му, другата писарят, а на краката му седнали дядо Коста и Иван Маймунът. Сложила баба Дена очилата, вдянала памучен конец, намазан с чист восък, и почнала операцията.

Корава жена, брей! Като го подхванала, йолдашим, прибрала му двете страни на бузата и ръга ли, ръга с губерката, сякаш шие разпран джоб.

Мушка, ти казвам, и окото й не мига, а той грухти като нерез отдолу и пот тече по слепите му очи. Като го зашила, вързала възела, намазала го отгоре със сладкия мехлем и туйто!

Какви бяха тия златни ръце бабини Денини бе, брате! За една неделя залепна оная ми ти буза, гаче ли не е било, и му мина като на куче... Малко накривичко го зашила и горната част отишла малко понавътре, та му се вижда кучешкият зъб, ама и толкова ли да не е! Инак един белег му остана само, една драскотина и повече нищо.

Напусна службата Карабойкин Гунчо, вирна глава отново, развя перчем пак из село и де двама — и той трети.

— Не става тъй, момче!... Не бива тъй, санким — кори го чичо му в дюкяна. — Майка ти по чужди къщи изметува, а ти мотаеш крака от дюкян на дюкян. Не може тъй...

А Лъжлив Съби, изправен зад него, гледа върха на левия си цървул, смига и мърмори под нос:

— А, нищо му не е на момчето, то е с образование... и ценз има. Хайде, сега пък като му лепна и бикът още една диплома на бузата... Не се грижете. Тя неговата е лесна!...

БАБА ДРЯМКА

Тъкмо в силата си беше тогава хаджи Дончо. Търговията му се разрасна, разшири се и мине се не мине, впрегне каруцата, или пък яхне коня и хайде по тунджанските села кожи да събира, овни да прекупува. Лятно време пък отскачаше откъд Гьопсата розово масло да събира за Папазооглу и се губеше по неделя-две. Синовете му бяха по учение, дъщерите все дребосък, та на дюкяна оставаше старата му майка — баба Дона, — да се навърта там, колкото да не е без човек.

Вземе старата в едната ръка хурката, а в другата патеричката и полека-лека се дотътре до дюкяна. Настани се на миндерчето, дето спеше понякога Хаджият, предуга си дреб и пази. И както си преде, почне да дреме. Ако пък е сръбнала и ракийца, преди да дигне ръка, нишка да източи от къделята, заклюма глава и заспи седнала. Не спеше до мръкнало, да речеш, събуждаше се от време на време, и погледнеше към вратата, ама я видеше нещо, я не видеше и пак заспиваше.

Намъкне се тогава на пръсти Станчо Маймунът например и нали все бос ходи, кой може да го усети. Озърне се насам-натам и като види, че баба Дона дреме, мушне се зад вратата, дето е сандъкът с катран, напълни си катранника догоре и се измъкне пак тихо като лалугер.

Дянко фурнаджият пък, щом стъпи на прага, ще се изкашля издебело и баба Дона ококори очи:

— Ти ли си, Дянко? Пак ли за тютюн дойде? Вземи си, баба, вземи си самичек — да не ставам, че пусти крака...

Дянко това и чака. Намъкне се до полицата с тютюня, застане гърбом към старата, мушне моментално два пакета в пояса си, а третия хване с два пръста и го държи високо, та да го види. Пристъпи след това до нея, сложи ѝ в полите парите само за него и си излезе честно и почтено. Само Дойчин Чолакът не беше такъв човек и не възприемаше такива прегрешения. Дошел и той един ден да купи отворено писмо, за да пише на сина си, дето е кавалерист в Ямбол. Посегнала баба Дона пакета с писмата, чоплила, чоплила да отдели едно, най-последно успяла. Взел го Чолакът, платил си и тръгнал да си ходи. Кога погледнал в

ръката си, писмото станало на три писма. Върнал се веднага назад и се провикнал от вратата:

— Дърто! Я ела виж какво си ми дала. Едно ти платих, а станали три. Не възприемам аз такива работи и ела си вземи двете.

— Ух, ух, къорава и сляпа! Не виждам, Дойчине, не виждам, баба... Пък и пустите ми ръце, ръце ли са?

И прибрала писмата.

Седнеше ли на миндера, никак не ѝ се ставаше на старата и особено мразеше да услужва на дечурлигата. А те като луди — тъкмо изпратеше едно, пристигаха други. И все за дреболии идваха:

— Бабо Донке, бабо Донке, дай ми за пет пари черна дъвка, ама ми я натопи в шарлана, та да поомекне!

— Бабо Донке, мама ме прати да върна иглата, че ѝ били тесни ушите, и да ми дадеш друга с по-големи уши.

— Бабо Донке, аз пък искам за едно яйце стафиди, че мама ще прави сладък мехлем за пъпки.

Старата слуша, слуша, че като се вкисне, че като почне:

— Я да се махкате от главата ми, че като стана с хурката! Я да си вървите у дома! Нямате ли друга работа, мари, ами сте тръгнали пари да пилеете по дюкяните? Какви са тия майки, дето не ви пратят да плевите или гъсеници да чистите, а по цял ден хойкате из сокаците? „Дай, бабо Донке, това, дай онова!“ Това ми е работата сега, с черна дъвка да се разправам и да меря на иглите ушите. Гиди, рошли рошави! Пръждосвайте се от главата ми и кога се върне чичо ви хаджия, тогава елате. Хайде!

Такава беше баба Дона. Като се ядоса, вика, кълне, нарежда и след малко пак почне да дреме. Затова я кръстиха баба Дрямка и тя още по-люта стана.

Един ден Димката, на Генча Кунин внучето, не си знае цялото име наизуст хлапето с хлапе, ама нали чуло от техните в къщи, влязло в дюкяна и се провикнало:

— Бабо Дрямке, кака ме прати да ми дадеш едно гранче червени конци за тантела!

Баба Донка пак дремела и клюмала с глава, то разбрало, че не го чула и му дава знак да иде по-близо. Навряло се чак под носа ѝ и пак извикало, още по-силно:

— Бабо Дрямке, дай ми червени конци за тантела!

— Да дремнеш, че да пукнеш — изревала баба Донка и изблещила очи. — И майка ти, и баща ти да задремат, че да се не събудят, дето са те научили тъй, келешо проклети!

Свякла се от миндера да го гони с хурката, но то изхвъркнало като куршум из вратата.

Умря, както си дремеше, горката. Както си беше прихванала седешком коленете. Върнала се надвечер хаджийката от нивата и помислила, че спи, както всякога.

— Мамо — запитала я, — да ти донеса ли нещо за вечеря, или си имаш останало от днеска?

Баба Дона не се обадила.

Сепнала се тя, развикала, дошли мъже, жени, но умрял човек — можеш ли да му помогнеш? Помъчили се да я свалят и да легне, а тя се стиснала за коленете, вкочанясала се и не ще. Извикала тогава Коля Русин, като по-сърцат, та я мачкал, дърпал я за краката, най-послед я пооправили и я проснали да легне, както му прилича на смъртник.

Срецу Връбница се спомина, клетата, след клепално време, бог да я прости. Все помня, че него ден се отели голямата ни биволица. Сакерестият бивол, дето си счупи рога на Братанска Просойка на Припека, близо до студеното кладенче, е от нея. Като остаря, продадохме го на касапите в града, ама още ми е мъчно за него. Кротко животно беше.

ПАЗВАТА НА МАМА

Родителите ми ме очаквали дълго време. Брат ми, шестнайсет години по-голям от мене, следвал в семинария и се готвел за свещеник, а след него се родили още три момичета, та баща ми особено искал да има син, който да му помага на дюкяна, на воденицата, да ръководи полската работа и пр. Появяването ми на бял свят прочие се посрещнало с голяма радост и пиршество като в приказките. „Един курник варени кокошки само изядохме, думаше дядо Чакър, пък за виното — прави му ти сметката. Баща ти, кай, стреля с пищова в тавана, стреля, после вика дядо Муту да се качва на покрива и сменя счупените керемиди, че ви протече къщата“.

Кръстили ме на маминия брат вуйчо Митьо, когото едва запомних, защото заради името ми беше подарил една коза с хубаво яренце — черно с бели петна.

Толкова ме обичали, че съм бозал три години. Като почнали да ми се смеят, че вече съм голям, а още бозая, аз съм вършил тази работа тайно. Ако например мама е седнала на „хората“ със съседките на улицата, аз съм я извиквал да дойде в двора и съм вземал порцията мляко. Понякога, когато е бързала за работа, нацърквала ми е с мляко една филия хляб и заминавала. Тези неща не помня, но помня, когато ме „отбиха“, т.е. когато престанах да бозая. По стар обичай, когато настъпи този ден, сварили или опекли едно яйце и както е още горещо, дигнала ми мама ризката, парнала ме отзад по голо, търкулнала след това яйцето из стаята и извикала: „Тичай, мама, тичай да го уловиш и да знаеш, че яйца отсега ще ядеш и няма вече мляко от мама“. Запомнил съм го, види се, защото ме е опарило доста. Взел съм го аз, излапал съм го и сме легнали да спим. На сутринта, като съм се ококорил, веднага съм посегнал към пазвата на мама, а тя рекла:

— Ами казахме снощи, че няма вече, нали те отбихме вече.

— Аз рекох пък от утре да ме отбиете.

Това като си спомняше мама, винаги се усмихваше.

ПОД ШАРЕНАТА ЧЕРГА

Като се върне надвечер уморена от работа, мама ще сложи мотиката на пръстника до стълбата, ще израмчи цедилката с малкото, ще го търкулне на козяка, ще му даде намокрена коричка хляб да се залисва, па ще се разтича съчки да събира, огъня да стъкне, за да попари набързо нещо за вечеря.

Докато се разгори огънят и се стопли водата, тя ще издои кравата и козите, на квачката с малките пиленца, дето е захлупена под коша, ще тръсне зрънца, водица ще сипе в паницата и като прибере прането, ще влезе в къщи, за да нахрани най-малкото. След това ще го разсъблече, ще го прекръсти пред старата икона, ще го целуне и ще го мушне под чергата.

Тогава ще почне да нарежда вечеря за другите. Баща ми, когото всяка вечер чакаме до късно, преди да влезе в къщи, ще се изкашля и чуем ли, пресекват всякакви боричкания, караници и плачове и за миг в стаята е въдворен относителен ред. Ще го посрещне мама, ще му помогне да си съблече кюрка, ще му полее да се измие и той като седне в къта до огнището, ще се наредим в кръг около голямата паралия всеки с комат в лявата ръка и лъжица в дясната и ще чакаме да почнем. Прекръсти ли се и сръбне ли веднъж, втурваме се едновременно с лъжиците всички и почваме едно сърбане, едно мляскане, сякаш от три дни хапка не сме слагали в уста. Мама ще сипва, ще присипва, хляб ще реже, нослета ще бърше, фасулени зърна ще отделя или късчета месо на злоядите и не смогва залък в уста да сложи. Не стига това, но баща ми по два пъти ще я праща в зимника вино да точи. Похапне ли малко и дигне пръст, тя си знае: ще рипне, ще вземе малката зелена пахарка, ще я оплакне и тичешком ще му я поднесе, а той ще обърше мустаци, ще я дигне и ще си я изцуцурка до дъно. Ще обърше наново мустаци с длан, ще примляска и пак ще дигне пръст и така два, че понякога и до три пъти. Затова мама никога не сядаше да се разположи като другите за вечеря, а някак особено. Свита при главните до огнището или зад някое от децата с един подгънат до нея крак, а другия пречупен така, че коляното достига до брадата, готова всеки миг да стане.

Рядко някога, като ѝ додее от сядане и ставане, ще се сопне:

— И-и-и! Да ти се не види и виното, и намярата! Че кажи да ти натоचा една кофа или напълня голямата бъклица, да пиеш и се напиеш, та да не ставам час по час.

— Не може! — ще промърмори той през нос. — Тъй се пие вино. Прясно трябва да е, искри да пуца. То не е боза.

Като се нахрани и допие последната пахарка, както си седи по турски в къта, баща ми ще се поразкопчее, ще поотслаби пояса, ще се измести малко назад и ще се търкулне върху леговището си. Ще лежи, ще пухти, ще примлясква, па като почне да го унася, мама ще му разкопчее калцуните, ще ги изуе, ще го разсъблече като малко дете, ще го завие, като му подгъне около кръста откъм стената, ще му прибави още завивки, ако му е тънко, или ще отнеме, ако му е горещо, и пак ще зацъка из стаята да дига, да слага, да разтребва и подрежда.

До баща ми, който освен на общата рогозка и козяка спеше и на една голяма меча кожа, се гушеше обикновено най-голямото момче, след него по-малкото, още по-малкото и т.н. След тях следваше женската челяд и най-накрая „кушлето“ — най-малкото.

По някое си време хе, след полунощ, като раздигне и измий съдовете, отсее брашно, което ще меси преди зори, и зарови огъня, мама ще изправи вкочанясала снага, ще застане сред стаята, ще склучи ръце на кръста и ще спре кротък поглед над спящите си седем рожби, ще гледа, ще гледа, после ще въздъхне тихо и едва забележима усмивка ще огрее посърналото ѝ от труд и грижи лице. Този момент може би бе единственият на щастие и доволство. Изправена така, зад нея кандилото и иконостасът ще очертаят златна нимба над главата и тя ще напомня на старинна икона, изписана от дълбоко вярващ майстор зограф.

След това пак ще се приведе, ще почне да подгъва завивка, да намества, да оправя чорлави коси, покрили лицето, и закопчава някоя разкопчана риза.

Една от сестрите ми спеше много неспокойно и често така се извърташе насън, че главата ѝ отиваше в краката на другите. Ще я прихване внимателно, ще я изтегли да я постави на подглавката, тя ще почне да проплаква през сън, а мама ще ѝ шепне:

— О, о, о, мама, о, о, няма, мама, няма, няма... Спи, детето ми, нанкай, нанкай!

Аз обичах да спя открит до гърдите, а по-малката ми сестра пък се завиваше така, че само носът ѝ се показваше отвън. Ще дръпне чергата да ме завие, ще сложи устна върху челото на друго да провери няма ли температура, че цял ден се е къпало в реката, изскочил крак ще прибере под завивката и чак тогава почти неразсъблечена, ще подгъне колена, ще се свие в самия край на постелките, ще надигне главичката на най-малкото да я сложи на лявата си ръка, а дясната ще праметне като скоба, за да придържа тежката черга, да не го задуши, и като въздъхне пак тежко, още веднъж ще притвори подлютените от умора клепки.

Голямата шарена черга с тъмнокафявите и сиви от карнобатска вълна пръти, дето достигаше от единия до другия край на стаята, и козяка на черните и червени квадрати — тъй си ги помня плътни и рошави, прикътани в топлите си пазви девет души. Девет проснати тела, девет рошави глави, наредени, една до друга, тихо пухкащи и почиващи след усилена дневна работа и игри.

И рогозката отдолу, и дебелият козяк, и шарената черга бяха тъй широки, тъй дълги, а на клетата мама все не достигаше ни постелка, ни завивка. Все на края беше тя, все полуотвита, все полубудна, все нащрек.

Наспал ли си се сладко и си отворил очи след втори петли, тежка вечеря ли не ти дава да се унесеш в дрямка, или кошмарен сън те е сепнал посред нощ и се взираш плахо в тъмнината; когато очи и да отвориш, ще я видиш на самия оръфан край на рогозката, свита на скоба и бдяща над своята челяд или леко надигната, наглежда кой как спи, или пресяга някого да завие, или пък бавно люлее на ръка разплаканото малко и тихо, нежно и провлачено пропява като в просъница:

— Нани, мама, нании, нании... чедо, нани, нании... ъ, ъ, ъ, ъ, ъ, ъ, ъ...

СЕМЕЕН ПОРТРЕТ

Трябва да съм бил пет или шестгодишен тогава. В една пролетна утрин откъм Долната махала се чу звън от много звънчета с тънки птичи гласчета, които някак бързо и особено звънкаха и не приличаха на воловарски, ни на козарски. Като чух, изхвъркнах от къщи, прекосих градината и кацнах на кривия клон на Омуровката слива до самия бряг на реката. Погледнах надолу — прахоляк на кълба се вие и коне, два хубави червени коня препускат впрегнати уж в каруца, но не е каруца, а черна, лъскава и някак пристисната в средата. Вътре седнали трима души с градски дрехи, а четвъртият — отпред на по-високо, с войнишка фуражка на главата и с камшик в ръка. Спуснах се от клона, прецапах реката и право на нашия дюкян, където бяха отседнали. Тогава за пръв път видях файтон. С него, както научих после, бяха дошли търговци на розово масло и с тях фотограф. Постояха доста в село, ходиха и до розоварните, но аз останах да гледам и се чудя на файтона и на хубавите коне. На обед дойдоха у дома. Мама беше постлала нови черги на пруста, наредила беше възглавници и на средата голяма паралия. Помня, че върху нея имаше сготвени пилета и много пържени яйца. Нас обаче не ни пуснаха при тях, а се хранихме в стаята.

Следобед баща ми рече на мама:

— Измий децата, облечи им новите дрехи, стегнете се всички, че ще се извадим на портрет.

Мама сбръчка чело, смънка нещо неодобрително и почна да ни приглася.

Понеже ни обличаха празнично, ний малките се радвахме много, без да разбираме какво ще става. Като ни нагизди мама, изведе ни пред къщата до кладенеца, дойдоха и другите и фотографът почна да ни нарежда. Баща ми, мама и баба седнали на столове, големите сестри и братя прави зад тях, а ний отпред. Близко до краката ни наредиха и няколко саксии с цветя. Поправя ни той, намества ни, сочи ни кой накъде да гледа, по едно време отиде зад черната кутия, закрепена на три дълги крака, наведе се, метна на главата си една черна покривка, та

заприлича на някакво страшно животно с едно голямо око само, и аз замръзнах от страх, а най-малката ми сестра изписка и се сгуши в полите на мама. След това той пак се показва, поправи на баща ми калпака и извика:

— Мирно.

Нещо рече щрак! Сърцето ми също рече щрак и всичко се свърши.

Ето го сега пред мене избелял, пожълтял и пречупен през средата стария наш семеен портрет. Седемдесет години като мъниста са се изнизали оттогава и всяка е оставила върху му своя отпечатък. Някога той стоеше на най-видно място в „собата“, която служеше само за гости, след това се премести в общата стая с камината, а оттам отиде на почивка в едно сандъче на тавана.

Ето я баба, дето ни разказваше все страшни приказки за караконджоли, таласъми и самодиви. Ръцете ѝ опънати на коленете, някак сепната и с полуотворена уста. Вляво от нея, наперен, с накривен астраганен калпак, сукнена салтамарка, грамаден морав пояс и широки потури, е баща ми. В ръка държи ерусалимска броеница, а през шията му е праметнат широк сребърен кордон на часовника, който работеше само в изключителни случаи. Засукал мустаци, накривил калпак, той гледа някак гордо и надменно, сякаш иска да каже:

— Хм, проста работа, колко съм ги виждал аз такива по Цариград, Божи гроб и Александрията!

Пред него, с ръка, сложена на коляното му, съм аз, неговият любимец. Помня, че дорде ни нагласи фотографът, ръката ми се изпоти, та си разтворих пръстите, за да влезе хлад, и тъй излязла на снимката. Облечен съм с хубаво, но станало вече късо палтенце, с шаячни панталони, шити от сестра ми, и с „кундури“ с ластик отстриани. За подсилване на тоалета прикачили ми и кордон от единия джeb на палтото до другия, уж че и аз имам часовник. Ръкавът на ризата ми, като по-дълъг, е изскочил навън разкопчан. Показалецът на лявата ми ръка е вързан, защото наскоро се бях порязал, като си правех върбова свирка. Копчетата на панталона са отвън и най-горното е разкопчано.

Отпред между баба и мама са малките ми сестрички. Подплашена от фотографа и апарата му, Недка гледа ококорено, готова

да бяга, а Минка — с плетена шапка с пискюли, под която се подава встрани плитка като козя опашка. И тя сякаш едва поема дъх. Зад нея мама здраво я държи за ръката и както винаги, не е сварила да се облече по-добре. Суха, слаба, с вехтата си „полка“, с проскубани „боази“, забрадена с черна кърпа и с черна престилка с бели „кенари“ на края. Права зад нея, накокошинена, с накъдрени коси, струпани на кичур върху челото, и с „буфани“ ръкави на блузата е сестра ми Лиля — подявката. До нея е по-голямата — Донка, — със същата мода, с цвете в ръка и някаква бяла яка на шията, която се е сляла с бялата стена на къщата, та изглежда с отрязана глава. Зад баща ми, с изрядно градско облекло, с колосана яка, широка връзка и с обло, кораво бомбе на главата, е най-големият ми брат Георги, току-що свършил семинарията в Самоков. Това бомбе по-късно го носеше нашият ратай и кога минаваше през Тунджа, плискаше биволите за разхлада с него, а на Пиперовата чешма пое коня пък с него. Отстрани до него е по-малкият, Дончо. Той не беше учен и е със селско облекло, с „кръмки“ на челото и вълнена антерия на пръчки.

Зад цялата група, доста назад, допрян до стената, с фуражката, с рунтавите мустаци като гавазин е застанал и файтонджията на търговците. Той стои мирно по войнишки с камшик при нозе, сякаш е наказан под оръжие.

Помня, че фотографът му направи бележка да не застава там и не увеличава и без това голямата ни фамилия. И той се отдръпна, но в последния момент пак се е присламчил, без да го забележат.

По-възрастните са все важни, сериозни и наперчени. Малките пък сме и учудени, и подплашени от черното трикрако чудовище, опулило голямото си светецко око срещу нас. Само мама, която не можеше да търпи никакви суети, е с бръчка между веждите, със свити устни, гледа някак сърдито и недоволено, като че ли иска да каже:

— Иии... да ви опустеят и фотографчиите, и намярата. Веднъж да се свърши това мъчило, че да стана да си гледам работата!

РОЗОБЕР

— Митко, Миткоо, ставай, майка, ставай, че слънцето приближава да изгрее, а ти още спиш. Хайде, аз тръгвам!... Миткоо, Митко бре, чуваш ли? Че погледни де, отвори тия клепачи, дето сякаш с туткал са залепени. Хайде, погледни ме, погледни! Там до водника съм ти оставила чувала, престилката и коматче хляб с бучка сирене вътре. Стани, мама, стани! Нали я знаеш на „Горчилов дол“ градинката е само от седем къси редчета, ще ги претършуваш на бърза ръка и ще дойдеш да си отспиш. Чуваш ли бре, сине?

— Хммм... — мънкам аз сърдито, обръщам се на другата страна и се завивам презглава. Мама обаче ме хваща за рамото, раздрусва ме и още по-сдържано нарежда:

— Стани, стани, майка, че какини ти досега са обрали градината на „Кантарска ливада“ и са тръгнали вече към Сивата вода. Ставай и не ме бави повече. И не си обувай обувките, защото нощес пак е валяло дъжд, та е кално. Хайде! Като обереш всичките редове и ти се препълни чувалът, напълни и престилката, завържи я здраво и ги остави на синура под инджирката круша. Седни на чувала след туй и дорде си изядеш хлебеца и сиренцето, батю ти ще мине с каруцата и ще ги натовари. Или батю ти, или аз ще дойда. Хайде, мама, хайде!

Мъркам аз, обръщам се ту насам, ту нататък под чергата, но става ли се тъй рано, когато си толкова малък, когато е май, под прозореца бълбука приспивно реката; когато славеите се надпяват по крайбрежните ели; когато въздухът ухае на люляк, акация и опива като лудо вино?

Мама най-после губи търпение, отмахва чергата, издърпва ме, нахлува памуклийката, мушва коматя в джоба ми, мята чувала и престилката на рамото ми и тръгваме. Щапам аз като в просъница из калната улица настръхнал, гологлав, неумит, бос и с вързан палец на левия крак. Мама крачи по мъжки пред мене, а аз подтичвам след нея и ми се плаче. Накрай селото, при стария мост, се разделяме и аз прецапвам студените води на „Горчилов дол“ и поемам към градината. Току-що се е съмнало, а някои селяни вече се връщат натоварени с

пълни чували розов цвят. Ето го и чичо Съби с едноухото си сиво магаре. Като ме зърна, какъвто бе закачлив, отдалече още се провикна:

— Охоо, малкото даскалче, гаче ли е позакъсняло. Чакало е, види се, да удари училищният звънец, че тогава да тръгне гюл да бере. Хайде, хайде, чичовото, ти побързай, а пък аз, като отивам нататък към слънцето, ще му кажа да почака, да не изгрява още.

Нищо не можах да му отговоря. Засрамен, наведох глава и усилих крачките. Като пристигнах на градината, метнах чувала на един клон от крушата, препасах престилката, като забих здраво двата ѝ края около кръста си и навлязох в първия ред. Трябва да се бърза, че от изток почна да се източва тънка розова ивица, а над нея жълта, поширока. Първият ред започваше с два пъти по-висок храст от бели рози. Надигам се да настигна високите цветове, краката ми потъват в калната и студена земя, извадя единия, другият потъне. От дъжда и сутринната роса по ръцете ми се стича вода и чувствам как лази чак около кръста ми. Докато оберя високия храст, няколко пъти се одрасквах до кръв. Окалях се до колене. Превръзката на палеца ми паднала и раната почна да ме боли, но бързам и навлизам вече в третия ред. Поглеждам тревожно на изток, защото розите трябва да се обертат, преди слънце да изгрее.

Напече ли ги, те губели от своята сила. Небето е пламнало високо над планината, сякаш зад нея бълва огън и пламък някаква огромна пещ. Ето и слънцето показва нажеженото си чело, а аз едва съм обрал половината градина. Краката ми са премръзнали и раната боли, боли. По пръстите на ръцете ми е налепнал дебел слой смола от чашките на цветовете и по-често заедно с цвета хващам майски бръмбар или друга някоя буболечка. Зажужиха и пчели и една подранила ме жилна по ръката. Исипвам често препълнената престилка в чувала, който почти е пълен, а необраните редове все повече се отрупват с цвят. Чувствам умора и болка в крака и ръце, мокър съм, кален и иде ми да ревна с глас. Наоколо вече почти няма хора, всички са обрали градините си и са си отишли.

Изведнъж по тясната пътека откъм дола, като изтриваше лицето с престилката, се показва мама. Щом я видях, сърцето ми се разтупа и долната ми устна затрепера, но направих усилие и се въздържах. Сълзите обаче не можах да спра и те затупаха едри, едри по измокрената ми памуклия.

— Тъй, момчето ми, тъй! — провикна се отдалече тя. — Я колко цвят е набрало — цял чувал! Умори ли се, мама? Ух, ух, колко се е изкаляло, колко се е измокрило, горкичкото. И пръстчето му разкъравено, и превръзката я няма. Паднала ли е, мама, изгуби ли я?

— Паднала е някъде в калта — промълвих аз и като изхълцах, добавих:

— И една пчела ме ужили.

— О, о, мамино, измъчило се, горкото, изтрепало се. Хайде стига, чедо, стига. Изпразни престилката в чувала, развържи я, иди в дола при кладенчето и си натопи ужилената ръка в студената вода. После си измий лицето, краката и раничката на пръстчето. Хайде, мама, хайде! Дорде се измиеш, аз ще оберя останалите редове и след това ще седнем да починем, да си изядеш хлебеца и сиренцето, дорде мине батю ти.

Една дълбока, облекчителна въздишка се откъртва от гърдите ми и бършейки сълзите си с ръкава на памуклийката, тръгвам към кладенчето. На още тъмния фон на голямата кория, огрени от слънцето, стройните тополи край воденицата горят като запалени свещи. Пламнаха и керемидите на близките къщи, грейнаха и градините наоколо. Небето е бистро и синьо, синьо като планински вир и цялата околност дъха на рози. Един засмян майски ден пристигаше в нашето село.

ЖЕТВА

Голяма равна нива на Синьовец, със скорушата и черните къпини по синура, която се е проснала от дола до Юрушките гробища чак, днес има гости. Цяло ято жетварки с Драгоман Коя начело са накацали из нея. Екнали са рътлини и долища от песни, съскат сърпове-змии, кълват с дългите си човки паламарките и пот се лее по заруменели страни. Падат подкосени тежки ръкойки, поемат ги вързачите, приклякват, забиват кривела, като че ли ги изтърбушват, и сноп до сноп се стеле из стърнището. Отзад Драгоман Койо бавно отбира подългите отрезки, топи ги във вода, за да прави от тях въжа, и от време на време спре, дигне ръка над вежди, изглежда радостно натегналото от плод поле и дълго я държи така, сякаш му козирува. Той е наш роднина. На млади години водил жетварки по Румъния и оттам си е получил прякора.

Една от жетварките е изпреварила всички. С черен сукман и черна забрадка, тя е направила дълбок пробив и сякаш не жене, а коси. Ръцете ѝ сноват бързо като на стан. Върти сърпа, без да поглежда встрани, без да се изправя, и тихо, тъжно, повлечено си пее:

*Радки лее, мила, мамина...
гдето те видя, де срещна —
все плачеш, все си плакала...*

Това е мама. Жетварките са свои хора — близки и роднини, — та никой не мисли сили и сръчност да мери с нея. Безполезно е. Нека върви напред. Като стигне до синура, няма да навлезе в чужда нива, ще се обърне срещу тях и ще им помогне.

Преди години, когато ни идваха на помощ жетварки от Етъра, една ли се е опитвала да я наджене и не е успявала. Засият се, разбързат се в началото, дордето премалеят и ги подпре буца в гърлото, па махнат с ръка:

— Божкее!... Та това женище е змейничево ма! — И се тръшнат грохнали върху някой сноп.

А пък то какво ти змейничево. Едно дребно и сухо същество, дето и на мравка не може път да мине, ни човек в очи да погледне и гдето от тъмно до тъмно знае само едно: работа, работа, работа.

Слънцето — нажежен палешник — се е спряло горе на дядовите Милчови кошари, стои като заковано и не мърда. Да се падне на Рача Ковача да го стисне с дългите клещи, да го сложи на наковалнята, че да го пухне с големия чук, ще цвърне и ще пръсне искри, та ще замирише на опърлено из цялата Тунджанска долина.

А пладня е още далече. Трябва да пожънем захванатото, да се върнем още веднъж и тогава обедът ще пристигне. Ще свием колело тогава под сянката на скорушата, ще се нахраним бързо и лакомо и ще се натъркаляме кой където свари наоколо и всички веднага ще заспят. Само аз ще се гърча и мятам насам-натам и няма да мигна, защото ме болят всички мускули и стави по тялото. Аз и мама, разбира се, която никога денем не спи и или ще чисти бурени, или клас ще събира из нивата.

Ако ме види или чуе, че попъшквам, ще дойде при мене, ще приклепне и сложи главата ми на коляното си, ще забие пръсти в залепналата ми от пот коса и тихо ще ми шепне:

— О, о, на мама даскалчето, ученото ми, с меките ръце. То не е свикнало още, горкото, изморило се е.

Ще рови из косите ми, ще духа в тях с уста за прохлада и аз ще забравя болки и умора, ще ме унесе, унесе, докато потъна в златното царство на сънищата.

Заспивал ли е някой от вас, грохнал от умора, сред полето, върху майчино коляно?

Галила ли го е нежно майчина ръка и шепнала ли му е думи прости, които опиват като билки и като с магия ви приспиват?

Ако не сте изпитвали тази сладост, нищичко не знаете.

Пладня е превалила вече. Сянката на скорушата се е измъкнала неусетно из нашата нива. Прескочила синура и слънцето пържи ли, пържи на Драгоман Коя тлъстия нос. Мама измъкнала коляното си, сложила главата ми на сноп и жъне сама. Съвсем наблизко, в съседната нива, остро и ритмично прозвучава:

— Път-път-пътпъдък-пътпъдък...

И пак настъпва тишина. Драгоман Койо се сепва, надига се, бърше изпотения си нос, почесва се под мишницата и като вижда мама, се провиква:

— Хайде! Ставайте, че мръква!

Надигат се един след друг сънни жетвари, плискат се с вода, пристягат пояси и колани, грабват сърпове и работата почва отново.

Страшна жегга е. Наоколо трепти и прежуря. Небето като опален връшник суши ризите по гърбовете и дребни мушици кръжат около главите ни. Клепачите са зачервени, а по устните ни пълзи солена влага. Аз едва дигам голямата стомна, пия, пия и се не насищам. Още малко, още малко, и кръстците ще прострат дълги сенки из стърнището, ще лъхне хладен вечерник, а нивата едва е започната. Три дена подред трябва да идваме, докато я пожънем. Три дена пращен дълъг път ще се бие до село и обратно, докато падне последният клас и кръстците като новобранци се наредят в строй из нивата.

Само мама няма да си дойде.

Ще натроши клас в шепата си, ще духне шлупките и ще рече:

— Хляб е то, майка, жито като злато е, на, сякаш гълъб с човка зърно по зърно го е отбирал. Готовичко е, узряло е, узряло е, та дори презряло, а е под открито небе. Буря може да свие и да го орони, градушка може да го удари, трябва да се бърза и да се прибере навреме. Идете си вий, идете си, а аз ще остана да откъсна още някоя ръкойка по хладното.

И като нареди на сестрите какво да ошетат и как да нагостят жетварите, ще ни изпрати до синура и ще се върне да завърти сърпа отново. Притъмнее ли съвсем, ще се свие до някой сноп, ще дремне като заек с отворени очи и ще чака да огрее месечината.

Покаже ли ѝ се голата глава горе над дядовите Милчови кошари, ще рипне отново и сам-сама в нощта сред заглъхналото поле, като някакво странно и приказно видение, превита надве, ще жъне, ще жъне, докато почнат да капят една по една звездите от небето и ситна утринна роса ороси бледото ѝ и морно чело.

ВЪРШИТБА

Пак мама ни буди. Ставайте, че Неньо Станчо вече е насадил, а да се насади, преди да е пекнало слънцето, е безсмислено. Мъчно се мели с волове и кон. На конската диканя — повечето аз. От тъмно до един-два часа следобед, станеш на въртоглав от въртене, жега и прах. Дремна, но конят излиза из хармана. Харманите — един до други, всичко се върти в определен кръг. Обед — зелен боб или трахана. Скрити круши или сливи в снопите. Пия вода. Към обяд всичко замира от умора и жега. От време на време ще се чуе острият глас на Митьо Райчев: „Де бре, кранта“ — придружен с традиционната псувня. Цялата „каба“ — въртележка. Понякога само, когато му падне на ръка, Стойко Шилето ще хване някое куче, ще му превърже на опашката тенекия, ще го пухне с остена и ще викне: „Ууу! Дръжте го бе“! Сънливите стопани се ококорват от диканите и край който харман мине кучето, длъжни са всички да викат: „Ууу! Дръжте го“! След това пак тишина, жега и прах.

Събираме смляното накуп. Задал се дъжд. Завявай. Няма вятър. Стърчи прав до вечерта и чакай да подухне вятър, за да вееш.

Докато обядваме на хармана, мама мете около купена, обира пръснатите класове, мете краищата на хармана, връзва нова метла. Седне ли да хапне залък и усети, че е подухнал ветрец, рипва пак и тича да вее. След като съберем овършаното, тя все мете и зърна събира, набити в хармана, в мокрото, дето е пикал конят или воловете. Загърми, затреши, покривай, завивай разтворения купен със снопи.

Товари зърно и плява, стоварвай в къщи в плевника. Ах, тази плява. Късно надвечер, когато и клепките са ти натегнали от прах и плюеш черни плюнки, отиваш на кладенеца да се измиеш.

СТАДАТА СЕ ЗАВРЪЩАТ

Някога преди войните в нашето село — Казанлъшко — едва ли имаше човек, който да не знае да свири на някой народен инструмент. Спомням си, веднъж бяхме на сватба и развеселен, баща ми грабна гъдулката на един от свирачите и продължи успешно прекъснатата мелодия. Тогава не само аз, но почти всички присъстващи се зачудиха, защото никой дотогава не бе го виждал да свири. Само дядо Доко — самият гъдулар, който беше на неговата възраст — не се зачуди, а ухилен до уши, продума: „Какво се чудите? Дядо ви хаджи на колко сватби е свирил едно време, когато беше ергенче, колко икрани е изженил“!

Освен гъдулари в селото ми имаше най-малко десетина кавалджии, още толкова гайдари и безброй майстори на „тънка свирка кокаляна“. Пастирите носеха по една в пояса си и особено вечер околните баири на селото ни писваха от свирки и кавали.

Нашите селяни имат вроден усет към музиката. Особено козарите и овчарите. Като ученик в града съм се удивлявал на музикалния им вкус и чувство за хармония. Може би защото пасищата ни бяха все из горите и гъстите сечища, та отделни животни се отлъчваха от стадата и се губеха, затова се употребяваха много звънци. Те бяха два вида — медни „хлопки“ и бронзови, наречени „тучове“. В града имаше няколко магазина за ножове, ножици „кръклъзи“, с които стрижеха овцете, и разни видове звънци. Ще дойде нашият козар, ще ги разглежда, ще ги опипва, след туй ще вземе не един, а два — меден и бронзов, — ще ги разлюлее бавно и внимателно ще ги прислушва. След това ще остави единия, ще вземе други, после трети и пак ще ги люлее и слуша, докато намери такива, които си „уйдисват“, които си хармонират, и тогава ще ги купи. Като се върне в село и ги върже на козите, дълго ще ги прислушва отново как звучат пък в общата хармония и дразни ли му някой слуха, веднага го продава или го сменя с друг козар. Затова всяко от десетината стада по свой начин звънеше, свои мелодии редеше, та когато надвечер започваха да се връщат през голямата кория току до селото, без да се вижда ни стадо, ни пастир, се

нижеха мелодии след мелодии, една от друга по-различни и по-красиви.

Като чуе първите звънци на първите стада, голямата ми сестра, вече момичка, ще се премени набързо, ще сложи китка на чело, ще вземе голямото калайдисано медниче и ще извика:

— Мамо, отивам! Това е Стойновото стадо.

Мама, която е заета с къщната работа, ще излезе за малко на пруста, ще се ослуша и ще рече:

— Не бързай, не е Стойновото, не познаваш ли, че е Караколювото.

Свлече ли се стадото из корията, потъне долу из тесните улици и се заглуши, след малко се зададе друго.

— Мамо ма, това пък е Стойновото я.

Мама пак ще излезе до стълбата, пак ще се ослуша и пак ще отсече:

— Доне ма, не можа ли да се научиш. Не чуваш ли, че това са козите, дето ги пасе Дечо Буйната.

Сестра ми стои напрегната и тръпне, че там в големия Стойнов двор с кошарата са се събрали нейните дружки, че има млади козари и ергени и много хора, които имат кози и чакат да ги издоят.

Като се източи и второто стадо в селото и се зададе друго, мама пак ще се покаже и ще рече:

— Слушай сега и запомни. Ето това са нашите кози. Стойновите звънци най-хубаво пеят. Отвори си ушите и чуй песента им. Не прилича ли, когато на голям празник пеят всичките камбани на Шипченския манастир? Хубаво слушай и запомни им песента. Най-големият туч в село е в неговото стадо. На Бошнаковия, лудия пръч на шията звънецът като камбана най-хубаво звъни... и издебело пее.

Сестра ми оправя блузката си, пипва китката дали е на мястото и се хуква към Стойнови. Изневиделица изскачам и аз и се развиквам:

— Мамо, нали и аз ще отида?

— Защо и ти бре, мама?

— Ами нали оная коза с черното на гърба не дава да се дои. Колко пъти е разливала медничето и е стъпвала с крак в него, ще ида да я държа за рогата, докато така я издои. — Майка ми се усмихва леко и продумва:

— Хайде иди и ти, майка, иди, но да не закачаш кучетата, че те са страшни и не само вълци ядат, но и такива немирни момчета като тебе.

Къщата на Стойно козаря беше малко на стръмно, понеже беше в подножието на склона, от който веднага почваше гората. Кошарата му беше стара, прихлупена, останала още от дядово му време, козите нагъчкани една до друга, някои полегнали встрани, звънците им едва се клатят в тиха и бавна мелодия, а козите нещо дъвчат. Някои, проврели глави и проточили през рядката ограда, мъчат се да откъснат лист от съседната градинка.

Стойно, едър, рошав, с малки кротки очи и от пояса до под колената завързал кози кожи да му пазят потурите, кога ходи из храстите, ми прилича на някакво горско животно. Той ходи из стадото, дири по бележите на ушите козите и ги тика към „Стъргата“, където, клекнала, ги дои стопанката.

Аз също по белега, цепнато ляво ухо, познавах нашите кози. Примъквах се сред стадото, намерих козата с черното петно на гърба, хванах я за рогата, примъкнах я до стъргата и зачаках ред, загледан в големия, едрият пръч, който носеше най-големия туч на шията.

Селяни — кой с менче, кой с тенджерата...

Дорде издои сестра ми козите и се върнем в къщи, то се вече стъмнило.

— Мамо ма, започвам аз, дай да си сръбна мляко.

— Чакай, чедо, чакай да го прецедим, че може косми да са паднали в него. Да го прецедим, подварим, че тогава. Потрай малко.

Залисана около млякото, мама почва да се оглежда и запитва:

— Къде отиде така ти бре? Къде се изгуби, та не дойде да помага?

— Тя е до пътните врата и приказва с Тодора.

— Кой Тодор бре?

— Тодор мари, чичовът Дойчов Тодор, дето ми даде шарената тояга. Чакаше я до портата.

— Де Тодор, де! Де тояга, де! Да я взема, че да го почна с нея по гърба, да му кажа как се лъжат млади момичета. — И сякаш на себе си добавяше: — Коскоджамити ергенин, с мустаци като къдели, войник ходи и няма да си намери лика-прилика, а тръгнал да лъже децата.

И като излезе на вратата, се провикна:

— Доне мари, Донее! Къдя се запиля мари? Скоро донеси дърва да подварим млякото! Хайде! Идеш ли?

Сестра ми след малко, засмяна, зачервена, се връща с наръч сухи дърва и без китката на челото.

СТАРИНИ

Пораснаха неусетно децата. Едни от момчетата се изучиха и останаха на работа в града, други поеха полската работа и се отделиха, момичетата се омъжиха и си свиха свои гнезда, разделиха имота и всеки потъна в своите грижи. Дончо и Марийка пък си отидоха от тоя свят млади и зелени и ѝ оставиха само черната кърпа на главата и тъжните песни, с които ги опяваше често, когато нямаше никой около нея. Прегърби се старата, набръчка се и в стария дом, където кипеше толкова живот и гъмжеше от добитък, остана сама-саменичка като кукувица.

Каниха я, молиха я да се прибере, при когото обича, да си почива и гледа старините, но тя благовидно отказа:

— Стара съм, майка, кекава съм, не ме бива за нищо, само ще се петлея из краката ви и ще ви преча. Тук, в старото гнездо, ми е добре и тук ще си остана. Дъщерите ми са наблизко, преглеждат ме и ме навестяват, внучетата ми идват, щом узрее черницата, прасковите и ябълките, аз им ходя на гости — какво по-хубаво от това. Тук съм свикнала, тук съм пяла и плакала и тук искам да склопя очи.

И остана в прихлупената и разкривена вече като нея къща, на която е копала основите след завръщането си от бегът през Руско-турската война, носила е камъни и кирпичи на майсторите, сама я варосала и с червен гривуз като със загорски пояс я опасала отпред над плочника. При подялбата най-малкият ѝ син, който работеше в града, се бе отказал от ниви и ливади, за да му отстъпят бащината къща, където си идваше през време на отпуск.

Остана си старата там, че не можеше да се раздели от камината с черната верига, с ръжена, пиростията, медния тиган и малкото почерняло като негърче гърненце, в което си готвеше. Не можеше да се откъсне от полицата с грейналите наредени един до друг сахани, от шарените паници и водника с медниците, които, когато побягнаха през Балкана, бяха напускали в кладенеца и след туй ги вадиха един по един зелениясали и кални. Нито пък с градинката с латинките, с лалетата и илдъзите, двата чемшира, високи до два човешки боя, и големия орех

до пещта, из клоните на който се надпяваха славеи и дроздеи и църкаха из гнездата малки полуголи кадънчета. Ако се разделеше от големия двор, който щеше рано сутрин с кринче в ръце да се изправи до стълбата и да вика:

— Пи-пи-пи... кът-кът-кът — та да се хукнат презглава из всички ъгли на двора кокошки, петли, квачки с пиленца, да се струпат около ѝ и като клекне, да се покатерят по ръцете, раменете и по колената и тя да ги гали по меките пухкави гърбове и кротко да им нарежда:

— О, о, о, бабиното, гладничкото, лудичкото, дето не се прибира вечер на черницата, а спи по плетищата, та да го сграбчи някоя нощ лисицата. Хапни си, баби, клъвни си и не се отделяй от другите, а там на клона, на височкото, да нощуваш, че лошо ти се пише:

Или:

— Ела, Гащатке, ела по-насам, зобни си от шепата, че ти си ми най-добричката и най-носливата; че даваш на баба си яйчица, та да има и за внучетата, и за нея, да си купува солчица и пиперец...

Или пък:

— Ко, ко, ко! Гиди, кондьо, гиди, пакостнико, дето все ровиш с големите си крачуни из бобището и ми кълвеш домати. Да не правиш повече така, че ще те хване баба и под коша ще те тури. Чу ли? Под коша да живееш.

В първите години на своето доброволно усамотение мама имаше и крава, която всяка година се телеше и всяка година някое от внучетата ѝ получаваше подарък теленце, но като отслабнаха крака, ръце и очи, предаде я на една от дъщерите и остана само с пернатите си приятели.

Зимно време прекарваше повече край огнището. Или рони царевица, донесена от дъщерите, и с кочаните поддържа огъня, или преде дреб. Вретеното пее, къкре черното гърненце в огнището, котката до нозете ѝ мърка, а навън снегът се сипе, сипе и слага бели мукански калпаци по комините. И в тази приспивна тишина се нижат спомени за нерадостни младини и робство, за война и разрушения, за несподелени радости и скърби, за първи рожби и първи гробове, прекъсвани от време на време от дълбока и тежка въздишка.

Зададе ли се пролет, тя става неспокойна. По цели дни щъка из големия двор с мотиката, чисти, окопава, скубе бурени или си бере

лапад за чорбица. Много често пък надене цедилката и грабне лесковата тояга.

— Защо си не стоиш в къщи, за тебе ли е къра да ходиш?

А тя:

— Не мога, Рачо, не мога да търпя. Тя, работата, от мене минала и заминала, ама ей тъй, да обиколя само нивите и да ги видя...

— На коя нива мислиш да ходиш?

— Че на голямата, рекох, дето е на Синьовец. Дадохме я уж на Деча Буйната да я оре на изполица, а чувам, че само я надраскал надвенатри и цялата била удавена в троскот. Да ида, рекох, да я обиколя и да го пооскубя. То само ще се ядосвам, ама...

— Ела се качи на колата, кога е тъй. И аз нататък отивам.

— Амии... Не ща. Тъй ми е по-добре. Пък и защо да тежа на кравките.

— Какво ще им тежиш, като си една шепа човек.

— Не ща, не ща. Тъй ще си вървя и ще се отбия тук из пътечката. Хем е по-направо, хем да видя и гюла на Горчилов дол.

По-нататък я среща пъдарят и почва да се задява с нея:

— Хей, дърто, къде си тръгнала тъй и надничаш в чуждите имоти?

— Гледам ги, гледам ги и им се радвам. Я каква зеленина, как на хубаво мирише и хладничко е на полето, не е, както в село.

Стигне до нивата, ще се спре, ще я изгледа, ще изпъшка, ако види, че не е добре подредена, и ще почне да я обикаля отворед. Като я кръстоса и почисти троскота, ще го сложи в цедилката, сухи клечки ще събере оттук-оттам, ще напълни цедилката и като се задене, поеме пак с патеричката за село. Веднъж на връщане от полето, като минала край общината, писарят я закачил:

— Бабо Марийо, ти пак си ходила да крадеш тикви.

— Какви тикви бе, Пенко!

— Ами това в цедилката какво е?

— У-у-у — то ли? То е камък, баби, камък е... Като съм такава прегърбена, че го слагам да ме дърпа назад и да ми крепи кръста. Каква ти тиква по това време!

НА ГОСТИ

В един късен есенен ден мама ми дойде на гости. Мой приятел ходил с колата си в село по търговия, отбил се да я види, придумал я и за голяма моя радост и изненада тя се съгласила.

— Как тъй се сбърка, как тъй се реши да дойдеш в града? Толкова много съм те канил и молил.

— Е, дойдох най-послед. Каних се, каних и се реших. То да не беше приятеля ти, да не бяха и сестрите ти у дома, кой знае дали щях да дойда, но натиснаха ме, облякоха ме, качиха ме на автомобила и довтасах. Дойдох, майка, да ти видя новата къща. Толкова години те мислех, че скиташ и се измъчваш по чужди, та сега искам да те видя как си се настанил под свой покрив, в свой дом, че може тази зима да склопя очи и много ще ми е мъчно.

— Само за къщата ли дойде?

— Е, ти пък. Не само за нея. За тебе, за булката, за децата, ама и нея искам да видя.

— Е, харесваш ли я?

— Че чакай де! Чакай да пообиколя и я разгледам.

Приведена, потропвайки с тояжката си по циментовата пътека, тя тръгна най-напред из двора. Разгледа градинката, надникна в курника, попипа едно новопосадено дръвче, почука каменното стъпало на стълбата, откъсна две-три сухи листа от едно цвете в саксия и като се спря по-дълго до чешмата, рече:

— Ей това ми най харесва и за него най-много те облажавам. Такова нещо да си имам в село, не ми трябва друго. Ох, не мога, майка, не мога да дигам вече тая голяма кофа на кладенеца. Кръста не държи вече, а пък вода трябва постоянно.

— Да купим една помпа.

— Помпата си е помпа, а това нещо е друго. То цена няма.

И като подложи шепа, сръбна няколко глътки и рече:

— Ух, че е хубаво нещо! Мека водица, сладка водица, не е като нашата варовита... Блазе ви, майка, блазе ви, то, дето речено, с пари не се купува.

Помогнах ѝ след това да се качи на малката тераса, обходи стаите, прегледа кухнята, надникна в зимника и като забеляза в един ъгъл изсипани пет-шест килограма картофи, запита тревожно:

— Че где ви е зимнината бе, синко? Това ли са ви всичките картофи? Ами лук, фасул, леща имате ли?

— Това са, но ще си купим и фасул, и лук, и всичко.

— Ще си купите. Все с купило. Все с пари.

На обед сложихме още един стол и я поканихме да седне до нас около масата. Тя постоя малко, повъртя се, па слезе и седна на пода до печката.

— Аз, майка, на стол не мога да седа. Боли ме кръста. Тук ми е по-добре. Тъй съм свикнала.

Постлахме ѝ отпред, сипахме и казах да ѝ дадат дървена лъжица и почнахме да обядваме.

— Ами ти нищо не каза за къщата, за стаите, харесват ли ти, не ти ли харесват.

— Хубаво е бе, майка, много ви е хубаво наредено и нагласено, само да сте здрави, само здраве да е.

— Както виждаш, имаме три стаи. Двете са за нас, а третата е за тебе. За тебе съм я направил, та стига да седиш сама като кукувица в село, а да дойдеш тук да почиваш и да си гледаш старините. Ако трябва, и момиче ще взема, та да ти шета. И пари ще имаш, колкото искаш, и всичко.

— Уу, и момиче пък. За какво ми е момиче. Какво шетане имам аз? Пък колкото за парите, мене не ми трябва. Защо ми са? Онези петстотин лева, дето ми ги даде миналата година, тъй си стоят небутнати. В село, както си отглеждаме и ни се ражда всичко, да може да си сеем и сол, за нищо пари няма да давам.

— Че сол сее ли се?

— Зная, че не се сее, само казвам. Като си има брашно човек, като си има в зимника, като си има вълна от овцете и мляко от кравата, защо му са пари?

— Ами газ за лампата?

— И тя тъй стои оттогава.

— Защо? Не си ли светиш.

— При тия дърва, дето ги имаме, защо ми е светило? Като наручкам един огън, и за ламба не ми идва на ум. Пък аз през зимата и

дърва рядко слагам в огнището. Ронкам си царевица, хвърлям кочаните в огнището и хем ме топят, хем ми светят. Няма да чета вестници я! Преда нещо дебело за сестрите ти, я за навуца, я за козинява черга и много светло ми не трябва.

— Е, какво ще кажеш за твоята стая. Онази, дето е към пътя. Харесваш ли я, ще можеш ли да живееш в нея?

Тя помълча малко, па рече:

— Нали ви казах бе, майка, всичкото ви е от хубаво по-хубаво. Къщата ви е наредена, нагласена, постлана, с пръчка да я удариш, и ще тръгне, дето има една дума, ама...

— Какво ама?

— Много ви е чисто бе, майка, пък аз съм стара жена, няма да мога да ви пазя. После кашлям, нощно време не мога да спя и ще будя децата.

И като замълча, пак добави:

— И още нещо. Че вий нямате камина бе, майка. Такава къща, пък без огнище. Да не би да сте забравили?

— Не сме забравили, но тук в града на печки си готвим. По-лесно е и по-евтино. За камината трябва много дърва, а тук ги няма като в село.

— Тъй, тъй... Пък аз съм свикнала все около камината, все около огнището. Боб в гърненцето да си сложа, водица да си стопля, хляб на жаравата да си припеча, че да го поля с водица и да го увия в една кърпа, та да омекне... Аз тука, да ти кажа, не зная ни какво да ви помогна, ни къде да седна, като нямате огнище.

Три дена стоя в града и сякаш й се сториха три години. Все нервна, все неспокойна ходи из двора, гледа затворените в курника две-три кокошки: храни ги, сменя им водата по три пъти и им говори:

— Ох, ох, бабините, горкичките, и перушината им опадала от мъка в тоя затвор. Да сте в село, че да ви пусна из оня широк двор...

Два пъти ходи на черква. Опита се да завърже приятелство със съседките, но не успя. Водихме я на кино, на сладкарница, в градската градина...

На третата нощ спях неспокойно. Пробудих се към един часа и чувам: някой пъшка. Мама спеше в съседната стая. Между двете стаи нямаше врата. Щракнах лампата на нощната си масичка, надигнах се, гледам, а тя кокори очи.

— Защо пъшкаш, да не си нещо болна?
— Не съм, ама не мога да спя.
— Защо? Да не ти е неудобно леглото?
— Не, мисля.
— Какво мислиш?
— За село мисля.
— Какво толкова има да мислиш за село?
— За къщата, за градинката. Ще влезе някое чуждо прасе в двора, че ще изрови всичко.
— Сестрата нали наглежда, нали пази?
— Де има време тя постоянно да наглежда.
— Кажи, че ти е домиляло село и искаш да се върнеш.
— Тъй, майка, тъй. За къщата, за градинката, за кокошките, за съседите... Тук все учени, все кокони, а там от едната страна кумата, от другата кумицата, леля ти Рада е през две къщи пък. Ако ги няма и са по работа, седнем на прага на пътната врата с дяда ти Рача и си приказваме за туй, за онуй и си разбираме от приказките. И с черковата съм си свикнала, и хората ми са близки, и кравите, и козите им познавам, дето е речено, а тук всичко ми е чуждо...

Да си ида, майка, да си ида, че ще се поболя. Като се съмне, намери ми една талига и ме изпрати. Хубаво, много хубаво е у вас, и булката ти е добра, дано ви даде господ още по-хубаво да се наредите и да живеете, ама аз не мога да свикна тук. В село искам да си отида и там да си умра. И бацько ти ме кани да ида у тях, и сестрите всеки ден ме викат — не мога и не мога. Нали знаеш приказката — дето се окучило, там се научило. Намери ми ти талига, пък аз пак ще ви спохождам, пък и вий ще ми се обаждате. Аз като знам, че сте живи и здрави, стига ми.

На сутринта беше мъгливо, студено и ръмжеше дъжд. Помъчих се да я убедя да остане, дорде се оправи времето, но не помогна.

— Дъжд да вали, град да вали, аз си отивам.

Излязох, намерих каруца, заведох я на хана, качихме я, увихме я с черга и като потегли за село, сякаш слънце пекна над града. Такава чиста и светла радост, отразена в лицето й, аз отдавна не бях виждал. Това не беше майка, която е навестила сина си, а сякаш помилван затворник на път за бащиния си дом.

ПЕДАГОГИЯТА НА ХАДЖИ ДОНЧА

Освен на зарзаватлиите гювечи, печените главички и всевъзможните превръщания на гроздовия сок хаджи Дончо беше голям поклонник на науката и на великите откровения, що разгръщаха пред него пожълтелите страници на старите книги. В големия му зелен сандък с гюловете, гдето звънтеше, кога се отваря, посред тефтерите, сенетите и безбройните такрили и интизапски билети се мъдреха почтително „Въздушны явленія“ — щампосана във „Виенж“ през „1874 лѣто“, — „Христоидія, или благодравие“ на Райна Поповича, „Лѣтоструй, или домашен календар за простъ 1870 година“, „Житието“ на Софрония, от което знаеше цели страници наизуст — и много още съчинения от онова време, пълни с премудрости и сказания.

В делничен ден, като премете момчето навред около дюкяна и занесе гювеча на фурната, хаджията ще излезе на припек отвън, ще поръча две кафета, ще сложи очилата и ще почне високо и напевно да чете на дяда Славя Шерденя страници из Софрониято. Дядо Слави, клекнал, слуша и дялка клечка със старото си ножче, дялка си и слуша, докато го напече хубаво слънцето и задреме.

Като свърши някоя глава хаджи Дончо и дигне очи, та го забележи, завърти глава неодобрително и продума тихо:

— Мушморок безкнижний! Гювечоуничтожител!

Почти снеме очилата, надипли ги в тенекения калъф, бутне го по коляното и рече:

— Славчо, Славчо бе, я ставай, че ще се простудиш на голата земя! Стани и иди виж да не прегори Дянко гювеча, че момчето мие бъчвата!

Дядо Слави се ококори, потърка очи, ухили се виновно, отръска треските от широките си потури, надигне се да стане и рече:

— Хубаво пише в книгата, ааа!... Ама и ти, хаджи, тъй сладко го четеш, че на песен докарва и приспива човека! Тюуу! Учен свят, голямо нещо!

И като се закашля, накрули се нататък през моста за към фурната.

Отчаян русофил, хаджи Дончо не признаваше друг държавник освен дяда Драган Цанков. Всъщност той от политика нищо не отбираше и само любовта му към великата Освободителка го беше накарала да стане цанковист и да получава редовно вестник „България“, който често четеше вечер на селяните. Обичаше хаджи Дончо да чете, но душа и свят му беше, кога караше малкия си син Митко, към когото питаеше особена любов, понеже му беше последно дете и се беше родило момче след четири момичета.

Има ли пътници другоселци в кръчмата, или повече хора, той, като получи вестника, ще го потърси и ще се развика:

— Митко бре, Миткоо! Ела тука бре, магаре!

Малкият, който през това време е пушил вирове из реката, като му чуе гласа, бос, гологлав, със запретнати мокри крачоли, се хукне към дюкяна. С нескрито доволство и гордост хаджи Дончо го представяше на гостите:

— Ей го хубавеца! Изтърсакът ми е той, ама пак не се знае! — И смигваше многозначително. — В него ми е надеждата, ама може и тръне да ми вършее на главата някога. Ела тука бре, хаймана! Здрависай чичовците! Какво си повлякъл доилката? Не можа ли да въртнеш крачолите по-рано, а не кога ги намокриш! Дръж! А попей ни сега вестника, да видим какво става по политиката!

Малкият грабне вестника, седне на стол и закаканиже спънато и напевно като баща си:

В... в бор... бата си с мрако... бес... ието и пре...
пре... дателите, които проиг... проиграха интерес... ите на
народа ни, прогрес... истите ще се спло... тят като един и
ще бранят стра... ната, прог... прогресистите, кои... то в
миналото са дали дока... за... телства... Всеки прог...
ресист...

— Чакай! Спри малко. А бе, даскале — обръща се хаджи Дончо към даскал Боня, — колкото пъти уловя вестника, все за тия прогресисти пише. Кои са тия синковци, та ги не зная аз?

— Хубава работа, дядо хаджи, ами че вий сте прогресистите! Вашата партия тъй думат. Дядо Цанковата.

— Ай да му се не види макар! Ами че аз си я знам дядо Цанков партиясж, отде да ми дойде на ум, че сме били и прогресисти отгоре! Да им се не видят и французките имена, и намярата! Объркват човека само!

Като се поумори да срича малкият и запоглежда често-често баща си, хаджията взема вестника от ръцете му, хвърля доволен поглед на присъстващите, тупва го по врата бащински и рече:

— Ха сега иди и си вземи едно ментено шекерче от кутията и върви играй! Ама да се умиеш, че я погледай — бузите ти само руп!

Малкият подскокне от радост и хукне към шекера, но озарен от внезапна мисъл, хаджи Дончо го връща пак, слага си ръката на рамото му и почва:

— Голям шейретин е! Учена глава ще стане и мурафети знае! Я, тейковото, да покажеш на тия чичовци как се ходи по ръце!

Малкият не чака да се повтори. Подхвърля се с главата надолу, подига крака и се закрепил с ръце на пода. Хаджи Дончо, стопен от радост, разкрячен и ухилен, поглежда победоносно ту него, ту публиката. Като уравни тятото си, Митко бавно и острожно започва да пристъпя първом с дясната, а после с лявата ръка и като някое странно животно закръчва из дюкяна. Още с първите стъпки обаче — и туп, туп, туп — почват да падат из джобовите му десетачета и да се търкалят по разни страни.

Хаджи Дончо, който по това време е на седмото небе от радост, изведнъж се сепва, сключва вежди, пристъпя бързо, хваща го за крака и той увисва като убит заек в ръцете му.

— Казвай, магарски сине, отде взе парите?

— Олеле, мамооо! — писва малкият и рита безпомощно с крака.

— Казвай, че ей сега ще ти откъсна главата като на врабец!

— Олелееее!...

— Казвай, казвай, че почвам!

— Олеле, тейкоо... недей!

— Отгде ги взе?

— От чекмеджето.

— Кога?

— Когато беше задрямал под салкъма.

— Защо ти са?

— Щях да си купя халва от Марина.

Хаджи Дончо пресяга с лявата ръка, хваща го за дънцето и го изправя на крака.

— Друг път ще правиш ли така?

— Няма, тейко!

Той помисли, помисли малко и рече пак:

— Ха целувай ръка за прошка тогава! Целуни и на чичовците! Ха и на даскала!

Малкият изрежда всичките и разхълцан и съкрушен, застава отново наред дюкяна. Хаджи Дончо го гледа, гледа и най-последно, го пита:

— Яде ли ти се много халва?

Малкият закрива от срам очи и заплаква отново.

— На ти сега едно десетаче да си купиш, но други път, кога ти се прияде, при мене да дойдеш, а не при чекмеджето! Чу ли?

Сразен от великодушието на баща си и от унищожителните му педагогически похвати, Митко си дърпа ръката и заплаква още по-силно.

— Вземи парите, магаре!

Малкият посяга плахо, писва неудържимо, изхвърква от дюкяна и хуква надолу по реката, стиснал проклетата монета, която сякаш пари ръката му.

А хаджи Дончо, изправен пред вратата, засмян под мустак, клати глава и мърмори на себе си:

— Мушморок безподобний! На баща си се метнал!

ПЕТАЧЕТО

Брат ми беше учител в съседното село. То е близо до нашето и често си идваше, а и нашите му ходеха на гости. Веднъж и аз ходих. Щяло да има някаква забава в училище, та брат ми покани учителите, сестрите ми, няколко младежи и аз, едва 5–6-годишен, тичах пред тях. Беше ясен, топъл ден и не можех да се налудувам из пътя, който се виеше из пресечената местност. Ту се спущах от високите сипеи, ту прескачах вадички и къртичини из ливадите, ту се катерех по леските, надвиснали над самия път, и не усетих как влязохме в селото. В квартирата на брат ми всички се измиха, нагласиха и понеже бързаха за забавата, че било късно вече, мене ме забравиха в широкия двор, където аз за пръв път видях пуйки... Когато ги потърсих — нямаше никого. Върнах се на двора пак, гледах надутия с разперени крила пуяк, въртях се из стаята на брат ми, рових се из книгите да търся картинки, като се надявах, че ще дойдат да ме вземат, най-последно излязох на улицата и тръгнах напосоки. На един ъгъл група деца бяха обкръжили халваджия. Приближих се и аз. На кръгла табла, закрепена на три крака, бяха наредени халва с орехови ядки, друга без ядки, сусаменки, захарни пръчки и красиви, шарени захарни петлети. Някои от децата си бяха купили и смучеха сладко, но аз си нямах петаче, пък и нашите ме изоставиха. Погледах, погледах, попрегълтнах, продължих по-нататък и достигнах до реката. На другия бряг се белееше голямо здание, около което имаше доста хора. Реката обаче беше голяма и бучеше, мостът беше дървен, разкривен и на места имаше цели дупки. Уплаших се и не се реших да мина през него. Повъртях се, повъртях, па се върнах обратно в бацьовата квартира. Обикалях насам-натам и се чудех какво да правя. Пиеше ми се вода, а такава не виждах никъде. И тия шарени захарни петлети не ми излизаха из ума. Едно петаче струват, но къде да се намери? Почнах пак да тършувам из стаята. Отворих някакъв долап, прерових из кутията на масата, по едно време бръкнах в джоба на бацьовото пардесю и не щеш ли, намерих си едно ново лъскаво петаче. Стиснах

го аз здраво в шепа и щях да тръгвам към халваджията, но ми мина през ума:

— Ами после? Ако брат ми се върне и си го потърси? Ами нали това е кражба, а кражбата е лошо, много лошо нещо?

Държах така петачето, стисках го в шепа и не се реших да го похарча. Пуснах го отново в джеба и излязох пак на пътната врата с надежда, че ще се сетят за мене и ще ме потърсят. Стоях тъй самотен в чуждо село, жаден и без шарено петле, стоях, стоях, па се разплаках. Плачех тихо, неудържимо, подпрян на пътната врата, докато някаква добра жена ме приближи, погали ме по косата и почна да ме разпитва кой съм и откъде съм.

— Горкото мари, то било братче на даскала... Че как са го оставили самичко?... Ела, леля, ела, аз ще те заведа при батко ти в училището. Ела, то е близичко. Хе, там — отсреща е.

Хвана ме за ръка и ме поведе. Тъкмо стигнахме до реката, ето сестра ми насреща — тича по моста. Като я видях, ревнах наново. Прегърна ме тя, усмири ме, изми ми лицето на реката и ме преведе през разкрития мост. Забавата в училището обаче беше към своя край и аз, какъвто бях малък, от последния ред почти нищо не видях. Върнахме се всички у бацьовата квартира и докато обядваме, докато се нагостуваме, клепалото зачука за вечерня и тръгнахме обратно за селото. Както и сутринта, аз все тичах пред групата. Прескачах вадички, катерех се по слокове. Като стигнахме до ливадите, на едно място пътят беше много разкалян и тясна пътечка се отбиваше встрани. Стопанинът на имота, през който минаваше тя, беше изкопал малък трап, за да не минават оттам селяните, но те го прескачаха. Тъкмо се канех и аз да го прескоча, нещо лъскаво ми се мярна близко до пътечката в тревата. Наведох се. Оказа се гребен, женски извит гребен за коса, с който си забождаха коковете тогава. Дигнах го високо в ръка и хукнах обратно към групата, за да се похваля. Като ме видя още отдалече, учителката Гина извика:

— Моят гребен! Боже, отреапах се да го дира, а той паднал отзарана, когато съм прескочила тук. Браво, Митко, браво, момчето ми!

И като го взе, сложи го на косата си, помилва ме и почна да рови из чантичката си. После се обърна към брат ми:

— Георги, моля ти се, дай ми някоя паричка да дам на детето.

— Няма нужда — каза брат ми, който ни изпращаше. — Голяма работа!

— Моля ти се, дай ми каква да е монета. Ти не знаеш колко си обичам този гребен и какъв спомен ми е той.

Брат ми бръкна неохотно в джеба на пардесюто, което беше облякъл, извади и ми подаде онова същото новичко лъскаво петаче, което аз без малко щях да открадна през деня. Стиснах го аз в шепа и хукнах радостен и доволен пак напред. В село стигнахме преди здрач и аз, без да се отбивам където и да е, се втурнах направо в бозаджийницата и си купих едно още по-шарено захарно петле. То беше така красиво, с такъв червен гребен и завита човка, че ми досвидя да го започна откъм главата, а го засмуках откъм опашката.

ПЪРВИЯТ УРОК

В учителската стая, подпрян на маса, отрупана с книжа, стои само един учител. Познах го веднага, понеже беше брат ми. Цяла върволица от деца с майките си, с бащите си, а някои сами чакат ред да бъдат записани за ученици в първо отделение.

Понеже знае от по-рано колко и кои деца подлежат на обучение, брат ми изпълнява само една формалност. Извиква ги при себе си едно по едно, влиза в разговор с тях, колкото да свикват, запитва ги за имената им и ги отмята в приготвения списък.

Пристигнах и аз, обърсах си мокрите ръце в пояса, понадигнах си потурките и се наредих да чакам ред.

По-бързите майки и бащи изтласкваха другите назад и стиснали за ръце синовете или дъщерите си, бързаха да извършат тази формалност, колкото се може по-скоро.

— Нашия, учителе, наш Пенча пиши, че ми изкипя манджата на огнището — чу се дрезгавият глас на Мокра Иваница, която изтикваше пред себе си едно рошаво диваче. — Два пъти го пиши, та да не се забравя! И правете, чинете, час по-скоро да ги приберете, че да ми миряса главата.

— Защо? Не слуша ли?

— Слуша, много слуша, сладките и медени да го прислушат! По цял ден лови кокошки по двора с примка, скубе им перата и ги боде по шапката си, да мяза на плашило.

— Нима? Тъй ли бе, Пенчо?

— Ами — обажда се дивачето, — тя лъже ба!

— Как тъй лъже? Майка може ли да лъже?

Пенчо дъвче края на някаква връв и мълчи.

— Не бива така да се говори за майка. Не бива. И кокошките не трябва да се скубят — съветва го брат ми.

— Че те не са наши ба!

— Ами кои са?

— Чинините Костовчини.

— А... Значи, чуждите само скубеш, а! Да се познават, значи, кои са ваши и кои — не. Лошо правиш, момчето ми, лошо! Я да ти оскубят на тебе косата, добре ли ще ти е?

Пенчо се пипа неволно по темето и наново загризва мократа връв.

— Той няма да прави вече така, чино Иванице, няма! Пенчо е добро момче и сега — като стане ученик — все книжки ще чете и няма да закача ни кокошки, ни кучета. Ха сега кажи кой Пенчо си ти, кое си момче, та да те запишем.

— На татя ба!

— Знам, че си на татя, ама кой тати? Как се казва той!

— Наш тати ба!

Брат ми го оставя. Отбелязва нещо на книгата и поканва следващия.

Едно дребно, оперено, с нова ризка и червен пояс, пълен с орехи, момче се приближава до масата.

— Кое дете си ти? Как те викат?

Дребосъчето пристъпва още една крачка, опъва шия и високо, на един дъх, сякаш си го знае на вода, издекламира:

— Мене ме викат на Димитра бабин Иванин момчето.

— Ха така! Браво! — казва брат ми, потупва го по рамото и добавя: — Ха иди играй сега, че утре по това време пак ела!

Малкият се изхлузва, стисва пояса с орехите и изхвърква като врабец из вратата.

— Този вашият юнак ли е, бай Трифоне? — обръща се брат ми към един с мустаци като миши опашки селянин.

— Той е, той е, даскале, нашият обесник е. Снощи майка му го окъпа като малко дете в коритото и го преоблече, ама на, видиш ли го? Напипал варените тикви, плюскал, плескал се, та не мога да го позная, маскарата с маскара!

— Как те казват бе, момченце? Как ти е името?

— Никак ба!

— Никак ли? Е добре, тебе те казват? Никак, ами татко ти тогава?

Честолюбивият тиквоядец мълчи.

— Кажи бре, тъпанарино, кажи си името на учителя, че видиш ли шамара! — заканва се бащата. — У дома по цял ден плещиш като

кречетало, а сега едно име не можеш да кажеш. Казвай де!

Нацапаната от тиква уста не се помръдва.

— Той ще каже, на мене ще каже — подхваща пак брат ми. — Тебе, значи, те казват Никак, а татко ти?

— И него никак ба! — отвърща упоритият хлапак, загледан в ръба на масата.

— Остави ми го ти, даскале, остави го ти на мене. Аз ще го науча да приказва! Ей сега ще омекне тая корава кратуна, дето се е метнала на майчината си. Ела тук бе, келеш! Скоро!

И като го хваща за яката, баща му, без да даде възможност да се допрат краката му на пода, изнася го на двора и почва да го налага с шамари.

Атмосферата почва да се нагорещява. Иде мой ред, а аз хем уж не се плаша, хем нещо ме стяга за гърлото. Пристъпям плахо и си мисля: какво ли ще ме мъчи бащо и мене пък?

Той дига глава, усмихва се едва и веднага пак става сериозен:

— Ела по-наблизо!

Приближавам се и сърцето ми тупа, тупа.

— Как се казваш! — пита строго той.

Аз мълча и го гледам учудено.

Защо ли ме пита? Не знае ли? Подиграва ли се? Нали ми е брат? Нали живеем в една къща?

— Казвай, казвай, че бързам!

Аз пак мълча. Очите ми почват да влажнеят.

Брат ми губи търпение, надига се от стола и повтаря по-рязко:

— Как ти е името?

— Кажи бе, кажи, бащо ти те пита — шушнат ми отстрани. — Кажи, че ще ти откъсне ухото!

— Няма да кажа! — отсичам изведнъж аз.

— Ще кажеш, ще кажеш, защото инак няма да те запиша ученик и ще ходиш да пасеш патките — започва по-кратко брат ми.

„Ех, голяма работа — мисля си, — с това ще ме плашиш.“ Но долната ми устна трепери и се готви за плач.

— Хайде, казвай, че виж колко много чакат още.

— Няма да кажа!

— Защо няма да кажеш?

— Защото... защото... ти знаеш ба — изхълцвам аз и се хуквам към двора.

Като излязох отвън, видях мама, че пере на реката, дожаля ми още повече и надух свободно гайдата, та дано ме чуе. Реката обаче шуми и тя буха ли, буха с бухалката и не поглежда.

Хванах се с две ръце през корема и като си пуснах най-горния регистър, надскочих петолинието с цял чуперек.

Майка ми се сепна, изправи се и като ме забеляза, провикна се:

— Какво ти е бре, майка? Какво ти е бре, сине? Падна ли? Удари ли те някой?...

Аз пищя като приклещен.

Мама прецапва реката, тича към мене и вика още по-силно:

— Герге бе! Гергее! Защо реве детето бе? Какво му е станало?

Брат ми се показва през прозореца, смее се и дума:

— Нищо му няма, нищо! Урока си не знаеше само! Първия урок си не беше научил, затова плаче!

ИЗКЛАСИЛ

През един слънчев есенен ден хаджи Дончо заведе най-малкия си син Митко в града, за да го запише в първи клас на прогимназията.

За пръв път малкият виждаше град и още в самото начало главата му се замая от впечатления. И големите хубави къщи, и нависналите с плодове дръвчета и лози, които не бяха оградени, витрините, хана, на който спряха, с толкова много шарени каруци из двора, дебелият ханджийка, и всичко.

Понеже нямаха много време за бавене и за да не се изгуби из навалищата, баща му го хвана за ръка и рече:

— Хайде! Хайде! После ще гледаш и ще се нагледаш. Обърши си носа и тръгвай да ти купим опнати дрехи, та да заприличаш на гражданинче!

Въпреки че Митко знаеше за това, видя му се още по-чудно. Той — в граждански дрехи! Какъв ли ще изглежда?

Поогледа се, поогледа сякаш за последен път в селската носия, понадигна си потурките, които, дочули може би грозящата ги опасност — да бъдат захвърлени вече като ненужни, — бяха почнали да се свличат доброволно от кръста му, и затича след баща си.

Минаха край кебапчийницата, гдето миришеше тъй на сладко, че си преглътна плюнката, завиха край една фурна с наредени топли и ухилени симици, при вида на които преглътна пак, и се намъкнаха в една дрехарница.

— Помози бог, уста Никола! — рече важно хаджи Дончо.

— Дал ти господ добро, дядо хаджи! Добре дошъл, добре дошъл! Какво те носи насам?

— Какво ли? Този юнак, дето го виждаш, вече изкласи. Няма школо за него вече в село, та го доведохме тук и решихме по градски да го облечем. Ами! По граждански, та да не го дърпат тукашните момчета за дънцето и да му думат хармоника. Едно палтенце ще му дадеш и едни панталонки, ама здраво нещо искам! От дебел плат да са, че какъвто е пангалозин, иначе за една неделя ще ги направи на парцали.

— Прието, дядо хаджи, разбрано и прието! Ей сегинка ще го сконтим юнака, на консул да заприлича — рече дрехарят и като премери с поглед малкия от темето до ходилата, откачи едно бозово палтенце от стената и го нахлу върху памучната му антерия.

— Ей туй ще бъде то! Хем здраво, хем прилично като за ученик, хем точно по мярката се случи.

Хаджи Дончо хвърли бегъл поглед само и замята глава:

— По-големичко, по-широчко! Не ща аз по мярката! Детето расте всяка минута и след месец, два няма да може да се побере в него.

— Добре бе, дядо хаджи. Прието бе! Ще му дам, значи, от същото качество един номер по-голямо.

Облече Митко и него, но хаджията пак заклати глава:

— Още по-голямо бе, човек! Расте хлапето бе! Дорде го видиш, и се източило с цял чуперек нагоре! Нека му е по-длъжко и по-широчко, та да може под него да сложи и друго нещо зимъс. Расте, ти казвам, сякаш дяволи го дърпат за ушите постоянно.

С явна неохота дрехарят сне трето палто, после четвърто, че чак за петото, което се проточи под коленете на малкия, се заловиха за пазарлък.

— Ха такова искам аз! Хем да му топли, хем да му не стиска под мишниците, кога порасне.

— Щом това искаш, прието — рече дрехарят, — но поне ръкавите му да скъсим мъничко.

— Няма нужда! Тъй да си седи. Ще си ги възпрята, каква му е работата!

Шивачът подаде и панталона от същия номер. Хаджи Дончо го заобръща, заопипва, пъхна си ръката в крачолата и пак се обади:

— Че то само един плат бе, бай Никола! Един платец само и нищо друго. Ще му е студено на момчето. Не може ли хастарец нещо да му се сложи в крачолите и около кръста, едно какво да е парцалче да му пришиеш?

— Не може, дядо хаджи! Не става. Нийде ги не правят така.

— Правят не правят, аз тъй искам. В нашите потури не слагаме, ама то е шаяк! Дебело нещо, а това — мрежа! Ветрилница! Подплата искам аз!

— Най-сетне, щом искаш — прието. Мющерия си ми, ще му сложа, ама, да ти кажа право, днес не мога. Пазарен ден, знаеш,

залисия...

— Добре де! През неделята тогава. Ще си обуе потурките някой ден и ще ти ги донесе.

— Щом е тъй — може! Както ти речеш, ама... пак ще кажа: не му прилича, знаеш. Не е прието.

— Повече приказки не ща! Аз искам, аз плащам! Крачолите с хастар и толкоз! Тъй ми е пазарлъкът!

Купи хаджи Дончо дрехите и излязоха. По същия начин му взе и обувки колкото неговите, и една ученическа шапка, толкова голяма, че щом му я сложи на главата, и двете му уши се намъкнаха веднага на топло под нея.

Натовари го след това с покупките, посочи му хана и рече:

— Върви сега в стаята, изуй всичко това и си облечи новото, а аз ще се отбия до евреина да му поръчам да приготви стока за дюкяна и ще се върна да те заведе на училището. Хайде!

Забърза Митко радостно към хана, влезе в стаята и с трескаво любопитство почна да нахлува премяната си. Щом обу панталона обаче, крачолите му се повлякоха по пода и първите разочарования дойдоха.

Понадигна ги нагоре, нахлу и обувката, но в тях имаше място за по още един крак като неговия. Ръкавите на палтото пък скриха ръцете му съвсем и сякаш го вързаха. Около кръста му, който досега се топлеше от пояса, повее хлад. Нямаше и къде да тури любимото си ножче, купено от панаира. Сложи го в горния джоб на палтото, то щръкна наполовина отвън. Мушна го в един от страничните — не се побира. Повъртя се, повъртя, па рече да излезе из коридора, но настъпи дългия си крачол и тупна на дъските. Не стига това, ами някакви непознати хора почнаха да му се смеят.

Надигна се и — насам ли, натам ли, па тръгна с препълнени от сълзи очи към входната врата, да види не иде ли баща му.

След малко се зададе и той.

Поогледа се, поогледа и като не забеляза синчето си, се провикна:

— Митко! Митко!

А тоя, свил се от срам зад вратата, хълца тихо и не може да се обади.

Хаджи Дончо се изкачи по стълбите, мина край него, но не го видя, надникна в стаята и пак се провикна:

— Митко бре! Димитре! Къде си бре, калпазанино!

Малкият изхълца горко, помъчи се да тръгне към него, пак настъпи крачола, но не падна, а само силно изплака.

Баща му го видя и като се приближи, започна да го милва.

Митко ридаше неудържимо.

— Няма бе, татко, няма нищо бе — утешаваше го хаджията, — нови дрешки бе! Всичко ново ти купих! Гражданско все, купешко. Ами че нали вече си голям? Нали ми изкласи? Тъй ходят всички, дето са в класовете. Защо плачеш? А?

— Не ща ги-и-и... Не ща ги! — хълцаше Митко и правеше усилия да ги съблече.

— Чакай бе, дете, чакай бе, момчето ми! Не бързай бе! Ще ги направи тейко ти, ще ти ги нагласи!

И като приклепна, хаджи Дончо му подгъна крачолите веднъж, после още веднъж, направи същото и с ръкавите на палтото, намери един стар вестник, нагъна го на тясна лента, която вмъкна под кожената подплата на шапката, и като му я сложи малко накривена над ухото, чукна го по носа и той се ококори.

— Ха така де! Тъй те искам! Засмян да бъдеш. Че я виж бе, тейковото, на чиновник си заприличал. Ами! Цял господин! Ха закопчей си сега отпред панталонките, че ти се вижда ризата! Така! Виждаш ли колко е хубаво? Че аз на тебе и жилетка ще ти купя. Как мислиш ти? Ако се учиш, не е за чудене и часовник да ти взема. На търговец да замязаш! Ами! Само да се учиш! Друго не ща. Само да се учиш!

Не се мина много, и из главната улица на път за класното училище, наметнат със сукнена салтамарка, с дънести гайтанлии потури, с астраганен калпак и морав пояс, върху който се мятеше сребърен турски кордон, крачеше тържествено хаджи Дончо. Хванало се за дясната му ръка, едно мъничко човече, облякло сякаш дрехите на най-големия си брат, с шапка, която едва се крепеше на врата му, и с книжка и именник в ръка, подтичваше след баща си. То ту се озърташе встрани да види дали го гледат минувачите, ту поглеждаше гигантските си, но нови и много лъскави обувки и не знаеше — да се радва ли, или отново да почне да плаче.

II. ПАНАИР

ПАНАИР

От сряда още започват да пристигат каруци, брички, волски кола с ритли, коне, магарета, натоварени със стока. Широката улица на житния пазар и площадът около джамията се нарязват на парцели. Мерят агентите от „сергийното право“, карат се, препират се търговците и най-после почват бързо да строят. Закопават дупки, наиздигат греди, препречват летви, мятат отгоре им участвували и в двете войни брезенти, пребледнели парцалени черги, дрипави платнища и панаирската чаршия се очертае като грамаден лагер на катунари. В четвъртък следобед започват да разтварят сандъци, бохчи, денкове и в петък всичко вече е готово. Градската поливачка поръси, пометат, пристигнат пъстрите групи от селяни, натрупат се учащи, празноскитаещи, цигани и когато тесният отвор между двата реда бараки се задръсти с народ, панаирът е вече открит.

— Левче-марка!... Левче-марка — дере се избръснат циганин, колелото пред него се върти и тънкият косъм колебливо сочи към дългия като волски език локум. И когато малкият хлапак плесне с ръце от възторг и поеме случайно падналия му се, увит в тънка книга вече къс и хукне из тълпата, с видимо неудоволствие и с още по-висок глас циганинът се провиква:

— Халал да е, халал да е! Падна му се на момчетооо!...

— Морееето на чорапите! Океан на дантелите — реве до него прегракнал млад евреин, налапал грамадна тенекиена фуния.

— Мента шекер! За любов шекер! За мерак шекер — писка встрани тъничък гласец.

— При Свищовчето, при търговчето — римува друг, още по-прегракнал.

— Фабрика „Надежда“ с най-хубава прежда и всички подрежда — обажда се друг конкурент по римите, но гласът му се губи в гърлестия баритон на продавача на телени изделия — също поет:

— Скари, закачалки, щипки и тупалки, за ряпа стъргалки!... Има ли? Има ли?...

Притиснат от толкова много римувана реклама, съседът му, търговец на всевъзможни гребенчета, свирки, фуркети, огледалца, пръстенчета и ластик за жартieri, пее бавно, провлечено, сякаш ще заплаче:

— Бащата се удави!... Син му млад загина!... Аз им бях комшия... стоката им дигнах и сега продавам, колкото пара да падне само...

Минавам по-нататък.

Ето го и цирка. Пред входа на висока стълба се е покачил уморен клоун. На рамото му е малка маймуна в червен панталон. Тя хруска орех и с явно безразличие гледа ухилената срещу ѝ тълпа от втори братовчеди. До тях е най-прочутият факир. След това може да се види „илюзион“, борба с мечка стръвница, стрелбище, вафли, билки, моментална фотография „Експрес“...

— Елате, господа, елате да видите детето с две глави как плаче, горкото, и проклина майка си!... Живо е, истинско е! Клепка с очи, диша и говори... И двете му глави говорят, господа! Елате лично да се уверите! За възрастни — 3 лева, а за учащи — 2 лв.

Срещу него сред купища кутии и вързопи, безредно разхвърляни по земята, крещи и друго потомче на Израил:

— Петнайсет лева кюлоти! Десет лева чорапи! Де го има туй нещо другаде?... Де го имааа?...

— Пантофи, пантофи, евтино чехли и пантофи! Келепуур — обаждат се гласове откъм „Чаршята на арменците“...

— Десет лева кой каквото си хареса! Десет лева! Граби, народе!...

Завивам към кебапчийниците. Скарите пращят, натегнали от вкаменени суджуци, рахитични кебапчета и пастърма, сякаш рязана от бутовете на египетска мумия. Синьо грозде, побеляло от прах, и ухилени овнешки глави, наредени във верига върху стар вестник.

„Буум! Пляс!“ — трещи стълбът за изпитване на силата. Скимти като захвърлено коте разбита латерна и старият папагал гледа презрително.

Млад овчар някъде наблизко, закротил тъжна песен, опитва нов кавал. И звънци дрънкат оттам в тъжен провлечен акорд. Троянски гаванки с македонски шевици, копривщенски килими със съвременни

мотиви, пасти за бръсначи, сапунчета за лекета, паници, буркани, гърнета и хора, хора, хора...

— Сеирджи чок, ама альш-вериш йок — изръмжава току до мене стар турчин с кошница варени кестени на ръка, сякаш отгатнал мисълта ми.

Свечерява се. Публиката се удвоява. Ученици, ученички, слугини, трудоваци, турци, кадъни, дами от хайлайфа. Три момичета, опулили очи, гледат с възхищение златарска витрина и мляскат варени царевици. Зад тях помощник-шофьор хванал плитката на едната и сърцето му работи с трета скорост. Млада дама кима с глава на непознат господин. Ученик удря с талашена топка, вързана с ластик, група момичета, които, навели глави, се кискат радостно. Циганче смуче шекерено червено петле и нослето му сълзи от възторг. Просяк, оголил отрязана до рамото ръка, събира дневната си печалба от гаванка, а до него заблудено дете плаче и държи в ръката си нова кукла.

Припада мрак. Карбитените лампи светват ослепително и смесени с електрическите, обвиват панаира с феерия. Арменците, налякали, все още продължават да мерят пантофи на жените. Лицата им са лъскавочервени, ръцете им пипат нервно заоблените млади крака, а очите им светят като на котараци.

Луната, старата кокетка, все още се гизди зад големия кестен и не излиза. Тънък ветрец подухва откъм кръчмите при джамията и носи проточена песен, придружена от акордеон:

*Щом го добила, продума:
— Храни ме, майко, гледай ме,
да расна и да порасна,
да сторя девет години...*

„Девет години ли? Ами после? Ами после кой ще го храни в тия тежки времена, кой ще го гледа?“ — мисля си аз и крача приведен из опустялата уличка за дома. Луната бавно и гордо изплава зад големия кестен и плисва с мъртвата си светлина затихващия панаир.

НЕ СЪМ ОТ ТЯХ

Не обичам, как'Сийке, и не съм от тия, дето се бъркат в хорските работи, ама има едни жени, като Тана Папучкина, като разчекнат едни уста — като ханджийска порта! Онзи ден, както си седя у дома и наплитам пета на чорапа на наш Груя, гледам я през прозореца, тинтин-тин, зачупила кръст, накокошинила се с кожи, с плетена чанта с мотив в ръка, и право у доктора влиза. Женена жена ма, сестро, да си седне в къщи и да си гледа работата, а то — фитнало се и не оставя човека на мира! Година и половина я гледам, все зъби поправя. Какви бяха тия зъби, какво беше туй чудо! И по небцето ѝ да бяха никнали, и все с дупки да бяха, пак досега щяха да се поправят. Развали къщата на човека, кучката му с кучка! Гледам булката му, горката — охка, пышка, караха се, биха се, — па и тя почна май да си покръшнува: все напудрена, я гледам, излиза и шапката ѝ настрана малко килната, като фантазия.

Не ми е работа, как'Сийке, и не съм от тях, ама изпъденото ѝ слугинче разправяло на Бона Кевина, пък тя казала на наша Кица Събчовата. Ама и за него се чува, че не било стока. От два месеца било без работа и все един подофицер, уж от тяхното село, се мъкнел с него. Остава ли ми време, сестро, от пуста работа да разуча отде е, откъде е и дали не е някой модерен братовчед! Пък и работа ли ми е да се месея в хорските маскарлъци! Човек да си гледа къщата, да му е ошетано, преметено и подредено навред, че вчера ходих у Бона Бозаджийкина за квас — пази боже! Нощвите им, как'Сийке, от две години неизстъргани, месалите им загорели от тесто и хвърлени в едно кьоше и отгоре им котката спи. Грехота и срамота! Два пъти в годината си андулира косите и обувки с лачени бомбета носи, а в къщата им — сякаш вторничен ден след пазар. Ама тяхна работа е пак, да ти кажа. Да правят, каквото си щат. Наш Груйо тъй дума: „Във всяка къща — и наредба, всяка коза — за свой крак. Кой както иска, тъй да я кара!“ Я Колчеви пък, никога не си дигат завивките от леглата. Както се измъкнат сутрин, тъй им седят креватите цял ден. Рекох веднъж на госпожата, а тя: „Нарочно — кай — ги оставяме, та да се проветриват.“

Пък то, че я мързи да ги подреди, мързи я, ама защо лъже хората! В една къща, дето пипа работна жена, то си личи. И спалнята им неразтребена, и във всекидневната им на миндера има една възглавница разпрана, и иглинарникът им виси накриво, а пък кърпата им за лице — сякаш цигани са се бърсали с нея!

Ооох, каквото, каквото — тяхна работа! Да си мълчи човек и да не се смразява с хората — тъй си зная аз, и кой какво е правил — той да си отговаря, ами я да ставам да си вървя, че оставих малката да пържи лук в къщи: ще вземе да го прегори, че ще замирише, като кога минаваш край Парапанкини. Нали пустата им къща е на къоше! Тя каква е къща, ама прозорци има и надолу да гледат, и нагоре по улицата. На единия постоянно е майката, а на другия — дъщеря ѝ и не пропускат човек да мине, докато не разчовъркат целия му род. И все на изгоряла манджа мирише покрай тях. Дърта жена мари, сестро, а тръгнала по ума на дъщеря си! Все тоя инженер я бил искал, онзи съдия бил питал — чунким хората са полудели цял живот изгорели манджи да ядат! То да не излезе като Деша Коликучкова? Искали я, молили я, щели да я крадат, а и до ден днешен си стои в къщи смутена и сбръчкана, та и Еньо Кантонеринът ѝ се назлъндисва вече. Пък и той какво ли търси? Чунким не помня, като го роди майка му четири месеца по-напред и какъв байрак развяваше на времето из долната махала!...

Снощи по тъмно, като събирах прането из двора, и — тупуррр — събори се нещо през две-три къщи от нас. Тръснах ризите на дърветата, хукнах се и — какво мислиш? На Пена Цанковичина, вдовицата, на дувара, от лява страна до портата — три керемиди съборени. Тъмно беше и не можах хубаво да разгледам, та сутринта рано още ходих и три мъжки стъпки с гумени токове намерих около мястото. Попитах нея каква беше тая тупурдия снощи, а тя: „Котарак — кай, — госпожа, котарак прескочил дувара и съборил керемиди...“ Мари аз го зная тоя котарак, дето си има и котка, и две котенца в къщи и дето работи във финансовото, ама не обичам да ги разправам!

От друга страна, яд ме е пък, че все на светица се прави, все на черкова ходи и надолу гледа. Ама наш Груйо знаеш ли за такива как дума: „Който гледа надолу — мисли за голо!“ И права приказка е тя, ами не ми трябва да ги разправам! Чунким у дома всичко е потекло по вода, та из чужди къщи ще ровим! Една снаха си доведохме,

как'Сийке, господ да те пази до девета рода! Откак се е омъжила, все болна, все чамава. Злъчката ѝ била пукната, стомахът и бил нервен, уж все диета пази, пък на втория ден на Коледа половината рибица от прасето оплюскала, дордето бях на гости! То добре, че като походвам тук-таме, та ме гощават хората, инак де можем надви с ядене в къщи! Не остави ни сладко, сестро, ни захар, ни саздърма! Мислех си, като е на диета, поне туршията няма да бута, а то, га погледнах в голямата делва — тук-там плува някое камбе!

Думах му на наш Пройка: слушай мене бре, майка, аз да ти избира момиче, че ги познавам всичките в града и околията. Какво му не думах! Дигна си един ден дърмите, че чак от Габрово я довлече. Хората и котка си не вземат от Габрово, а той жена домъкна! Малоумен излезе наш Пройко, на баща си се метнал. Не попитва, да се посъветва, да погледне чуждите къщи и наредби, ама тъй, урбулешката! Малко ли съм му думала: да иде у попадиини, да дойде у вас, че да види какво се казва наредба и фамилия! Я бат'Боньо, умен човек излезе, дето се ожени за тебе. Малко ти били редки зъбите и си понакуцнуваш, ама няма да маршируваш из кухнята я! Гледаш си къщата хубавичко и децата ти подредени, и бат'Боньо всяка събота с прана риза, а то у нас — разхвърляно, мръсно, една галимация!... Да започна да ти разправам, как'Сийке!... Ами не ми е по характера...

Не съм от тях!...

КАЛЦУНЕВИЯТ ХАЙЛАЙФ

Бай Кочо Калцунев отдавна мечтаеше да си купи лефер риба; да си я сготви сам с много лук и шарлан, затова тази сутрин излезе рано-рано на пазара. Обикаля той рибарите, рови и преобръща из кошовете, пресмята, пазарява се; но като разбра, че тънкият му бюджет не ще издържи такова чувствително и непредвидено перо до незнайната дата на получаване пенсиите, купи си една китка магданоз и две тиквички и се върна в къщи. Трите дъщери на стария пенсионер бяха във всекидневната. Цеца търкаше ноктите си с вълнено парче и си правеше маникюр. Пеца, легнала на корем върху кушетката, четеше най-новия роман „Когато любовта е болест“. А Меца от време на време тайно прескачаше до зимника, бръкваше в голямата петмезена делва, лапваше си по един рачел и пак се връщаше, като си даваше вид, че нищо не се е случило. Мадам Калцунева в приемната пред голямото огледало пробваше пък префасонираната си стара рокля и се връщаше ту наляво, ту надясно.

Калцуневи минаваха за видно семейство в малкия градец, поддържаха широки връзки с местния хайлайф и правеха приеми в „големия салон“, където от трийсет години се мъдреха три меки изтърбушени стола, едно глухонямо пиано, голямо огледало, червени пердета с тежки пискюли и една етажерка с троянски гаванки, украсени с български плетеници от неизвестна епоха. На стените висяха ергенският портрет на бай Коча, причесан на път и с бакенбарди, „Шилъонският затвор“ с паяжина, която му придаваше още по-голяма мрачност, и „Взятие Плевна“ — героическа картина от Освобождението. Старата ходеше редовно по журнета и събрания, а дъщерите посещаваха клуба, участваха в благотворителни комисии и водеха оживени спорове за гласовите данни на Хозе Мохика и за свободния брак в Русия. Бай Кочо пък на времето заемаше добри служби по финансовото ведомство и минаваше за опитен счетоводител; но „четворният съюз“, както той го наричаше, състоящ се от жена му и трите му дъщери, чрез системни и ловки операции разстрои бюджета му основно, докара катастрофално спадане на

собствената му и семейната валута и го принуди да прибегне до съкращаване веществените разходи и личния състав. От месец прочее той пушеше само десет цигари дневно, пиеше по две кафета, една мастика надвечер и даваше по един лев за вестник. В личния състав, за голямо съжаление, той трябваше да се лиши от слугинята, поради което събитие в семейството се явиха непредвидени мъчнотии.

Щом се върна в къщи, бай Кочо влезе в кухнята, съблече палтото, препаса престилката на жена си, сложи очилата и почна да готви. Наряза тиквичките на правилни колелца, посоли ги с червен пипер и ги остави да се поизцедят, след което с голямо усърдие ги отъркаля в брашно и в правилни редици ги нареди в тепсията, обляна с олио. Като си избърса ръцете в престилката, а носа — с левия ръкав, той седна доволен на миндера, извади цигара, пречупи я надве и с велико наслаждение запуши половината.

Другата половина остави за после, понеже работата не само че не беше привършена, но оставаше най-трудната ѝ част, мисълта за която правеше да го избиват ситни капки пот по носа. Трябваше да се отнесе тавата на фурната, а в цялото семейство още не се бе родил човек, който да извърши тоя подвиг. Широките връзки и общественото положение, което заемаха, не позволяваха и да се помисли за подобно унизително действие.

Като се повъртя из кухнята, бай Кочо свали престилката, излезе на салона, изкашля се високо по посока на женското отделение, но нема кураж да се обади, а свали очилата, облече палтото и излезе на пътната врата да чака случаен минувач, когото да помоли да занесе тавата. Часът приближаваше десет. Симидчиите отдавна бяха минали, също и градският метач, та улицата беше пуста. Само на ъгъла в дъното на улицата едно вързано на стобора магаре, навело глава, размишляваше върху закона за облекчение на длъжниците. Трябваше прочее бай Кочо да се уповава само на щастливия случай: някое чираче или хамалин да мине покрай тях. Затова той крачеше усърдно от пътната врата до водосточната тръба на другия край на къщата, връщаше се обратно и пак поемаше наново.

— Чудна работа! Холера ли е изморила хората бе, джанъм, или са се изселили оттук? Кога ти не трябва, не можеш да се провреш из улицата от хлапетии, а сега жива душа няма.

Към десет и половина мина баба Кинка Куцата на връщане от църква. След нея — Донко Кърпачът, но той беше толкова пиян, че не можеше да се справи с регулационния план на града. После прекосиха улицата две кучета — и никой друг. А обед наближаваше и той маршируваше от вратата до водосточната тръба в усилен ход, изпушвайки четвърта половинка цигара. Когато към 12 часа изчезна и магарето от дъното на улицата, бай Кочо, отчаян, се върна вкъщи, съблече се в салона, изкашля се два пъти предизвикателно по посока на жените, но никой не се обади. Цеца довършваше с клечка за зъби маникюра си. Пеца беше навлязла в най-интересната част на романа, а Меца се прозяваше звучно, зяпайки през прозореца. Мадам Калцунева, по комбинезон, нареждаше гардероба.

В един и половина часа семейството Калцуневи обядваше в кухнята сирене и чесън. „Четворният съюз“ обаче, единодушен, както винаги, бойкотира енергично втората порция от менюто, сиреч чесъна, понеже мадамата следобед имаше събрание в женското дружество, а Цеца, Пеца и Меца бяха поканени на чай с танци в клуба.

ГЕНЧОВИСТИ И ПЕНЧОВИСТИ

Съседът ми бай Тенко седи пред пътната врата печален и унил. Около едното му око синьо петно, а горната му устна набъбнала и изскочила навън като свинска зурла.

— Добър ден, съседе, какво тъй си накичен по лицето? Да не си правил избори?

— Тя, моята, не е за приказване, комшу — отвърща ми той и пипа леко устната си.

— Кажи, кажи, падна ли, или те ритна магарето? Нали знаеш, като си изкаже болката човек, и му олеква. Пък може и да помогне с нещо.

— Какво да ти разправам бе, комшу! Биха ме и туйто! Прокопи, хазаинът, ме отупа като прашна черга.

— Ами как така бе, джанъм? Трябва да има причина. Първопричината на нещата трябва да се знае. Не може така: пахта-пухта — за нищо.

— И първопричината, комшу, и второпричината съм си аз, защото съм прост човек. Като налъм, като непресукан конец съм прост. Това е.

— Не бива да се укоряваш тъй, не бива. Аз те знам като благочестив и христолюбив човек, черковен настоятел и добър кафеджия. Не може сега за нищо-нещо да се сравняваш с един нищожен конец.

— Кафеджия, но бивш кафеджия, а в тоя момент, не — добави той и пак си попипва устната.

— Хубава работа, че откога тъй, как и защо?

— Ще ти кажа, всичко ще ти разправа, само че полека, защото ме боли устната, а ти слушай и преценявай.

Знаеш много добре, че шест месеца бях без работа. Дюкян не можах да намеря, какъвто искам. Не щеш ли, опразни се Прокопиевият дюкян и той, тиквеникът му с тиквеник, дойде да ми го предложи. Прегледах го, прецених го — тъкмо за мене. Място за огън има, задничка за въглища — туй-онуй, и пет маси с по четири стола могат

да се разположат свободно. Пазарихме го, сключихме договора за две години и повикахме Маркоолу и Косьо Лимбата да се подпишат за свидетели. Пренесох инвентара, купих две кила локум, взех един буркан бяло сладко, донесоха ми една каса лимонада и работата тръгна.

Радвам се аз, радва се и той, дръвникът му с дръвник, че взема предварително наем, и се оживи около къщата му. Пък и нали съм си внимателен, нали съм страдал много от хазаи, все гледам да му угодя. По два пъти му измивам чашата, кафето му правя с бучка и половина захар и все преглеждам да няма удавена муха вътре.

Карахме я тъй месец, два. По едно време го забелязах, че всяка вечер си купува вестник „Единодушие“ и го прочита от край до край. Чакай, рекох да го купувам и аз за кафенето, та да му падне сърце на място. Трябва да е вестник на неговата партия, рекох, нека да го зарадвам.

Купих го бе, купих го и го прочетох от край до край. Аз кога съм чел вестник и какво разбирам, ама го прочетох, колкото да мога да вляза в разговор по политиката с него.

А тя излезе една, не ти е работа!

Дойде по едно време хубостникът му с хубостник, поздравих го, поднесох му кафето и дорде се наканя да му подам вестника, той бръкна в джоба, извади своя и се зачете. Улисан в работа, не можах да го заприказвам. Чак като се поопразни кафенето, избърсах си ръцете и седнах до него.

— Е, питам го, бай Прокопие, как върви политиката? Какво пише вестник „Единодушие“?

— Хубаво пише, Пенко, добре сме. Партията расте и напредва. Ето виж, в село Гол тупан трима души преминават в нашето крило. Ако все тъй върви, най-късно до есен властта е сигурно в наши ръце.

— Гол тупан ли, казваш? Че аз преди малко го четох от край до край, дето се вика, пък на Гол тупан не можах да попадна. Какво ли съм гледал?

И станах, знаеш, да донеса моя вестник. Взех го от тезгяха, подадох му го, той го пое, понамести очилата, опули се, че като изрева, сякаш го дерат жив откъм главата:

— Как! Ти смееш да внасяш под покрива на моя дом подобен парцал! Как! Ти разпространяваш органа на хайдутите, разбойниците,

палачите и гробокопачите на България? Каак?

— Ама моля ти се, бай Прокопие, аз таквозинка...

— Как! И ти още седиш тука и не си дигаш парцалите? Вън! Вън! Дюкяна ми да опразниш още в същия, настоящ момент!

И рипва, знаеш, изтичва до къщи и носи стълба. Слага я до прозореца и закачва старото обявление:

Дава се под наем.

Не можах да се стърпя и продумах:

— Ама най-сетне така не може. Не бива така, казвам. Аз договор имам с вас, двама свидетели имам, че дюкянът ми е даден за две години, и причина нямаш, казвам, ни за наем, ни за нищо. Пък ако е въпрос за вестника, аз за добро го купих, казвам, мир да има между нас, а не за крамола. За тебе го купих, казвам.

— Как! Аз този дюкян на циганин ще го дам, на клозет ще го обърна, ама на пенчовист — не! Чу ли! Аз този парцал, дето си го донесъл, с щипци не го похващам, разбра ли, говедо! Вън! Вън!

И дорде се усетя, един ритник ми се запечата отзад. Дорде туй-онуй, един юмрук ми се стовари по гърба, после друг, трети и така нататък.

Словихме се по едно време, ама аз нали съм неслужил и санитар, а той беше строеви фелдфебел — все едно Албания срещу Русия. Натупа ме здравата и туйто.

Добре, че по това време влезнал Добри бакърджията, та ме спаси. Посъвзех се малко, сръбнах водица и го питам:

— Бай Добре бе, кажи ми, какво му не угодих на тоя обесник и къде сбърках, та се нахвърли тъй зверски върху ми?

— Сбъркал си я, Тенчо, много си я сбъркал, дума ми той. Прокопи е стар партизанин и като паднаха от властта, партията им се разцепи надве: генчовисти и пенчовисти, и всяка група почна да си издава по един вестник „Единодушие“. Той е генчовист и под мишниците, а си купил и му даваш да чете пенчовистко „Единодушие“, а пък трябва да знаеш: да се внесе в неговия дюкян такъв вестник, то все едно свиня в джамия да влезе. Грешка, голяма грешка си направил.

— Че тъй ми кажете бе! Тъй ми кажете, та да знам за какво ядох толкова бой. Охо, виж каква била работата! Генчовист бил, значи, а? Добре! Аз пък, да ти кажа, още днес ще се пиша пенчовист, та да става

каквото ще! Ще се пиша и ще си платя вноските за две години. Ще го направя, тъй да знаеш! И падне ли ми генчовист, ще му дам да разбере. Най-напред ще захвана от наш Генча. Със сина ще почна. Пратих го, калпазанина, преди два часа да купи трици за кокошките и още не се е върнал, ама нека дойде, че да му тегля един бой, та да се научи. Ще го натупам и името му ще променя. Никакъв Генчо, а Георги ще го прекръстя. Нека само да дойде!

КОЙ КАКТО Я НАРЕДИ

Кога му сече пипката на един човек, и в гората с вързани очи да го хвърлиш, пак ще се оправи. Дини, пъпеши, чеснов лук прекупуваше Маврикът, стари къщи събаряше, ама гладен не оставаше. Пазари къщата, дето се казва, афорфè, катурне я с двама-трима работници, продаде гнилиците за дърва, а по-здравите тухли, керемиди, прозорци и врати — с намаление на сиромасите от бежанския квартал. Това правеше през пролетта и лятото, а през зимата — работа ли ми е мене, — ама тайно и с тютюн търгувал. Контрабанда, казано направо. С чували го пренасял през балкана и го трупал на склад — боже, прости ме — в тавана на старата черква „Света Параскева“. Тя нали е ниска, прихлупена и се допира с единия край до голямата могила, качил се на покрива, открил го, изрязал си една дупка, колкото да се пъха, складирали си стоката там, значи, и на излизане пак нареждал керемидите, да се не познава. Кому на ум, че благочестивата и христорлюбива великомъченица ще покровителства подобни едни предприятия?

Хубаво, ама забелязала го на Тотя Кандиля жената. Боляло я зъб една нощ, та го разхождала по месечина и зърнала случайно, че по покрива на черквата нещо черно пълзи.

„Таласъм! — си помислила жената и зъбът ѝ престанал да щрака завчас. — Същински таласъм! Само че няма ни рога, ни опашка, а с каскет, значи, по фланела и бяло поясче през кръста.“

На сутринта рано-рано обадила на дяда Нуня клисаря, той съобщил в общината, поставили нощна стража и го хванали с два пълни чувала рязан тютюн. Пипнаха го, значи, поразтриха го по гърба и хайде на сянка в околийското.

Започна се следствие, обвинителен акт, дело се заведе, туй-онуй и работата дойде до гаранция. Другарят му и тайният му съдружник Руси Попето се разтичал по близки, по роднини, вересии събрал оттук-оттам — натъкмил парите. Ама нали, дето има една дума: каквото му клепалото, такова му и изповедалото, щом приготвил парите за гаранцията, от радост рекъл да се почерпи. Отбил се в кръчмата и —

дай едничко, дай още едничко; ха опечи малко мезе и капни още по едно! Тъкмо вече се канел да си ходи — честити гости! — пристигнали Мутката със зурлата и Арапът с даарето. Пък нали пустите цигани му знаят слабото място, щом влезли, и започнали оная, Лучковата песня, дето мре за нея. Разгорещило се онова ми ти Попе, израмчило палтото, джаснало шапката, че като пламнал един гуляй, едно пиене — тука ли си, там стой! Пели, пили, играли, лепил им Попето столовки по челата — кога дошло до плащане, гаранцията хвъркнала цялата.

Дорде се гледа делото, Маврикът стоя на сянка в кауша на околийското. После, като го осъдиха, го повишиха, преместиха го в окръжния затвор и, кажи-речи, го отписахме. Забравихме го.

„Няма спасение — мислехме си. — Тъй ще си погине човекът из занданите.“

Година ли се мина след това, две ли, не помня, един ден, като пристигна в града — бял, червен, с гуша и с коремче.

— Хооо! Добре ми дошъл бе, юнак! Добре ми дошъл. Какво тъй ти се е зачервила главата като бозаджийска стомна? Ний смятахме, че там ще ти е умирачката, а то... Седни де, седни и разправи кое-що.

А той посяга за стол, хили се и дума:

— Благодарим се — казва, — благодарим. Да сте живи. Слава богу — вика, — добре прекарах. Нали знаете — казва, — на тоя свят кой както я нареди. Добре бях там — вика, — свободен бях, напоследък и в града за покупки ме пращаха. Спечелих им доверието, дето се вика, и не усетих как мина времето.

— Ами храната?

— Храна, колкото искаш! Изобилна и питателна.

— Хм, питателна — затворнишка чорба.

— Аз — вика, — братя, да са живи и здрави приятели — ама от година и нещо чорба не съм вкусвал.

— Че как тъй?

— Е, тъй. В нашето помещение — вика — бяхме десетина души. Ама не като мене голтаци, а състоятелни хора, хе! Аристокрация. Кой бил касиер на банката и присвоил пет-шест милиона, кой бил бирник и откраднал два милиона, кой бил ковчежник, да речем, и паланджосал един чувал каймета. Големи хора, все умни хора. Господа! Хем задигнали парите, хем съумели да ги скрият, та като лежат в затвора, и домашните им да разполагат, и на тях да носят и да ги продоволстват.

Мине се не мине, значи — баница; мине се не мине — пуяк задушен със зеле; дорде претръскаме него, прасенце печено пристигне. Гледах, гледах отначало и преглъщах, па го скроих. Получи ли някой пиленце и седне да яде, аз се примъкна до него неусетно и почна:

— Вий — казвам, — колега, още колко години има да лежите?

— Шест. Защо питаш?

— Тъй само. Просто питам. Не са много — казвам, — но не са и малко. Стига да е здрав човек. А вий — казвам — сте бабанка. Як сте. Само напоследък малко позастаряхте някак, малко пожълтяхте и чувам да покашлювате чат-пат.

— Нищо не ми е — казва.

— Аз не казвам, че ви е нещо, но само кашлицата, таквоз, и дето се поизпотявате малко нощно време, ама няма да векуваме я! Рано или късно гробищата ни чакат всички...

Поговоря му тъй малко, поприказвам му, докато му заседне хапката на гърлото, почне да му пресяда, умисли се и нито му се яде повече, нито нищо...

— Ваша милост, деца имате ли си? — казвам на друг, когато му донесат баница например.

— Имам си двечки.

— Хм, казвам, мръсен свят, лоши хора!

— Защо? Какво има?

— Нищо особено — казвам, — но възмущавам се много от такива работи и не мога да ги търпя.

— Е, казвай де, казвай!

— Като ходя понякога из града — казвам, — чувам разни врели-некипели. За жените ни приказват де! Тази била кръшна, онази си зарязала децата и тръгнала с не знам кого си, а мъжът ѝ гниел в затвора... Мръсни хорски уста! Гадно нещо...

И той започне да се дави като малко гардже със скакалец, блъсне баницата и не вкухва повече от нея.

Та тъй ги подреждах. Седне ли да яде трети, аз му пусна муха, че делото му е върнато за повторно разглеждане и сигурно ще увеличат наказанието, на четвъртия му кажа, амнистията, дето я очаква, няма да я бъде, и т.н. Действам им върху апетита, значи. Убия ли го, яденето им стои, стои и само потегли към мене, аз се налапам като попско чедо на

задушница и си гледам кефа! Ами! Какво да правя! Живот. Свят. Нали
ти думам: кой както я нареди!

ОТЧЕТ

Запасен подполковник Гацаров Станчо. Шестдесет и пет годишен. Вдовец. Изправен по войнишки, нисък, набит, с остригана глава, вирнати мустаци и бантел. Изженил и настанил всичките си деца, живее сам и оглежда малко стопанство с кокошки, мисирки, токачки, гълъби, гугуцуци, четири шопара, две крави монтафонки, няколко ангорски заека и една питомна гарга.

Подполковник о.з. Гацаров Станчо беше делегат на конгреса на запасните офицери и завърнал се, в една от стаите на военния клуб дава пред дружествените членове своя отчет:

— Господа, както сте в известност, ний, сиреч аз, поручик о.з. Габарев и подпоручик о.з. Канчев, бяхме, тъй да се каже, делегати на нашето дружество на последния конгрес в Плевен. Като председател и, тъй да се каже, най-старши от делегацията, счетох за длъжност да ви направя съответния отчет.

Господа, първо — тръгване. Второ — пътуване, и, трето — посрещане. Музики, знамена, войскови части, шпалир, импозантност и, тъй да се каже, феерия.

Приветствия. Официална, духовна и гражданска власт. Родолюбиви организации. Учащи, професионални съюзи и прочее.

Избор на бюро. Отчет. Акламации и след това, тъй да се каже, дебати.

Пръв взе думата генерал-майор о.з. Пушкаров. Маладец! Герой от Лозенград. „Александър“ първа степен с корона. Отлично говори и не остарява. Втори — полковник о.з. Мартинов, — тоже маладец. Два випуска преди мене. Трети поред говори майор о.з. Ихтимански от Ловеч. Бабанка! Гласът му тънък, но оратор. Четвърти — хасковски делегат, непознат. Вот, сукин син, цял Цицерон. Пети — ломски делегат. Добре говори. Шести — Радомир. Тоже много добре. Седми — делегат от село Паламидово: стойка войнишка, отривист и изчерпателен, тъй да се каже. Осми — Кеременилии. Отлично, но забрави да си свали шапката. След това говориха делегати от Ямбол, Свиленград, Попово, Остра могила, Гол тупан и так далше. Маладци!

Добре говорят всички. Накрай резолюция. Избор на ново настоятелство. Банкет от триста куверта. Аперитив — сливовица с кисели краставички и вермут без сода. Супа, пилета, свинско, сладкиши... Пет порции, господа! Пет порции и бутилка вино на глава. Замечателно! По средата тост. Още един тост. Още един и още един и после пак. Юначаги! Говорят ясно всички. Оратори първи клас.

На другия ден излет до държавния завод „Клементина“. Вот идея! Вот щастлива, тъй да се каже, рекогносцировка. Тръгване с автомобили. Пристигане. Простор. Земя необятна и плодородна. Ред, дисциплина и съзнание за дълг. Първа гледка, стадо свини. Очарователно! Благородна кръв, йоркширска, тъй да се каже, порода. Едни шопаряги до петстотин килограма единият, съвършено незасегнати от кризата, а кожата им тънка, розова, прозрачна като на германец. И грух... грух... аристократично някак. Цивилизация. Прогрес.

Втора гледка: крави. Не монтафонки, а чисто национална искърска порода. Млечност — тридесет килограма дневно. Възхитително! Дребни наглед, сивички, скромнички, тъй да се каже, а клекни да доиш — канализация! Водопровод! Тече и не спира и мляко гъсто, мазно, сякаш подквасено излиза.

Конско отделение: великолепиe! Арабски жребци, опнати като струни. Англо-арабски, полуанглийски и местни подобрени. Маладци! Да си млад подпоручик, да му се метнеш, да го пришпориш през главната улица, че да накараш сърцата на дамите да правят: тик-так, тик-так...

Птичи завод: перфект! Национална гордост! Легхорните носят по двеста и петдесет яйца. Родайланд. От едната две тенджери да напълниш, тъй да се каже, без киселото зеле. Вияндоти, орпингтони, яребични италианки, бронзови пуйки... Чорт возмит! Импозантност! Феерия!

Най-накрая — бик. Маджарско бичище, знаете. Мужчина такой, колосален! Храбрец! Маладец! Притежава кръщелно свидетелство, родово дърво и всички документи, тъй да се каже, на съвременен интелегент. Благородник. Бабанка! Навел глава, надиплил врат, подрива с крак, гледа те право в очите и сякаш иска да каже:

— Дурак! Не те бръсна за слива!

Гледах, друзья мои, гледах преизпълнен с национално величие —
и думам на себе си:

— Пфу! И ти стопанство имаш, Станчо, и чифлик ще ми правиш!
Недоразумение! Декаданс! Питомна гарга, тъй да се каже, пършивец!

НА ПОГРЕБЕНИЕ

Почина запасният фелдфебел Гичо Стафунски. Внезапно издъхнал човечецът, както носел слама на воловете. Прилошало му на стълбата, боцнало го нещо и се търколил отгоре с коша заедно. И дорде туй-онуй, ритнал два-три пъти, сякаш да се отърси от сламата — и толкоз.

Не беше, да речеш, кой знае какъв човек, ама пенсийка, лозенце десетина декара, трийсет кошера пчели, кокошчици, нивици и така нататък. А при това ревностен и изправен член на подофицерското дружество в града! Може ли? Бива ли да се не почете паметта му и да му се не придружат останките? Още повече че селото е на един хвърлей далече от града.

Щом пристигна скръбната вест, настоятелството се събра веднага и реши единодушно да изпрати специална делегация на погребението. То пък се случи празник, явиха се много желаещи и депутацията се удвои. Като се удвои, предвидливият секретар намери за разумно да съобщи по телефона в село на опечалената фамилия.

Избръснаха се, нагласиха се, туриха значките и тръгнаха половината настоятели, значи, цялата контролна комисия и няколко членове.

Вървят мълчаливи и тъжни по огряното от пролетното слънце шосе и от време на време само някой ще се обади:

— Добър човек беше, кротък човек, бог да го прости...

— И юнак, храбрец! Като се загнездеше някъде с картеницата, че не му трепваше окото.

— Гостувал съм му аз, много пъти съм нощувал у тях, ама сърце човек! Да те посрещне, да те нахрани и напои, като него друг нямаше в селото.

— Аз не го познавам лично, ама имотен бил, казват. Винце, ракийца, медец — всичко си имал.

— Всичко бе, всичко! Пък едни баници знае да точи жена му, едни свински пражоли знае да пече.

— Лозето му американско ли е, или старо?

— Старо бе, старо! Само мискет! Едно винце наливаше, бог да го прости, едно вино имаше — не ти е работа!

— Бог да го прости, бог да го прости! — мърморят половината настоятелство, цялата контролна комисия, няколкото членове и усилват крачките.

Пристигнаха навреме. Камбанен звън възвестяваше, че погребението започва. Изтупаха си всички прашните крачоли, закопчаха се, подредиха се, председателят ги строи по двама и поеха към дома на покойния. Насреща им се зададе обаче процесията, делегатите се престроиха в редица по един по дължината на улицата, свалиха шапки и наведоха глави в съчувствено смирение. Един нисък валчест поп, на когото предните поли на расото стърчаха високо до коленете, а задните се влачеха, се зададе най-напред, като канерваше и мяташе бавно стародревна кадилница.

Облечени в златни одежди и рошави цървули, сополиви селянчета следваха след него със светилници и хоругви, а подир тях — смъртникът и изпращачите.

Като забеляза толкова много хора, дошли от града, жената на починалия писна, разврякаха се след нея две-три бабички, лавнаха и няколко кучета от съседните дворове, но унесен от службата си, валчестият поп не се обърна даже и шествието продължи без прекъсване към черквата.

След опелото произнесоха жални слова попът, кметският наместник, учителят, трима души от настоятелството, двама от контролната комисия, един от членовете и поеха за гробищата.

Попът, който смяташе, че най-важната процедура е вече свършена, закрачи бързо, след него подтичваха херувимчетата с рошавите цървули, далече след тях се движеха носачите с ковчега и изпращачите. Мнозина от тях, които споделяха мнението на попа, се мушнаха кой из двор, кой из някоя крива уличка, кой в кръчма и след смъртника останаха само най-близките му.

Няколко членове от градската делегация заедно с половината настоятелство и цялата контролна комисия се отбиха също в кръчмата да му ударят за бог да прости по един коняк. После, разбира се, пак се събраха и понеже бяха много изгладнели, решиха да отидат в дома на покойния и да изкажат лично съболезнованията си на опечаленото семейство.

Вкъщи ги посрещнаха добре. Почерпиха ги първом с посладена с мед сливова ракия, а след това сложиха и обета.

В началото беше тихо, тъжно, чуваха се въздишки и съчувствия, но като наточиха цял медник с мискетово вино, делегацията се оживи и тези, които не свариха да държат речи в църквата, си ги казаха там. Председателят на контролната комисия, който беше опънал няколко пъти издебело, се просълзи даже и предложи да изпеят всички тихо „Вечная память“. Същият, видимо развълнуван, предложи по-късно да изпеят „Мила родино“, но някой го смушка и той оттегли мнението си. Станаха, сбогуваха се и кметският наместник, който също беше подофицер от запаса, ги покани у дома си пък и в тяхна чест отпуши ново буре с вино. Там изпяха с по-висок глас „Вечная память“ и „Мила родино“. Даже когато дойдоха до куплета: „Хайде, българи, напред към Балкана да вървим!“ — председателят на контролната комисия тъй започна да ръкомаха, че свали на попа калимявката. И понеже беше седнал случайно до набитата и зачервена снаха на наместника, по едно време не се стърпя и затананика тихо:

*Що не мога, мили боже,
две жени да вода...*

Песента се пое от повечето членове на градската делегация. Председателят обаче му направи строго мъмрене, той спря, наведе се над една чиния и от смущение почна да гълта цели парчета свинска луканка, без да ги дъвче.

Някой пошушна, че попът имал най-хубавото вино в селото, и весело опечалената компания се дигна и оттам отиде у попови.

Там вече председателят на контролната комисия го прекали. Не стига, дето игра кючек със забучена метла отзад, но без да се съобрази в чий дом се намира, подхвана на народен мотив да пее, колкото му глас държи:

*Иже херувими, мила мамо,
иже херувими...*

То добре, че и попът пригласяше на песента, иначе щеше да направи лошо впечатление.

След попови посетиха още няколко бойни другари, роднини и познати. Намериха и гайдар. Играха, пяха, викаха, ревяха, докато прегракнаха. И когато към полунощ излязоха накрай селото на път за града и председателят рече да ги прочете, за да види всички ли са, оказа се, че и той сам не може да брои вече до пет.

Към два часа през нощта в разсипан строй с песни и викове градската делегация по погребението на фелдфебела Стафунски се дотътра до града. Най-напред пристигна настоятелството, след него двамата членове на контролната комисия, а след тях — другите.

Председателят на контролната обаче, който не можеше добре да контролира краката си, се завърна в два и половина часа.

Когато влезе в спалнята, завари жена си рошава и страшна, надигнала се в леглото и изблецила очи, готова да го хипнотизира.

Понеже се страхуваше, че няма да го пусне да иде на село, той не ѝ се беше обадил сутринта. И за да я умилюва, бръкна в джоба си, извади нещо, увито в книга, пристъпи, като петлееше крака, и ухилено нежно и смирено занарежда:

— Ллуу-канчица бе, Вв-василке, лууканчица! Сввинска е... Ччииис-то нещо!... Доомашно! Топи се в устата, знаеш... Попадд-ията ти я ппрррати. Попадията от село Цигумигово... Армаган! И максус много здраа-ве ти праща.

— Какво си правил там? Кого пита? А? — изкрещя жена му.

— Пппоо... задъл-жение бе, жена. Ппо... заповед! Сппоминал се наш член поодофицер и като рече председателят: хххайде! Хайде! И аз... ххай-де! Амма... ядене падна, Вввасилке, ама пиене, ти казвам! Що не дойде и тти бе! Що не дддойде!... Мммного весело беше!...

ПРЕСНИ НОВИНИ

Полковник Бакларов бе преместен от столицата за началник-гарнизон в един провинциален град. Според заповедта той трябваше да предаде службата на заместника си и в понеделник незабавно да тръгне за новото си местоназначение. Тъй се знаеше от близките му, с които се беше сбогувал даже. Не знам какво се случи обаче, но в последния момент предаването се усложни, забави се и заминаването в този ден стана невъзможно. Със съгласието на по-висшето началство то се отложи за сряда.

На излизане от работа в понеделник по обед полковник Бакларов срещна група приятели, с които също се бе сбогувал вече. Изненадани приятно, че остава още някой ден, отбиха се в близкия аперитив да се почерпят. Поръча един, повтори друг, от трети наляха още по едно, занизаха се спомени, благопожелания, занизаха се поръчките, докато неусетно часът стана три. Разплатиха се, сбогуваха се пак и полковникът, като си купи току-що излезлия следпразничен вестник „Пресни новини“, закрачи бързо към къщи.

Щом влезе, жена му го посрещна сърдито в салона:

— Хубаво, много хубаво правиш! Да те чакаме толкова време гладни, а ти да скиташ кой знае къде!

Свикнал като стар боевак, полковникът не обърна внимание на тази незначителна престрелка, извади вестника, седна на широкия удобен стол и като рече отсечено:

— Яжте! Аз не съм гладен — започна да чете.

— Тъй, тъй — занарежда пак жена му, — ти нямаш дом, нямаш близки, няма кой да ти сготви и да те посрещне, та си тръгнал по ресторанти. Прилича ти, много ти прилича. Ти тук при нас го правиш, а като заминеш, кой знай къде ще скиташ и кога ще се прибиращ в квартирата си.

Полковник Бакларов си четеше спокойно. Само левият му мустак потрепваше от време на време, сякаш искаше да пропъди някоя досадна муха. Прегледа внимателно първата страница, хвърли бегъл

поглед на втората и като се зачете в началото на третата, започна гърлено да се смее.

Жена му продължи с по-голямо ожесточение:

— Смей се, смей, но туй, дето го нареди, няма да го бъде! Аз да съм останела с децата тук до края на учебната година, а той сам да идел, за да гуляе по цели нощи. Да имаш да вземаш! Отсега почвам да събирам багажа и ще дойдем с тебе всички. Всички ще дойдем, тъй да знаеш!

Полковникът все още се кискаше, забил нос във вестника. Най-после дигна глава, погледна жена си и рече.

— Ще дойдеш, ама си закъсняла. И ти, и децата, че и аз даже съм закъснял.

И като ѝ подаде вестника, посочи ѝ с пръст едно антрефиле. Жена му го грабна и още от първите редове очите ѝ се ококориха. С едри букви на първата колона от трета страница редакторът на в. „Пресни новини“, който беше научил, че полковникът трябва да пристигне в гр. Х. в понеделник, и не знаеше, че заповедта е отменена, собственоръчно бе измудрил следната новина:

ЕДНО МИЛО ПОСРЕЩАНЕ

(По телефона от нашия специален кореспондент)

Днес с бързия влак от София пристигна в града ни новият началник на гарнизона полковник Бакларов. На гарата бяха излезли да го посрещнат войскови части начело с военната музика, официални лица, учащи и маса граждани. Държаха приветствени речи досегашният началник-гарнизон, кметът, околийският управител, председателят на запасните подофицери, есперантистите и пр. С няколко топли и възторжени думи полковникът благодари за оказаната му чест, след което всички се отправиха към военния клуб, където за скъпия гост бе приготвена гала-вечеря.

— Виждаш ли, виждаш ли — подхвана полковникът, като гледаше учудената си жена. — Виждаш ли как ме тачат и уважават хората, какви тържества и банкети ми устройват, как с музика и песни ме посрещат три дена преди да съм пристигнал, а ти, че съм закъснял малко с приятели, ще ме изядеш с шинела и ботушите заедно. Че случва се бе, жена, всичко се случва в живота. Ще позакъснея някога, ще се позабавя малко, човек съм най-последен, не съм вестникарско антрефиле!

НАДГРОБНО СЛОВО

Един дребен, сух човек с очила и малка брадичка се качи върху натрупаната до гроба пръст, подръпна си палтото надолу, пооправи щръкналата си коса с длан и като се изкашля, започна:

— Во имя отца и сина и святого духа — амин.

Опечалено събрание,

Дошли сме тук да изпратим до вечното му жилище примерния баща и съпруг, незаменимия другар и приятел, неуморния общественик и най-добрия, най-предания и най-любимия учител на децата Костадин Тихов. Роден през 1884 година, той от ранни младини проявява наклонност към науката и въпреки беднотията на родителите му с големи усилия и лишения завършва местното училище. По онова време, когато вратите на всички държавни учреждения му бяха отворени и можеше да постъпи в градския съвет, в банката и навред, където пожелае, той предпочете да се отдаде в служба на младото поколение и пое тежкия кръст на учителството. В заявлението си до министерството той не бе посочил в кое селище на родината ни желае да учи малките българчета, защото това за него беше безразлично, затова го назначиха в град Трън. Пет години той ся наука и просвета там и спечели сърцата на всички, но местният правителствен депутат назначи на мястото му племенника си и той бе преместен в град Айтос. След тригодишна работа в училището и вън от него, като основа там безплатни детски трапезарии и вечерно училище, сестрата на околийския управител му заела мястото и го преместиха в Белоградчик. Млад още, пълен с енергия и желание да бъде полезен на народа, той все така неуморно работи и там, но бе преместен отново в Свиленград, защото акцизният началник му харесал квартирата. На другата година чухме, че бил някъде из ломските села. Там се опитал да основе взаимоспомагателна каса, но местният лихвар станал причина да го пратят в Кула, където не можал да навърши даже година и бил принуден посред зима със семейството си да се върне в родния си град Нова Загора. Понеже тук място за учител нямало и за да не гладуват, почнал да пише тъжби и заявления на селяните, но подгонен

от местните адвокати, той бил принуден отново да търси служба и получил учителско място в Разлог. Там той сложил основите на дърводелска кооперация, но местният шеф на властващата партия се занимавал с търговия на дървен материал и го принудил да замине на другата година в Кнежа. Оттам научихме, че го пратили в Малко Търново, след това — в Троян, Перушица и пр. И ето най-после преди два дни пристигна тъжната новина, че по пътя за новото си назначение в село Крива река, Разградска околия, ловци го намерили вкочанясал от студ. В безнадеждно положение той бе докаран тук в родния си град сред своите близки, но беше вече късно и нощес в 3 часа склопи очи с дълбоката вяра в хората и в тържеството на правдата и доброто в света.

Безутешна майко, нещастна госпожо и клети деца-сирачета, не плачете, не ридайте над зиналия гроб, който е готов да го приеме и приюти, защото тук той, примерният баща и съпруг, незаменимият другар и приятел, неуморният общественик и най-любимият учител на децата Костадин Тихов, ще си почине, ще отдъхне и ще намери най-после тъй дълго мечтания и жадуван с години стабилитет.

ЗА БОГ ДА ПРОСТИ

Тактики, да ти кажа, методики и разни едни препедевтики! Учат ги, учат ги и после всеки си я кара, както си знае и както му е по-лесно. На, учителят по химия Обесников например, преди да е влязъл в клас още, и учениците му са заковани като с гвоздеи по местата си. И тишина, тишина, тишина — полутон да изпусне някой, дето има една дума, ще го чуят всички. Като отвори вратата, спре се, изгледа над очилата си целия клас, като факир, кога хипнотизира, пристъпи след това към дежурния, завърти му една плесница вместо поздрав, тупне дневника о масата, та затреперят стъкла и епруветки и веднага вади тефтерчето. Разгърне го, прелиства го, гледа, а учениците, спрели дъх, не смеят да се изкашлят. Най-после забие пръст на едно място и изреве като мечка:

— Да излезе на урок галфон №23!

Нещастният номер 23, за когото се отнася комплиментът, пребледнее, надигне се, заклати се като отровен и цял разтреперан, застане до черната дъска.

Обесников го гледа презрително, гледа, мълчи и чука с пръст по тефтерчето, па прогърми наново:

— Скорбяла!

Ученикът най-напред направи усилия да каже нещо за скорбялата и напъне шия, но като се увери, че езикът му е залепнал на небцето от страх, вземе тебешира, написва с малка грешка формулата и зачаква тревожно. Обесников поглежда с едно око само и пак мълчи. След мъчителна пауза избоботи пак:

— Сипи й малко вода да видим какво ще стане!

Ученикът преглъща суха плюнка, гледа безпомощно и без да иска, дробни на късове бърсалката. После написва някъде встрани формулата на водата и пак зачаква.

— Еее, какво ще стане!

Ученикът гледа жалостно в тавана и все се кани да каже нещо, ама не може.

— И качамак няма да стане! Разбра ли? Качамак! Марш! Марш на място! Единица!

Такава му е педагогията на учителя Обесников. Строгост, дисциплина, значи, и... не ти е работа! И рядко пише някому четворка. Три, две, едно — тройка, двойка, единица. Това е.

— Аз, казва, петица пиша на себе си, а шест само на Господа Бога Всесъждителя! Толкоз! Който не е доволен, да върви в друга гимназия!

Виж, преподавателят по ръчна работа Татъо Татев е съвсем друго нещо. Кадифе, памук, душичка човек, знаете. Весел, засмян, учтив и нито отсъствия пише, нито забележки прави, нито пък плесници зашлевява някому. Демокрация, народовластие и пълна свобода в клас.

Учениците имат час по дърводелие например и по даден модел работят окачалки за дрехи. Добре, но някой, да речем, не му се работи окачалка, а си дялка с ножчето клечка за зъби. Мооже! Сво-бодно! Друг пък на баба си хурка стърже на струга. Трети с пилата си поправя оръфания ток на обувката, а четвърти, просто на просто, със стъклена книга стърже ушите на другаря си. Учителят Татъо Татев в ъгъла при катедрата си стои, чете си романа „Граф Монте Кристо“ и се прави, че не вижда. И най-важното е, че на края на срока не иска да му се представят изработените предмети, а си поставя бележка така, по памет. Като вземе главната книга, като ги зареди: шест, шест, шест, пет, шест, пет, шест, шест, пет, шест... Просто да го разцелуваш в профил и във фас. И на кого каква бележка поставя, хич не поглежда. Злато човек! Елмаз! Безценен камък!

Веднъж след приключване на втория срок директорът го повикал, разгърнал отпреде му главната книга на V „д“ клас и му рекъл:

— Г-н Татев, виждате ли, една проверка, таквози, и едно малко обяснение.

— Моля, моля, г-н директоре! На вашите услуги!

— Тук на ученика Гаргов Херувим сте писали петица за втория срок, а той, видите ли, е изключен още преди да изтече първият даже.

— Хм, да, да! Спомням си, г-н директор, спомням си, но то беше тъй сръчно и тъй трудолюбиво момче и толкова много предмети ми изработи за кратко време, че и за третия срок спокойно може да му се постави бележка...

— Същото, видите ли, сте направили и с ученика Калцунев Борислав. Той пък въз основа на медицинско свидетелство и по решение на учителския съвет е освободен по вашия предмет поради това, че три пръста от дясната му ръка липсват.

— Липсват, липсват, г-н директоре, и е освободен, но идва, идва момчето и работи... с лявата ръка работи, знаете. Рендосва, кове и реже с триона като дявол.

— Да кажем, че и това е така, макар че не трябваше да му поставяте бележки, но, видите ли? Какво ще кажете за шестицата, която сте писали на Карапанчев Емил, който почина от тифус още преди Коледа?

— Ах, да, да! Прав сте, г-н директоре, прав сте... Не е правилно, но и то небрежност не е... То, детето, беше тъй примерно, тъй кротко и послушно и тъй бедно... Като се научих, че починало, тъй ми дожаля, че с нищо не се погрижих за него, с нищо не му помогнах, та си рекох: „Умряло клетото, отишло си вече, защо ей така, вместо цвете над гроба му, вместо свещица, един вид, да му не сложа една шесторка на горкичкото...“ За Бог да прости, един вид, г-н директоре, за Бог да прости и вечна му памет го направих, знаете...

ПРЕДМЕТНО ОБУЧЕНИЕ

Не му върви на даскал Минко Либадето и туйто! Инак, да речеш, силен в педагогията: и в черквата пее, и на киман скрибуца, ама като няма късмет човек, вари го, печи го — все нищо не излиза! От две недели си е заготвил уроците, че инспекторът щял да дойде: три нови песни научил, вероучението и отечествознанието назобал дума по дума, главата си измил и новата си риза облякъл, но кого не ще, брате, не ще!

Изсипал се пустият му инспектор ненадейно една заран, слязъл от каруцата, намъкнал се право в неговото отделение и го сварил не в час по отечествознание, а по предметно обучение, и то — за кокошката, представете си!

Работа ли ми е мене и знам ли кокошката предмет ли е, или обучение, ама домъкнал Минко една голяма черна кокошка, държал я за краката и се канел да разправа на дечурлигата.

Още сутринта, като я донесъл, главният учител му рекъл:

— Минко — рекъл, — изпадаш в абсурд — рекъл, — дето носиш такъв популярен предмет да го гледат децата. Друг е въпросът — рекъл, — ако им донесеш носорог, бизон или хипопотам, да речем, ама кокошките се ползват с известност и твоите рошльовци до един са им скубали перата и са гледали майките си, като ги пипат за яйца изотзад.

А той клател глава, искал да се води точ в точ по пропедевтиката, стискал кокошката, значи, и изпадал в пепрекклонност по въпроса. А пък знаел си урока човекът и щял да закове вниманието на децата, както се изразяваше после, ама на. И уводът му от яйца започвал, поради което джобовете му били пълни с яйца, и целта му била ясна, значи, и вдълбочаването, естетически и етическите изводи и прочее, ама нали е калпазанин инспекторът: намъкнал се ненадейно, стреснал се Минко, объркал се, затекъл се да го посрещне и здрависа, а кокошката изперперкала из ръцете му и — кац! — на Теня Шилето на хлапепето на главата. Бухнала се там, в прозореца, тупнала послед това на Чековия завързак в полите; помъчил се да я хване той, отскубнал й две пера и пак я изтървал. Че като се подплашило онова ми ти

предметно обучение и се забухало от стена в стена, та съборило и картата, и картината с китаеца от стената, и тебешира от дъската, изляло и три-четири мастила по чиновете — хвърчало като лудо и не мислело да спре! Тичал даскал Минко, наскочили и дечурлигата, разперил ръце и инспекторът, ама то — крилато нещо — лови ли се! Кацнало по едно време на горния ръб на прозореца. Стъпил на стола даскалът и тъкмо да посегне да го хване — кудкудяк!... кудкудяк!... — то отлетяло на шкафа.

Настъпила суматоха, значи, и явно нарушение на дисциплината в отделението.

— Оставете я — рекъл инспекторът, — оставете я на спокойствие, а ти — рекъл, — учителю, си продължавай работата!

Насядали децата по местата си, взел си и даскал Минко своето, ама нали гърлото му е пресъхнало и той не види отпреде си нищо!

Обърсал си най-напред мустаците, закопчал си и трите копчета на палтото, бръкнал си с дясната ръка в джоба и веднага я извадил и — хъкката-мъкката — тъкмо вече се поуталожил малко, пооправила му се приказката и децата взели да слушат, не щеш ли, отвън някой се развивал:

— Драгинко Минкоо! Драгинко Минко бре! Тук ли сте?

И без да почука, Пена Митина, натоварена с дете в цедилка на гърба, с мотика в едната и менче с триеница в другата ръка, показали дългата си глава през вратата и се провикнала като през три дола:

— Помага ви бог, драгинко! Учите ли, учите ли? Ами нашата хубостница тук ли е? Ха, ето я! Стойке, Стойке мари! Аз, майка, отивам на Копачов рът на бобището. Оставих ти пълна паница с триеница на сайванта под кринчето и турих камък отгоре да го не катурне кучето. Да не я изплюаскаш всичката, като те пуснат от училището, ами да си оставиш и за следобед, че аз може да закъснея! Да не ходиш да газиш из реката мариини, че те убивам, кога си дойда довечера! У дома да стоиш и да гледаш левата пчела: ако се рои, да тичаш и извикаш свяка си Дойчина! Наберете маточина от черковния двор и подмажете кошчето! То е изправено зад пещта до коритото. И кокошките да гледаш, хубостнице! Да си отваряш очите, че ако изкълват магданоза, ще ти пречукам сухите джонгали! Гиди, рошло такава! Я си обърши носа с полата!...

Лекцията по предметно обучение се привършила. Училищният звънец припряно заудрял. Инспекторът напуснал отделението, а след него се юрнали и дечурлигата. Само даскал Минко Либадето останал като попарен до черната дъска. От двете страни на бедрата нещо му подмокрало: през време на гонитбата уводът на лекцията му, или, с други думи, яйцата се изпотрошили и през съдраните джобове на палтото по разтрепераните панталони се процеждали тънки струи белтък.

УРОК ПО ИСТОРИЯ

— Вавилония... тя, Вавилония, се намира на южната част на Месопотамия и е разположена между реките Тигър и Ефрат. Тя е била бедна страна. Жителите ѝ се занимавали със земеделие... Тя, Вавилония... в нея растели само палми. От плодовете им правели брашно, вино и оцет, а от костилките — храна за добитъка. Те, вавилоняните, се делили на две племена: сумери и акади. Те били от турански произход и били големи звездобройци. Те... вавилоняните, знаели да правят и кирпичи...

Вий мислите, учителят по история Вельо Тънковратов, като се разхожда тъй замислен из класната стая и дърпа нервно рядката си брадица, че слуша какво говори изваденият на урок ученик? Нищо подобно! И как може изобщо да се мисли за вавилоняните, когато днес е пазарен ден, а следобед е последният срок на първата му полица?

Още сутринта рано жена му написа на листче да купи масло, лук, фасул, сапун, въглища, супен кокал, мушна му под мишницата и два чифта обувки за кърпене и го изпрати до вратата.

— ... Те, вавилоняните, не живеели сговорно помежду си и постоянно воювали — продължаваше ученикът. — Затова семитите ги нападнали и ги покорили. По-късно техният цар Хамураби успял да ги обедини и да закрепил царството им. Той турил в ред коритата на реките, поправил каналите, събрал разпилените жители и им създал поминък...

„... Хиляда лева за погашение на полицата, пресмяташе учителят, три месеца неплатен наем, на бакалина 930 лв., на фурнаджията 340 лв. за осигуровка, дребни заеми, аванси от касиера...”

— ... Най-великият цар на вавилоняните се наричал Новохудоносор... Той бил много богат и имал голям златен дворец... Там имало градини, които се наричали висящи... Имало и крилати бикове пред вратите...

„... За обърнатия костюм, за готварска печка, от старата сметка на акушерката... Събрани, чист дълг 12 000 лв. Да, чист дълг! Разход и

приход. Вятър приход! Три месеца неполучена заплата и още кой знае колко няма да се получи. Кой ще я даде и ще я дадат ли изобщо някога? Ще я дадат ли?“

Ученикът отдавна бе привършил урока, мачкаше отчаяно гъбата с ръце и от време на време покашлюваше, за да обърне внимание. На третия чин един пущаше книжни топчета в гърба на другаря пред него, друг тихичко мяукаше като коте, а на крайните чинове няколко души си преписваха домашното по алгебра. Вельо Тънковратов обаче нищо не виждаше, нищо не чуваше, все по-нервно крачеше из стаята, като с едната си ръка продължаваше да скубе рядката си брадица, а другата, мушната в джоба, стискаше здраво единствената петдесетолевка. Изваденият на урок ученик кашля, киха, чака да му кажат да си седне на мястото и като не успя, започна наново да разправя урока.

Необичайното държание на учителя обаче спира най-последното внимание на учениците и те постепенно се смиряват. Млъкват всички и почват учудено да го наблюдават. Спря да говори и изваденият до черната дъска...

„... Това купи, онова купи, а дявол знае как може това да стане само с 50 лв. — мислеше учителят. — Килограм масло. Нека не е килограм, а половина. Нека най-последно да не е масло, а мас... Половин килограм свинска мас 14 лева, за 10 лева сапун — 24 лева, лук, картофи — 10 лева. Значи — 34 лева. Половин килограм сирене 14 лева, ето ти ги 48 лева. Ами супен кокал, яйца, фасул... Поне килограм фасул да може да се вземе. Един килограм само, но как, като остават още само два лева свободни, а тези разбойници го дават 8 лева? Пфу! Скъпотия! Безобразие!“

Учителят Вельо Тънковратов вече не може да се владее и още по-бързо почва да крачи и още по-нервно да скубе брадата си. След това с отчаян жест замахва във въздуха и без да иска, дрезгавият му глас прогърмява в тишината:

— Осем лева кило фасул! Скандал!

Изваденият на урок ученик се дръпва уплашено към стената. Другите, опулили очи, го гледат изумени. Той се сепва, надига смутено глава, мъчи се да се усмихне, но не може. После грабва дневника от катедрата, хлопва вратата и излиза бързо като подгонен.

НАШ ПОНДЬО

— Когато бог иска да накаже някого, прави го учител — започна старият преподавател по история. — Това го е казал Сократ. Чуй сега аз пък какво ще ти разправа: виждаш ли го онзи там, с дългия врат, прегърбения, дето стои пред клуба? Виж го добре и слушай! Едно време този човек беше мой ученик. Преподавах му история и понеже часовете ми бяха малко, като допълнителен предмет имах и няколко часа рисуване.

Това момче тогава проявяваше едно изумително невежество въобще и беше една от най-големите ми грижи. Какво не правих, какво не струвах да го събудя — нищо не помагаше. Извадя го някой път на урок и го накарам да ми опише границите на Месопотамия, да речем. Той зашари с пръст около Галиполския полуостров, обиколи из Серското поле, мине Вардара, забучи най-после пръст някъде из долината на Шкумба и мига, мига...

Друг път го питам за историята на евреите:

— Ха сега, Пондьо — думам му, — покажи ми най-напред где се намира град Ерусалим!

Той пак предприеме една кръгосветска обиколка из Алжир, Тунис, Мароко, върне се назад, прескочи няколко морета и планини, спре се сред Източния Сибир, гледа ме като пате и мълчи.

По рисуване проявяваше също незнание. Не стига това, а беше и далтонист! Пълен далтонист. Рисуваме, да речем, стомна. Най-обикновена, проста стомна. Като я захване, обръща я или на бинлик, или на ракиен казан, или на каквото щеш друго. Почнем ли да полагаме бои, хвърлените сенки ги прави с червена боя. Цинобър, чист натурален цинобър! Веднъж им поставих да рисуват препариран гарван и той го боядиса с червена боя. Просто го болшевизира, знаеш! Разбира се, за срока му поставих слаб и по двата предмета. Сложих му двойки, ама си взех беля на главата. Като се заредиха, брате, баща му, майка му, леля му, един адвокат, негов сродник, един училищен настоятел, че и кметът даже ми обърна внимание! Беден бил, при лоши условия живеел, очите му били слаби, но щели да го лекуват — както-

както, убедиха ме и на края на годината го пуснах да мине в по-горен клас.

На другата година, за голям мой ужас, Пондьо беше пак мой ученик. Не само това, а и партията на баща му дойде на власт и той зае видна служба в градеца. Пристигна Пондьо мазен, ухилен и със сини очила. И още по-тъп. Мъчих го, въртях го, усуквах го дано изкопча нещо от него — не ще и не ще! Пак му писах слаби бележки за срока. Тогава пък тръгнаха околийският началник, приставът, акцизният, председателят на околийското бюро, депутатът и трима детективи. Изредиха се, знаеш, един след друг и ми дадоха да разбере недвусмислено, че или Пондьо трябва да мине, или пък аз да си замина. Мислих, мислих: четири деца имам, нито къща, нито имот някакъв, а посред зима къде да ходя?! Писах му пак тройките и се отървах временно. За да не се излагам поне пред учениците си, виках го у дома да го занимавам безплатно, та дано каже нещо, кога го вадя на урок. Тъй вървя работата цели три години, защото партията на баща му управлява толкова. Пондьо мънка, аз помагам и се потя, той мънка, аз го подсещам и накрая пиша тройката. Като паднаха от власт, аз се окуражих отново и пак му писах двойките. Че като ме емнаха тогава: бре анонимни писма, бре клюки!... Анархист съм бил, дъновист съм бил, рушвети съм вземал, в разврат съм потънал и какво ли не!

За да не ме изкарат и людоед, писах му пак тройки на края на годината и наш Пондьо завърши училището за голяма радост на майка си, баща си и за чест и слава на леля, свако, адвоката, настоятеля, началника, пристава, председателя на околийското бюро, депутата и тримата детективи и се изгуби от града.

Къде се дяна, какво прави, не знам. След няколко години, като се яви пак, все бърза, все се муши из кантори и клубове, сваля шапка, кланя се, хили се, кокори се, а мене и не поглежда.

— И какво работи сега?

— Не знаеш ли? Учител е. И да е това само — въздъхна старият учител, — само това да е нещастieto, иди-дойди, ами учи и двете ми деца!

— Какво преподава?

— Как какво? История, разбира се. На мое място е. Прави-струва, уволниха ме и ми зае мястото. И понеже часовете му по история са малко, като допълнителен предмет води и рисуване!

ТРИ ВЕКА ПРЕДИ ХРИСТА

„Археологически музей за старини и изкуства при читалище «Светулка». Отворен в сряда и събота. За групи и гости през всяко време.“

Така гласеше надписът над вратата на таванската стая, която бай Марин, старият разсилен, който същевременно изпълняваше и секретарска, и библиотечарска длъжност при читалището, отвори на пъстрата група столични архитекти, художници, няколко дами и един асистент по история от университета.

Посрещал и изпращал с години палави ученици, екскурзианти от села и градове, изучил от уредника на музея, учител в прогимназията, когото често заместваше, тайните на дълбоката древност, бай Марин застана пред отворената врата и изкомандва по войнишки:

— Изтрийте си краката! С ръка нищо да не се пипа! Гледай само и не пипай!

Групата се подчини на строгите, но справедливи наредби, изтърка си обувката в парчето вълнена черга, заковано пред входа на този малък „Лувър“, и плахо занавлиза в полуосветеното и ниско помещение.

— Свали си шапката! — изкомандва пак брадясалият и по ушите жрец на заплесналия се в някаква стара икона художник. — Свето място е тука, не е туй-онуй! Уважение трябва!

Гостите шепнешком и на пръсти се пръснаха по един, по двама край разкривените и разсъхнали шкафове и започнаха да разглеждат музея.

— Подред, подред! — чу се пак глас. — Какво ще разберете тъй, пръснати? Елате тук при мене! До първия шкаф! Аз ще ви разправам, а вий ще слушате само и ще гледате.

— Ами ний сами, таквоз... — обади се някой.

— Никакво сами! Аз за какво съм тука? Ред трябва да има. Ред и последователност!

Групата се подчини отново.

Бай Марин оправи яката на палтото, подсмъркна и започна:

— Това голямото, дето го виждате, е керемида. Осемдесет и три сантиметра е дълга и четиридесет и два широка в средата. Намерена е, когато поправяха градската баня. Голямо нещо е. И Софийският музей няма такава. Да падне от някой покрив, счупва на човек главата като туй-онуй. Стара работа е, римска. Три века преди Христа. Другото до нея е гърне с две дръжки. Не е за фасул, защото долу дъното му е тясно и ще се качурка. За цветя е било. Озготи, везготи и туй-онуй са ги употребявали. Все от това време е. Другите неща в шкафа са парчетии. Стари са, но не са важни. По-нататък: в този шкаф са гривни, пръстени, пафти, обици и туй-онуй. Женски украшения. Този пръстен там с червения камък аз го подарих. Намерих го, когато обръщахме за лозе нивата на Тънкия път. Старо нещо. Фараонско. Пак третия век преди Христа.

По-нататък ще видите агне с три крака. Спиртосано е. На Христа Шиника от овцата е. Той умря навръх Водици от синята пъпка. Баба Фота го цери, ама не познала. Мислила, че е просто нещо, и я мацнала с гладна плюнка и бяла пепел само, а то излязло друго. И овцата умря. Само агнето е запазено за възпоминание. Антика. Стара работа.

— И то ли е от третия век преди Христа? — обажда се асистентът по история.

— Не е, ама е старо. Аз бях момче тогава и продавах мекици и туй-онуй на Тачовата фурна. Отколе беше. Вий сте били деца. До агнето свитото в шише е дете с две глави. Подари го доктор Влаев. В болницата се родило, ама не каза коя му е майката. Игра на природата, значи. Отгоре на него, над полицата, онова бялото пък е гнездо. Птиче гнездо. Дълбоко е като чорап, меко на пипане. По нас ги няма такива. И птичета такива няма. Те мязат на папуняци, ама са по-дребни. Живеят в топлите страни, към хаджилък, ама и там били на свършване, казват, защото ги ядели арапите. И птичетата ядели, туй-онуй, и гнездата им ядели.

Отсам в ъгъла са иконите. Най-важната е св. Харалампий, защото надвивал на чумата, ама турците му извадили очите. Голямата пък, гдето я виждате, е гръцка магария, подигравка! На коня е св. Димитър Солунски, а долу, дето лежи убит в краката му, е цар Калоян. От старата черква я взехме. Мръсотия. Светотатство, туй-онуй! Наш светия убил наш цар, гърците го изписали, а ние му се молим и го целуваме като диванета сто години наред. По-нататък са ножове,

пищови, ключове, куфари, ножици и туй-онуй. Стари оръжия. Три века преди Христа. Там пък в шишенцето е просо. Първото просо от нивата на читалището, дето я подари общината. Едро нещо. За спомен, туй-онуй, когато пръв път я посели.

— Пет века преди Христа — обажда се отстрани художникът, който пък се е навел да чете надписа на една картина.

Бай Марин извива глава сърдито, отправя се към него, хваща го за палтото изотзад, издърпва го настрани и дума строго и поучително:

— Тъй картини, момче, не се гледат! Отдалече трябва! Чак оттук, от средата! Въздушност трябва да има! Горѐ на стената — продължава неуморно старият чичероне — е картината „Взятие Плевна и сдача Осман паши“. Ранен е, кератията, затова го крепят двама низами отстрани. И пожълтял е като пъпеш. Не е шега работа! Вижете как го гледа генерал Скобелев, сякаш с очи ще го изпие. Герой! Маладец, туй-онуй! До нея е Райна княгиня българска. Разправят, че е от Панагюрище, ама не е вярно. По майчина линия е от нашия град. От долната махала, от Коликучковия род. Оттатък пък е цар Иван Шишман. Тук му е само образът, а гробът му е на два часа път от града. В една могила е до Гуглевци. Казва се и сега „Шишманец“. Той има и други гробове на разни места, ама те не са верни... Сега в малкия шкаф ще видите пък стари пари. Има и от цар Соломона, от цар Дария, от цар Троян с козите уши и други, туй-онуй. Тази е много скъпа пара, медальон. Намери я Ганьо Кючукът на Пъдарската могила в лозята. Старо нещо е. От цар Септемврий е. Септемврий Север го викат. Три века преди Христа. Онези пък, корубестите, са костадинки, имаме и златни, ама ги крием, защото туй-онуй.

— А тия сребърните? — пита някой...

Бай Марин си поправя яката и пак:

— Тия са най-важните. Тези дребни парички едно време изядоха главата на Исуса. Това са сребърниците, с които Юда го предаде на фарисеите. Трийсет парчета е получил, хайдутинът му с хайдутин! Нашите тук са седем. Същински са. От римския цар Октавиана. Октавиана Август Първий.

И като изгледа групата надменно, изкашля се и пак добави твърдо и с увереност:

— И те са три века преди Христа.

„ФЮУУУУТ!“

За учителя Макаринчев искам да ви разкажа. Преди три години, щом пристигна в градеца ни, като се развъртя, като се разтича, като се впусна в една дейност, рекохме си: „Ето това се казва народен човек, интелигент и просветител!“

Мине се не мине — сказка в читалището, мине се не мине — реферат в женското дружество; родителско-учителска среща да има — неговата дума се чува най-много; митинг против Ньойския договор да има, той е на трибуната, а умре ли някой виден гражданин, ще му дръпне едно слово, че ще разплаче и гробарите даже. Пък едно перо има — огън и пламък! Да ти напише статия в окръжния вестник, да я зачетеш на обяд, ще ти изстине чорбата, а ако си лапнал парче хляб, тъй ще си остане на топка в устата ти и няма да се сетиш да го глътнеш.

С пръст посочен от съдбата човек, за общественик роден. И в управата на безплатните трапезарии го избрах, в настоятелството на „Червен кръст“ влезе, най-после му възложиха единодушно да председателствува и читалището.

Щом стана председател, като почна една дейност, като разви една енергия, читалище „Светулка“, което дотогава имаше само един чувал книги и 75 стола в салона, заприлича на академия.

Бре театър основа, бре музей нареди, бре оркестър, хор, народен университет, лотария разиграва, а по едно време като рече:

— Вестник! Вестник!

И дорде го не почна, не млъкна.

— Как може, казва, един седемхиляден град без свой печатен орган? Где ще се развиват и разясняват културно-стопанските въпроси? Докога ще държим в неведение широките народни маси?...

Управителният съвет мърда, кръшка, па се съгласи. Избраха редакционен комитет, който веднага почна трескава не, а маларична работа даже, ако може така да се рече. Понеже единият член от комитета беше акцизният началник и пиеше, а другият беше търговец

на козя пастърма и пътуваше по селата, цялата тежест падна пак върху учителя Макаринчев.

В първото заседание, което стана още на другата вечер, дебатите се развиха около името на вестника. Той предложи да е „Светулка“, защото тъй се казваше и читалището, но търговецът на козя пастърма се противопостави аргументирано:

— Светулка, кай, е гадинка нищожна и свети от време на време. Само по жетва свети. Освен това, да прощавате, ама тя свети не с главата, да речем, а някак си изотзад, което не ми е прието, затова предлагам да се кръсти „Светилник“.

— И това име не е дотам на място — обади се акцизният. — Слабовато е. Нали ходя по селата и правя сравнение. Къде е електриката, значи, къде е светилникът! Мъждука само и ако свещта е от чист восък, горе-долу бива си я, но изгори ли свещта, чукай орехи с него.

Учителят Макаринчев, който на младини беше цапаросван със светилник по главата, също се противопостави на това име.

Мислиха, кроиха, предлагаха и „Сияние“ и „Пожар“, и „Фенер“, па най-после с големи усилия се спряха на „Кандило“. Слабичко да свети, значи, но постоянно и упорито. Дадоха си обещание, че ще го поддържат непрекъснато с масло, почерпиха се за кръщавката и се разотидоха.

Че беше назряла до капване нуждата от местен вестник, се увериха веднага. Щом излезе първият брой, почнаха да пристигат в редакцията толкова статии, дописки, фейлетони, повести и романи, че главният редактор, хванал с двете ръце дългата си като пъпеш глава, се чудеше какво да прави.

Учудването му мина всяка граница, когато писарят от лесничейството му донесе една трагедия в седем действия и две картини и настояваше да се отпечата в следния брой. Ами сега? Вестникът по формат напомняше носна кърпа. Във всеки брой обявленията на съдия-изпълнителя заемаха двете страници, третата беше с реклами на читалищното кино, оставаше, значи, само една страница за „наука, просвета, стопански въпроси и осветление на обществото“, както пишеше в подзаглавието му.

А материал пристигаше и се трупаше на купчини всекидневно и съчинения валяха като из ведро.

Лальо Тарамбукът например в съдружие с Григор Протестантина стъкмиха дописка против овчарските магарета.

Овцете, пишело в нея, могат да пасат из чуждите ниви след жетва, обаче магаретата не, защото гризят корите на младите дръвчета и т.н.

Пеньо Разсолков дал уводна статия против майка си, загдето не му преписала по законен ред два декара зеленчукова градина.

Димо касапинът изпатил свирепа дописка против ветеринарната власт, че му отровила кучето.

„Аз, пишел, господин редакторе, както знаете, съм сиромас и даже бездетен. Кученцето си го имахме в къщи, един вид като наша рожба, а те му подхвърлили хап с отрова. Може ли такъв тиранизъм спрямо мене, който съм редовен член на читалището? Бива ли?“

Пъшкал главният редактор, потил се, пъшкал, потил се, хвърлял в коша съчинения, докато се разболял. Втресло го точно срещу деня на годишното събрание.

И ти да си на негово място, и тебе ще те тресе. То не е шега работа. На другия ден оная паплач от сътрудници, на които статиите и дописките са били хвърлени в коша, като го подхваща — бре апострофи, бре освирквания, бре викове: долу! Докато го бламирали, без да може да си прочете отчета. Изгониха го от читалището, значи, не го вписаха в листата на трапезариите и „Червен кръст“ и свърши. Отчая се човекът, отказа се от сказки, от реферати, от речи по митинги и умре ли някой виден гражданин, просто няма кой да разплаче с подходящо слово опечаленото събрание.

Прибра се у дома учителят Макаринчев, усамоти се, купи си две мисирки, храни си ги, пои си ги и мълчи, мълчи, мълчи. Ни със съседите говори, ни с приятели, ни с животни. Поиска ли му се някога да развие дейност, ще иде до курника при мисирките, ще свие устни и ще свирне: „Фюуууут!“

Те не чакат да свирне даже, а веднага му се обаждат бързо и отсечено: „Клю-клю-клю-клю“...

После повтори, потрети и като се увери, че напредват в отговорите си, поусмихне се, хвърли им шепа царевича, па се извий и закрочи бавно пак към къщи.

ГРАТИСИ

— Гратиси ли? Какво тегло съм теглил от тая чужда думичка, братчето ми, какво тегло, сам един господ знае — мърмореше с дрезгавия си глас в кръчмата бившият директор на пътуваща трупа Лальо Лалевски Гърмйлов. — Където и да идеш, в който град, село, паланка, колиба да отседнеш, обявиш ли спектакъл и откриеш каса, най-напред запристигат гратисчиите, муфтаджиите, келепирджиите и използвачите, на български казано.

— Аз, господине — дума първият, — съм от финансовото управление. По закон — дума — ни се падат два, но ще ви моля, антърну и по изключение, да ми откъснете още един за балдъзата. Младо е — дума, — темпераментно е и не чини да го оставям само въкъщи до среднощ. Изкушения, знаете. Котарацци мякукат, серенади свирят и изобщо рисковано...

— Аз — обажда се зад него другият — съм редактор на околийския вестник „Голтупанско стремление“. Излиза двуседмично. Третира културно-стопански въпроси изобщо и в частности пише и за театъра. Сега — вика — не излиза, защото на съдията-изпълнител му правят ревизия и не ми дава обявления, но от първи идущи започва пак. За мене и за сгоденицата ми, моля, два гратиса, но по възможност от резервата. Прогимназиална е, знаете, свършила е учителски институт в Шумен и два пъти е класирана. Не сме какви да е хора, изобщо.

— За началника на гарата два гратиса, моля — провиква се трети. — Багажа ви, такована... разпоредих, освободихме куфарите, сандъците, декорите. Наредих и за каруци до града. Изобщо бъдете спокойни, такована... дорде съм аз... И на връщане ще услужим.

След него, братчето ми, да са живи и здрави, се заточват околийският началник, полицейският инспектор, пет-шест цивилни полицаи, кметът, настоятелите на читалището, дежурните учители, местният поет, местният художник, тридесет и шест души от туземната любителска трупа, а след тях чичото на портиера, вуйчото

на комика, приятелят на примадоната, пралелята на касиера и така нататък до безконечност.

Даваме, братчето ми, късаме безплатни билети, късаме, докато се озъбят голи кочани, а в касата се не вижда ни парица.

След цялата тая върволица веднъж в един град се изтъпанчи пред гишето и един шишко с жена си и трите си деца.

— Какви места обичате, моля — пита касиерът. — Резерва ли, балкон ли, някоя лежа ли?

— Аз — вика, — господин касиер, пардон, ама се казвам Никола. Никола Яхниев, дорде не речеш. Галантерия, колониал, метли, канели, гаванки, совалки, връшници и рогозки от царевична шума. Живея, санким, в центъра на града, срещу хотел „Химпериал“. На ъгъла ми е дюкянът, а от двете страни дворът ми е заграден с дъски. На дъските, санким, лепят афиши. На всички хора не позволявам да лепят, но на вашите хора дадох разрешение, а пък там афишите най-много се четат. Разреших им от едната страна два и от другата два да залепят и като се натрупа оня ми ти народ! Прочете що прочете тук-там, и тича за билети. Та рекох, санким, на жената:

— Марийке, рекох, да идем с дечицата да им разправим на хората, санким, работата как стои. Те са учени, разбрани са и ще ни дадат пет билетчета без пари, та и ний да видим кое-що. Услуга за услуга, санким. От мене дъските за рекламност — от вас билетчетата.

Други път пристигаме следобед в едно крайбалканско градче. Като слязохме и се настанихме в хотела, на жена ми, която тогава беше в положение, ѝ се припило сок от зеле. Срещнала едно дете пред хотела и го попитала:

— Миличко — рекла, — имате ли у вас зелев сок?

Детето нищо не разбрало.

— Армея — рекла, — армея, армеена чорба имате ли в къщи?

— Имаме — рекло детето и пак си лапнало пръста.

— Иди тогава ми донеси малко да си сръбна и ще те пусна довечера да гледаш представлението без пари.

Хукнало се малкото, наточили му в къщи в една тенджера и тръгнало към хотела. Из пътя който го срещнал, го питал къде и за кого я носи и то разправяло.

Разчуло се в градчето, че пущат на представлението и за армеена чорба, че като се проточи вечерта целият град, братчето ми, като се

заниза! Кой с котел, кой с паница, кой с гърне, всички армеена чорба носят и се натискат да влязат в салона представление да гледат.

В друг един град се случи пак следното: преди да почне представлението, гледам пред дупката на завесата — народ, народ, салонът препълнен до тавана с публика. Търкам ръце аз, радвам се на успеха, па не ме сдържа и се затърчах до касата.

— Как е? — питам касиера. — Добре сме, нали?

— Средна работа — отвърща ми той. — Да има, да има стотина билета продадени.

— Не може да бъде! — кряскам. — Всички столове са заети и коридорите са претъпкани с правостоящи.

Той дига рамене и се пули насреща ми.

За портиер тогава току-що бях назначил един руски емигрант.

— Сергей — изревавам, — що за безобразие? Салонът претъпкан, а в касата нищо!

А той събира крака по войнишки и рапортува:

— Палиция, гаспадин директор, палиция — мноха палиция! Цял град, знаете, палиция!

Кога после проверихме, братчето ми, оказа се, че Сергей не познавал полицейския знак. Дошли двама тайни полицаи, дигнали яките си, показали значките и той ги пуснал. Като забелязали хлапетиите тая работа, накичили се под палтата с туристически значки, спомени от панаирите, всевъзможни игли и карфици — влизат синковците, показват ги на Сергей и той пуца ли ги, пуца. Навлязло и куцо, и сакато по този начин и претъпкали салона.

Нея вечер от мъка се напих, набих жената и тя пометна. Примадоната ми избяга с един търговец на кашкавал, портиерът се пазари в градеца да обърне една нива, за да садят лозе, и трупата ми се разтури.

Сега, братчето ми, скитам се бездомен от кръчма на кръчма и гледам да помина гратис между познати и приятели и аз.

КУМАТА БЕРТА

Кумата Берта е чистокръвна немкиня, или „немцозойка“, както я нарича един неин съсед.

Пълничка, кръгличка и уредна немцозойка. По цял ден шета: шие, мие, мете, плете и къщичката ѝ е пригласена, натъкмена — да я удариш, гдето има една дума, с пръчка, и ще тръгне. Къщата, разбира се, да удариш — не нея. Кума бие ли се! Пък и с нищо не заслужава. Всичко ѝ е на място, всичко ѝ е в ред. Само езикът ѝ, дяволски, пустият ѝ български език е един такъв особен — просто кръстословици! Рече нещо, а ти се пулиш, блъскаш си блъските и нищо не можеш да разбереш. Абсолютно нищо.

Пристига един пролетен ден у дома весела, ухилена и вика още от вратата:

— Кумеец! Бях сега у госпожа Саксиева, ава нямаш представа колко красиво! Целият им двор пълен с кокички. Кокички, кокички, просто — ландшафт!

— Какви кокички — питам, — черешови ли, или от зарзали?

— Не бе, кумец! Ава цвете бе! Беличко едно, красивичко — файн! Нали му казват кокиче?

— Да — казвам, — има цвете, което се казва кокиче.

— Ава, ава!... Едно цвете — кокиче, много цвете — кокички! Множествено число. Нали така?

— Така, така — казвам. И се разбрахме.

Друг път седим у тях и се греем при печката. Тя рипва изведнъж, отива до прозореца и се провиква от възторг:

— Майн гоот, каква красота!

— Какво има? — питаме.

— Ава не виждате ли каков бял дож вали?

Ставаме ний, гледаме — сняг. Най-обикновен сняг на парцали.

— Ава ужасно е прекрасно — продължава тя. — Аз много обичам такова време. Кумец, тук е тясно и тъмно, не обичате ли да излезем малко на разтвор в градината?

Разтворът в случая заместваше думата простор.

Българският език на кумата Берта има още една особеност. Щяло и нещяло употребява изречението: „Да е жива и здрава.“

— Да е жива и здрава тая блузичка — ще рече, — ава щом я облякох, и избеля от слънцето. Да е жива и здрава котката, ава хич мишки не лови. — И пр.

Заклала веднъж кокошка, сготвила я и разправя на децата си:

— Да е жива и здрава кокошчицата, ава два пъти ядохме от нея и за утре пак ще остане една чиния...

Срещам я веднъж на улицата натъжена.

— Какво има — питам, — кума, къде си ходила?

А тя въздиша тежко и дума:

— Ава на г-жа Попова, моята приятелка, умряло детенцето, че ходих у дома ѝ да я одуша.

— Как — казвам — ще я удушиш добрата и нещастна жена, какво ти е направила?

— Ава, не бе, кумец! Не! Да я отдуша бе! Да я отдуша... да я отуша... иии... как се казваше?

— Да я утеша, да я утеша — казвам. И пак се разбираме.

Празник беше. Получихме покана да ѝ отидем на вечеря други един път.

— Ще дойдете — казва, — особено нещо съм сготвила. Сюрприз! Ава няма да ви кажа какво е. Файн нещо! Пръстите си ще изядете — казва.

Стягаме се, отиваме с жената и още щом доближихме кухнята, една ужасна миризма на вмирисано месо ме удари по носа.

— Жена — казвам, — как ти се вижда тоя сюрприз?

— Сст! Мълчи, мълчи! Може да е отдруго нещо — вика.

Влязохме, посрещна ни кумата, съблякохме палтата, наредихме се около масата, а аз все душа като ловджийско куче и все повече мирише, мирише, та чак ми се повдига.

А кумата сипва и носи, знаете, сипва и носи и слага пред мене пълна чиния с вмирисано месо.

Хванах се за носа и си приготвих кърпичката за всеки случай.

— Ава какво правиш — казва — бе, кумец! Та това е най-разкошното ядене, най-аристократичното. „Фазане“ се казва. У нас — казва, — като убият фазан, не го ядат веднага, а го закачват за човката на един гвоздей на стената да седи там една-две седмици дотогава,

докато се откъсне от шията си сам и падне на земята. Тогава се готвят — казва. — Но това — казва — не е фазан. Сърна е, младо сърненце. Цяла предница ни донесоха преди петнадесет дена от село.

Аз все си стискам носа и мърморя под сурдинка:

— И у нас — казвам — се случва такова нещо. Оставят ги да висят — казвам, — ама само когато ги забравят. Ее... после?

— Ава после ги сготвят — казва на „фазане“.

— Разбирам — казвам, — че ги сготвят, ама ядат ли ги след това?

— Ава натюрлих! Разпира се, че ги ядат!

Аз ставам, хвърлям кърпата, изхвърквам навън, отпушвам си носа да подиша чист въздух и чак тогава се обаждам през прозореца:

— А у нас — казвам — и кучетата не ядат подобни невъзможности.

— Ава, кумец! Много е вкусно!

— И котките — казвам, — и мишките, и свините, и... питомните зайци даже не се докосват до такива безобразия!

И поех да излизам.

— Ава що бягаш? — хукна след мене тя. — Защо не стоиш? Ела! Опитай само едно парченце, да видиш колко е фajn!

— Не мога — казвам, — не мога. Бързам, много съм зает. Имам телефонен разговор. Друг път ще дойда. И утре, може — казвам, — но... ако сготвиш не фазане, а фасул, и то по български.

— Добре, добре, ще сготвя, ще сготвя! Заповядай!

Отдъхнах си и закрачих свободно по улицата.

Тъкмо щях да завивам на един ъгъл, и кумата Берта, показала главата си на пътната врата, вика след мене, колкото може:

— Ава, кумеец! Как искаш фасуля? Да го попържам ли с масло, или да го не попържам!

— Напопържай го — казвам, — напопържай го до девета рода, та да му дойде умът в главата!

СВАКО ТАКО ХОПЪТ

Като пред поп ми се изповяда един ден свако Тако.

— Аз — кай, — сваковото, откак се преселих в София, съм се обърнал фактически и документално на хоп. Само номер на шапката си нямам още. Да е жива и здрава леля ти, ама не ме оставя да се изкашля на едно място. Все бързам, все тичам.

— Ха, миличък, отскочи до Халите да купиш малко паламуд, докато не са затворили; ха на парфюмерията за помада, дорде не ми е изпръхнала кожата от банята; ха върни се пак, че съм забравила да ти поръчам „Мазолин“; ха сега пък за валериан, дорде не съм припаднала...

И аз препускам по цял ден, бягам като раздавач от бързата поща и няма ни край, ни конец. Добре, че ми дал господ дълги крака, то инак издържа ли се? Попитали кучето от какво толкоз е остаряло, а то рекло: от път, че и моята е такава. От Горни Лозенец, представи си, пеш до Халите, оттам до Борисовата градина, да речем, пък оттам до гарата. Особено тая пуста гара ми е скъсила живота наполовина. Кой какво прави, аз все посрещам, все изпращам. Задала се делегация от село при министри да иде, аз ще я посрещна; тъща се накрулила да ми гостува, аз пак там; на балдъзата й се заклатил мъдрец, тук иде да го вади; попадията тръгнала за Рилския манастир, писмо ми изпраща да ида на гарата да ми донесе поздрави от село. Вчера пък жена ми ми навира под носа телеграма:

— Тако, миличък, няма как, довечера пак ще трябва да идеш на гарата, че леля Фета пристига. Аз на драго сърце бих отишла, но тъкмо тогава имам да правя проба.

Рекли на кучето туй-онуй, а то се извило и казало на опашката си, значи.

— Да ти пробват дървено палто — казвам, — докога ще се труфиш и докарваш, а аз ще препускам като реквизиран кон из сокаците? До кого е телеграмата, а? До мене ли, или до тебе?

— До мене е — вика, — до мене, но отмени ме и сега, че след това все аз ще ходя. Все аз ще посрещам. Влакът пристига в 6,45, ако

се не лъжа. Помогни ѝ за багажа и я доведи у дома само.

— А как ще позная аз твоята леля, като не съм ѝ виждал мутрата никога през живота си?

— Е, как. Ще я познаеш най-лесно. Стара, прегърбена бабичка, носът ѝ крив на лявата страна, а устата ѝ на дясната. Малко е глуха, очилата е и има перде или на лявото око, или на дясното.

— И у дома, значи, ще доведа тази археологическа разкопка, а?

— У дома, у дома, но само за тази нощ. Утре аз ще я заведа на болницата и там ще стои, дорде ѝ оперират пердето. Гледай от перона по прозорците, тя не вярвам да слезе, дорде не ѝ помогне някой.

Казвал съм го всякога: човек бива щастлив през живота си само два пъти: кога се жени и кога погребва жена си. Толкоз. Два пъти само, ама няма как, помърках, помърках и отидох. Пристигна влакът, заслизаха мъже, жени, деца, слязоха и две-три бабички, но такъв таласъм, какъвто ми описа жената, не видях. Почнах да зяпам по прозорците. Тук бабишкел, там бабишкел, та чак на най-крайния вагон на прозореца, гледам, проточила шия и се пули една очиларка. Пули се, озърта се, ама нали е тъмно, не виждам ни носът ѝ накъде сочи, ни устата. Качих се, представих ѝ се, а тя хълцука от радост и нарежда:

— Ти ли си, Тачее, ти ли си, майка! Не виждам вече, синко, не чувам, чедо, и за нищо не ме бива.

„Като не те бива — мисля си, — кой те е бил по главата да пътуваш? Защо си не налягаш парцалите в къщи, а?“ — И я целувам почитателно по челото.

Взех ѝ куфара, който сякаш беше напълнен с конски подкови, метнах и чергата на рамо, турих едно гърне с мармелад от караджейки сливи под мишница, прихванах и нея през кръста и я свалих на перона. Оттам през навалищата, че на спирката. Надигам куфара да го кача на трамвая, а кондукторът не дава.

— Не може, казва, багажът е тежък, куфарът е голям, има много пътници и прочее.

Ами сега, като нямам пари за кола? Гърнето, да кажем, ще го понося, ще го нося, ще го тупна в земята и ще кажа, че съм го изтървал случайно, но с това куфарище и това дърто бабище как се стига до Лозенец? Хм, поканили магарето на сватба, а му турили самар на гърба, значи. Мислих, мислих, па си рекох: то с мислене, бай Тако, нищо не става, а с ходене. Натоварих се пак и поех към града. Из пътя

бабишкелят ми фъфлеше нещо, ама мене ми писнаха ушите от зор и хич не я чувам даже. Едва се дотъртрих до Львовия мост. Опрях се до оградата да почина, а нея сложих да седне върху куфара. По едно време гледам, надига се, пули се и пак пита:

— Къде сме сега, майка? Наближихме ли?

— При моста сме, казвам, при моста с лъвовете.

— Лъох бре, сине, че ний тогава сме заминали улицата.

— Коя улица?

— Ами че вашата, „Гробарска“ улица. Нали оттам трябваше да минем?

— По гръб да минеш по тая улица, че да се не върнеш — мърморя през нос аз. — Легнала да те пренесат и поп да ти пее отпреде, дето ми се облъска у главата тая вечер глуха, сляпа, че и побъркана отгоре. — Заграбих куфара и поехме пак нагоре.

Хубаво, ама бабишкелят се дърпа и не ще да отива нататък. Дърпа се, значи, гледа ме плахо и назад иска да се връща. Ха сега де! Нямала си баба белица, че си купила козица. Сложих куфара пак, натиснах я да седне и се развиках силно да ме чуе:

— Кого ще търсиш на „Гробарска“? У кого искаш да идеш и за кого ме смяташ ти мене?

— Амче за кого, за нашето момче, внучето ми. Нали къщата ви е на тая улица? Нали ти си Тачо бръснарчето от село Остра могила?

— Боже господи, света Богородице и свети Иване Кукузеле, какво ми дойде на главата! Не съм никакво бръснарче и не познавам ни остра, ни тъпа могила — крещя аз и аха-аха да я грабна и да я хвърля в реката.

— Ами тогава?

— Тогава стой тука, мълчи и чакай — викам.

И както си беше седнала на куфара с ръце, сложени върху коленете, наметнах я с чергата, турих и гърнето с мармелада в полата, украсих столицата с още една статуя, значи, и хукнах презглава по „Мария Луиза“.

Избягах и се спасих от бабата, ама къде да ида след това? Къде да се дяна? Дето има една дума: с куче в чувал не влизай — как ще се прибера в къщи при жена си? Как?

Пристигнах по някое си време до дома, обикалях наоколо, висях като просяк на вратата, па чак кога угаснаха лампите и заспаха всички

в къщи, примъкнах се на пръсти в кухнята, прегърнах печката и тъй осъмнах. Виж ме сега и ме пиши. Нито съм се събличал, нито съм мигнал, нито съм се мил. Измъкнах се в тъмно, да не ме усетят — и къде, мислиш, отивам?

На гарата пак, сваковото, на гарата, да видя какво е станало с пустата леля, истинската, с кривия нос и пердето! За девети път през този месец отивам да посрещам. Ако искаш, повярвай, ако искаш, съжали ме, ако искаш, набий ме, но туй е положението на свака ти Така Хопа. Това е!

ЧИТРОНЕ

Като гледам по празниците как всеки си купува лимони за пържолите, идва ми на ум пътуването ми из Италия. За моето сватбено пътуване.

Преди да тръгнем още, перча се пред жена си и думам:

— Муце — казвам, — ще идем — казвам — най-напред в Италия. Аз — казвам — зная малко френски, малко немски, ама и с италиански ще се справя. Не ме е страх. Ще се справя веднага — казвам.

А тя:

— Не бой се, Гуце — вика, — лесна работа! Ще си купим — вика — един итало-български разговорник, ще четем из път и ще научим най-необходимото. Колко му е то! Пък Италия е — вика — божествената Италия! Ония ми ти лазурни брегове, ония ми ти чудни небеса, ще си ходим — вика — все прегърнати, ще си гледкаме — какво има да си приказваме толкова?

И ме чуква нежно по носа.

Че небесата ще са чудни, вярвам, мисля си; че бреговете ще са лазурни, тоже, ама ще ни се прияде нещо, да речем, ще ни се прииска нещо, че като не разбираме думица, има да си блъскаме блъските, има да махаме с ръце, да се пулим и обясняваме. И както го помислих, тъй излезе.

Из път, нали сме младоженци, пусто и върло — ахо-ихо, цунигуни, туйцък-онуйцък, — не разгърнахме даже разговорника и се изсипахме незабелязано във Венеция.

Повозихме се с гондола из каналите, разгледахме Сан Марко и палата на дожите, фотографирахме се на площада с гълъбчета по раменете, докато жената по едно време взе да вика:

— Оле — вика, — Гуце, прималя ми на коремчето. Огладнях — вика.

— Добре — казвам, — Муце. Да идем — казвам — да потърсим гостилница тогава.

Завъртяхме се насам-натам, пообиколихме, докато ни замириса на яхния от едно заведение, и се намърдахме вътре. Посрещна ни прислугата, посочи ни маса и ми втигнаха в ръката лист за ястия. Гледам ги наредени по него разни яденета, ама нали ръкописно е и със завъркулки, нали не мога да му разбера калиграфията!

Подавам го на Муцето.

— Виж — викам, — избери си ти по-напред, че си по-гладна.

— Ти, ти — вика — чети, а аз ще слушам.

Гледам, брате, пуля се, нищо не мога да прочета и пак го подавам.

— Ама виж — викам. — Муцинка, избери си нещо, че мене от пътя очите нещо ми сълзят и не виждам. Прочети — викам, — нали си купи разговорник в София?

Гледа Муцето, срича, мъчи се, сякаш разрешава кръстословица, и най-после може да прочете думата монтанара. Монтанара, мисля си, трябва да произлиза от монтан — планина. Монтанара! Планинско ядене ще е, значи. Тъкмо като за нас, дряновци.

— Я, гарсон — викам, — донеси две монтанари, па да става, каквото ще.

Изгуби се момчето и след малко ни донесе две чорби зарзаватлии, две български чорби, сякаш ги е готвил някой лясковски гостилничар. Изядохме си ги с апетит, поръчахме си още по една, вечерта пак, на другия ден пак по две монтанари, докато се чорбалияхме, тъй да се каже, до мишниците във Венеция и поехме с влака по-нататък.

Пристигнахме във Флоренция. Голям град, стар град, стари паметници, стари черкви — всичкото му хубаво! Там в листа за ядене можахме да прочетем още едно нещо. Ескалопине се казва. Спомних си, че на френски ескалоп значи пържола. Решихме се, поръчахме и тъй излезе. Малки пържоли със сос, Оплюскахме по една монтанара, значи, и по една порция ескалопине, позяпахме, позяпахме и — хайде към Рим.

Рим — град като град. По-голям от Дряново. Стар град, стари паметници, стари черкви и скъпотия. Инак — всичко му хубаво. Там не можахме да намерим да пише ескалопине в листа за ядене. Изядохме пак по две монтанари и поехме за Неапол.

Във влака си довършихме обема с балкански кашкавал. Слизама в Неапол и казвама на шофьора:

— Момче, хотел!

Мятама се на таксито, подкара ни той и спря пред едно здание. Отвън на вратата пише „Алберго“.

— А бе, Муце — викам на женичката си, — каква е тази работа? Във Венеция — викам — на хотел „Алберго“ бяхме, във Флоренция също, в Рим пак и тук пак също. Че всички хотели в Италия — викам — все този експлоататор Алберго ли ги държи? Все негови ли са?

А тя се киска и дума:

— Алберго — вика — значи хотел на италиански. Не е име на човек. Тъй — вика — пише в разговорника.

Както и да е, преспяхме в тоя алберго и на сутринта тръгнахме из града. Голям град, стар град, паметници, черкви — всичко хубаво. По едно време се озовахме на брега. Като го видя Муцето, плесна с ръце и се развика:

— Ах — вика, — Гуцее!... Какви лазурни брегове! Какви сини небеса! Хайде — вика — да се повозим на лодка за спомен.

— Да се повозим бе, пиле, защо да се не повозим? Нали сме дошли тук пари да харчим?!

— Ще вземем — вика — ей оная бялата лодка, ще си седнем вътре, ще се гънкаме и тя ще ни люлее, люлее...

И пак посегна да ме чукне по носа, но не улучи, ама закачи долната ми устна и тя рече: плъок!

— Ще ни люлее — викам, — ще ни люлее, ама ако ни хване морската болест?

— Ще си купим лимони — вика — и нищо няма да ни стане. Тръгнахме да търсим лимони.

Тук лимони, там лимони, не се виждат никъде. Запътихме се към един голям магазин. Влизаме и си мисля:

„Лимон, си мисля, на френски значи ситрон, на немски — цитрон, на италиански прилича да му е или читрон, или читроне. Другояче не може да бъде! Сигурно е читроне! По му прилича някак.“

Бързам аз да изпреваря Муцето и да си покажа знанията по италиански и викам високо:

— Дайте ми — викам, — моля, няколко читроне!

А продавачът ме гледа и мига на парцали.

— Читроне — казвам, — чи-тро-не! — и си стискам юмрука, да му покажа големината.

А той ме гледа плахо-плахо и дига рамене.

— Не ще да се казва читроне — дума Гуце на Муцето, — другояче ще да е.

— Ситрон! — викам по френски. — Цитрон! Читроне!

А той пак се пули и нищо не продумва. Хвана ме амбицията. Все нещо подобно ще е, мисля си, може ли да се не разберем. Най-после ще обърна цялата наша азбука и ще го налучкам. И почвам да нареждам на продавача:

— Атроне, битроне, витроне, гитроне, дитроне, етроне, житроне, зитроне, итроне...

А той, пукалът му с пукал, пак нищо не разбра.

— Китроне — продължавам аз, — литроне, митроне, нитроне, отроне, питроне...

— Чакай — вика Муцето, — че ти май на патрони ще го обърнеш. Чакай! Не се сили!

— Ама, може ли — викам, — Муце, да не съм го улучил досега? Възможно ли е? Ами той — викам — е простак и не разбира. Че може ли, диването му с диване, да не разбере досега, че му искам лимони.

— А-а-а — обади се той изведнъж, — лимоне!... Си си, синьоре! Абиамо, синьоре! Си, си!...

Посегна, отмести една покривка и се показа цял сандък с лимони.

— Ами и вий ли им казвате лимони бе? — се провикнах. — Че тъй кажи бе, брат! Тъй кажи, че и на италиански е също, както на български бе, та да не се мъча! И аз тъй си мислех — викам, — ама на! Че защо сме си роднини — викам, — защо сме си сватове, нали защото си приличаме и по кръв, и по нрави, и по обичаи — и по лимони, да речем, си приличаме.

Че тъй кажи бе!

ТЕКЕ АРАБСКА ПРИКАЗКА

Като странна птица, кацнала на хълма, се белее старото теке. Верният слуга на аллаха, мъдрият и сладкодугмен дервиш Шекер баба живее там, а Атиб е негов прислужник. Дълго време слугува Атиб, но додея му най-после и закопня по дом и родна страна. Забеляза това старият дервиш, спря го веднъж под сянката на кривата маслина и го запита:

— Защо си тъй мрачен, сине мой, и по какво тъгува душата ти?

— Седем години слугувам тук, Шекер баба, мъка ми падна за роден край и свои. Дай ми каквото ми се пада, за да отида да ги навестя.

Скъперник беше старият дервиш и така му отговори:

— Да бъде твоята воля, чадо мое, но аз нямам какво да ти дам освен малкото магаре, което ти тъй много обичаш. Вземи го и иди си със здраве!

Атиб нищо не отговори. Взе малката си скъсана черга, метна дълъг кривак през рамо, поклати тъжно глава и тръгна с магарето на път. Като нажежена подница гореше пустинята, жажда цъфкаше Атибовите устни, а малкото магаре едва дишаше и се топеше като свещ. На третия ден, изнурена от глад и жажда, на сто крачки от първия оазис, отлетя при аллаха праведната му душа.

Дълго и безутешно рида Атиб над скъпия труп, а когато нажеженото и огромно слънце потапяше лицето си в далечното море, той изрови в пясъка гроб и го погребва. След това начупи клони от оазиса и построи над него колиба. И когато, застанал съвсем сам, сразен от своята бедност и самотност, се чудеше накъде да тръгне, из пустинята се зададе керван. Четиридесет камили с поклонници спряха сред малкия оазис.

Като забелязаха злочестия самотник и неговата бедна колиба, поклонниците се приближиха и го запитаха защо е тъй печален.

Атиб постоя, постоя замислен и безмълвен, па като огорчи жестоко аллаха и неговия пророк, излъга и рече:

— Благословени бъдете, синове на аллаха! Пред вас се намира гробът на най-великия от великите и най-достойния от достойните. Тук почива прахът на царя на пустинята, свещения вожд на „Черните орли“, а аз съм смирен служител при гроба му. Неизвестен беше досега той, но сам аллах ми се яви, посочи мястото и ме отреди за пазител.

Струпаха се тогава правоверните от целия керван над гроба на славния вожд, три дена пяха молитви за спасение на душата му и го обсипаха с безброй подаръци. След това отпътуваха далече на север, като разнасяха по пътя вестта за новото светилище.

През това време Атиб строеше сграда над гроба, чистеше и подреждаше наоколо, защото, дочули божествената вест, започнаха да се стичат отвред кервани с поклонници.

Запустя и заглъхна старото теке на хълма, никой вече не го спохождаше и горка самотност обхвана стария Шекер баба. Като научи той за новото теке, реши да го споходи и да види святото онова място, което му отне всички поклонници. Шест деня вървя, подпирайки се на своята бамбукова тояга, старият дервиш и когато на седмия пристигна, насреща му се изпречи самият Атиб.

— Сине мой Атиб, ти ли си и какво си направил?

— Аз съм, премъдрий и пречистий Шекер баба, прости ми, прости на най-недостойния свой слуга, който в момент на страшно отчаяние бе изкушен от сатаната и направи от гроба на нещастното магаре светилище на правоверните.

— Аллах да ти прости, чадо мое — отвърна старият дервиш, — той да те спаси и помилва. — И като хвана дългата си брада, дълбоко се замисли. След това въздъхна и рече: — Всемилович е аллах, Атиб, и неизброими са прегрешенията на човеците земни. Успокой се и седни до мене!

Тогава старият дервиш се наведе ниско до ухото му и прошепна тихо:

— Да се молим на аллаха, чадо мое, и да се уповаваме на неговата милост, защото и аз нося смъртен грях в душата си, който ми не дава мира: в гроба на старото теке на хълма почива прахът на бабата на твоето магаре.

ХИТЛЕР

— Кой е онзи там отсреща, дето се влачи с двете патерици? Клетия, гледай как го е изкривил ревматизмът.

— Не е ревматизмът, а фашизмът.

— Кой е той?

— Личо бе, Личо бабин Дудин, от долната махала. Къщата му е долепена до Писановия дюкян. Той сега остаря и е недъгав, но преди Девети беше здрав, прав и имаше резачка за дърва. Резачка и едно магаре да му я вози. Тогава нямаше из града такива машини и добре се препитаваше човекът. Добре, но нали си е малко дяволит, взел, че си кръстил магарето Хитлер.

Един ден го повикали да нареже дървата на Панталей Хаджикойов, а по онова време той колеше, той бесеше по нашия край. Пристигнал Личо с цялата си механизация, отворили му голямата кована порта, та се открил един двор като райска градина, магарето за пръв път видяло такава чудесия, сепнало се, забило крака в земята, не ще да влезе и не ще. Дърпа му въжето Личо, мушка го с пръчка — не мърда. Пак дърпа, пак мушка и вика:

— Дее... де бре, Хитлер! Де бре, шваба!

— Ти какво плещиш там бре — избоботил зад мермерната чешма Панталей Хаджикойов.

— Не ще бе, чорбаджи, срамува се да влезе у вас.

— Кой се срамува?

— Хитлер бе, чорбаджи, моят Хитлер, магарето ми.

— Маарш! — изревал Панталей. — Марш оттука, че като дойда, ще стане само Личовци и магарета. Маарш!

И Личо обърнал механизацията си и поел обратно за в къщи. Не се минало много, и двамата ангели-бангели от полицията го закарали в околийското, че бой, бой и оттогава се изкриви човекът, прегърби се и не можа да се изправи. После продаде резачката, половината двор продаде и преживява горе-долу.

— А какво стана с магарето Хитлер?

— То се изгуби още когато Личо беше арестуван, изчезна вдън земя като именника си и никаква диря не остави.

ЮСНИ

Оплаква ми се Юсни:

— Аз — казва, — бай даскале, съм сиромаш човек, както знаеш — фукара. Само един дръглив и сляп кон имам, та не стига хлябът ни за мене, ни за него. Преди години, както знаеш, работих у бай Тодораки. Три години и половина му слугувах. Той имаше и файтон, и каруца, и три коня, ама умря човекът. Мина се колкото се мина, жена му продаде файтона и конете, остана само каруцата. Стара е, разглобена е, ама като за мене я бива. Научих се, че и нея продавала и искала триста лева. Триста — триста, не са много пари, ами като имам само половината, какво да правя?

Отидох при нея и ѝ казвам:

— Како Стефано — казвам, — чорбаджийке, дай на мене каруцата.

— Да ти я дам — казва — бе, Юсни, защо да ти я не дам, ама имаш ли толкова пари?

— Там е работата — казвам, — че ги нямам всичките. Сто и петдесет съм събрал само, ама както знаеш, аз имам кон, ще го впрегна в нея, ще превозвам тор до лозята, вода ще карам за пръскане, дръвца, туйцък-онуйцък — ще ти се наплатя. За три месеца — казвам — ще си изплатя борча до стотинка.

— Че зная ли, Юсни — казва, — да си помисля малко и ще ти кажа. Намини утре към пладния — казва — и ще видим.

Отидох, бай даскале, преди пладния, отидох, а тя още на вратата започна:

— Че зная ли, Юсни, зная ли какво да ти кажа? Чудя се и не мога да реша.

— Защо да не знаеш — казвам, — нали ти е за продан? Нали ми рече да дойда?

— Тъй, ама да ти кажа право, снощи ходих при баба Пелагия да ми гледа на боб и щом го метна, започна:

— Чер човек, чорбаджийке, чер човек душманлък ти мисли. С чер човек вземане и даване да нямаш... Та прощавай, ама не ми се дава

на вересия каруцата.

— Е, щом не може, не може — рекох — то си е твоя работа. А пък че съм чер, чер съм и няма сапун за моята кожа, ама само аз ли в тоя град съм чер. Толкова години съм ви слугувал, нещо лошо от мене видяла ли си? Измамил ли съм ви някога?

— Вярно е — казва, — така е, ама като ми го рече баба Пелагия...

Тръгнах да си ходя, бай даскале, ама толкова мъчно ми стана, че чак ми се доплака. Тъкмо отварях пътната врата, и тя се провикна:

— Ела, казва, Юсни, ела! Аз — казва — те познавам. Добър човек си, честен си и няма да ме излъжеш. Хайде — казва, — дай ми половината пари и вземи каруцата. За другите ще те почакам — казва.

А аз, бай даскале, тогава ѝ рекох:

— Няма да я взема, како Стефанке, не ти ща каруцата вече. Щом си се съмнявала в мене, щом си тръгнала да питаш врачки и билиарки, аз такава стока в двора си не ща, не ми трябва. Ще си намериш друг мющерия, рекох, ама гледай да му е по-бяла кожата.

ПИЛЕНЦЕ, СИРЕНЦЕ...

Вечерта имах гости, та си легнах след полунощ. Тъкмо съм заспал, чух, че някой вика отвън. Чука настойчиво и упорито. Станах, отворих и насреща ми един от болничната прислуга.

— Бай Тошко, казва, много спешен случай и доктор Галчев поръча да дойдеш веднага. Една жена я ръгнал вол в слабините, казва, и дорде я докарат от село дотук, изтекла много кръв и трябва веднага да ѝ се прелее от твоята.

Зад прислужника се свил дребен, необръснат селянин с големи уши. Пристъпи той, разхълца се, заплака се и занарежда:

— Ти, кай, баща, бай Тошко, ти майка, моля те спаси ми жената и фамилията. Помогни ми, кай, ела, че умира горката. Аз, казва, няма да забравя добрината ти и ще ти се отплатя, стократно ще ти се отплатя, казва. Пиленце ще ти донеса, сиренце, петмезец имам, картофки и една кола дърва ще ти докарам, само я спаси.

Нали съм кръводарител, облякох се и тръгнахме, а дългоухият подтичва след мене и все нарежда зад гърба ми: пиленце, сиренце, картофки, сухи дъбови дърва имал готови в двора и щом се върнел в село, щял да натовари всичко, ще го докара у дома и т.н.

Жената действително беше много изтощена. Преляха ѝ 300 грама кръв от моята, но се оказа недостатъчно, та взеха още малко и полека-лека се оправи и си отиде по живо, по здраво в село. След това, разбира се, мъжа ѝ с дългите уши не го чух, ни видях повече, нито пиленцето и сиренцето. Мина се година ли, две — не помня, — през есента не можах да си набавя дърва навреме ни от „Топливо“, ни от Горското стопанство. Една сутрин, като отивах на работа, гледам, селянин кара кола с дърва. Взрях се — същият онзи с дългите уши. Спрях се и го запитах:

— Познавал ли ме, байно?

— А че, казва, май че те познах. Нали си ти, дето даде кръв на жената?

— Аз съм, същият. Колко искаш за дървата?

— Ами че, както се продават на пазара — 12 лева на кубик.

— Колко кубика са?

— Точно два и трийсет са.

— Слушай, казвам, ето ти парите, ти знаеш къщата ми, закарай ги, че аз закъснявам за работа, стовари ги в двора под дюлята и си гледай работата. Ясно ли е?

— Ясно, казва, ясно ми е.

Стоварил ги хубавецът, синът ми си дошъл от училище по-рано, подредил ги и като се върнах, рекохме да ги проверим. Мерихме ги веднъж, дважд, три пъти и какво мислиш — вместо два кубика и трийсет сантиметра, излязоха точно един и трийсет. За да изглеждат много, отдолу на колата наручкал едни чепати пънища, дето и с взрив не можеш ги разби, едни криви клонаци — да се пукнеш от яд.

КРОСНОТО

В неделята щеше да се открива паметникът на Балкана. В събота вечер срещам в града автора му — известен наш скулптор.

— Какво правиш тук по това време, нали утре ще бъде тържеството?

— Изгониха ме.

— Как така! Защо те изгониха?

— Така. Повече от месец бях там — на Балкана, — работих по монтирането му и нощувах в близката туристическа хижа... Тази вечер обаче ми казаха да си събирам партушината, че щели да дойдат големци за освещаването и за мене място нямало.

— Е, утре ще отидеш ли пак на тържеството?

— Защо да отида? За да се надигам на пръсти и да си гледам творбата отдалече ли? Купих си билет и с вечерния влак си заминавам за София.

— Така, значи, ти сега си един вид кросно.

— Защо кросно?

— Ти си кросно, а паметникът ти е платно — изтъкаха си платното и ритнаха кросното.

НАШ ПЕНЧО

Наш Пенчо е много речовит. Де що има партийни, профсъюзни, просветни, квартални и прочее събрания, той, макар и последен, трябва да вземе думата. И за да разкраси речта си, освен със „значи“, „именно“, „например“ напоследък започна да прибавя обилно и „родният“, „родната“, „родното“ и „народният“, „народната“, „народното“ и „народните“. Така разкрасена я поднася и при частни разговори.

— Родните облаци, казва, тази есен са доста сухи, а трябва, значи, да се сее. И както се е застудило например, родната слана скоро ще падне.

— Да, казвам, и родната инфлуенца може да се появи.

— Няма, казва, такава опасност, значи, защото народната медицина е на своя стражеви пост.

— Ти, казвам, за всеки случай нахлувай родната вълнена фланела, за да си сигурен.

— Именно, именно, прав си, например, прав си, значи...

Мисля си, ако все така напредва в украсата на речта си наш Пенчо, скоро ще почне да казва „родната ни родина“ и „народния народ“.

ЙОРДАНКА

— Класическата гръцка формула за пропорция на женско тяло е главата да се нанася седем пъти на тялото. Така са изваяни прекрасните им статуи на афродити, венери и пр. Ние българите и без това спадаме към големоглавите (коджакафалии — по турски, а по гръцки — кондрокефалос). Ти си бухнала косите по новата мода така, че главата ти не може да се нанесе на тялото и три пъти даже, та освен че изглеждаш изтървана от някоя лудница, но и много по-ниска, отколкото си. Такива ми ти работи, Йорданке, чу ли какво ти говоря!

А тя хич не мига, сякаш не се отнася за нея, и права е девойката, та може и името си да е забравила даже, защото е кръстена Йорданка, но откак се разроши, вече ѝ казват ЙОРИ.

БЪЛГАРИ

— Бях студент в Лайпциг — започна приятелят ми. — Късно към края на есента получих писмо от баща си със следното съдържание:

Донко,

хаджи Петър от Остра могила и Танко Амчикакът, от същото же село, събрали малко гюлово масло и искат да дойдат в Липиска сами да си го продадат, без посредници. На днешно число на месеца те се намират в София по уреждане на пашапортите и да се разправят по въпроса за митницата. Щом тръгнат, ще ти телеграфират и ти излез да ги приемеш като бащини си приятели, да ги настаниш и да им посочиш търговските фирми. По хаджи Петра ти пращам 50 алтъна и словом (петдесет алтъна), а майка ти ти праща едни вълнени чорапи и малко пестил. По-малко харчи и си пази здравето.

Октомври 29 — 19... г.

Баща ти

Три дена след получаване писмото пристигна очакваната телеграма и аз се запътих да ги посрещна. Понеже не бяха от нашето село, не ги познавах. Щом спря влакът обаче и започнаха да слизат пътниците, отдалече ги забелязах по облеклото и се спуснах натам. Сварих ги, че се карат с един преносвач, който искаше да им изнесе багажа. Хаджи Петър беше със сиви домашни дрехи, с кожен калпак, с морав пояс под жилетката и със зелена фланела, разкопчана встрани, а краката му бяха обути във високи бели калцуни. Танко Амчикакът беше с каскет, рошав и проскубан тук-там — имитация на тигрова кожа, — и за по-официално се беше облякъл със зелена ловджийска куртка. На краката си беше обул такива шарени вълнени чорапи, че напомняха знамето на популярната банка в градеца ни. Обадох им се

аз, здрависах ги, разбрах в какво се състои спорът им с носача, намесих се, взеха си те багажа и тръгнахме.

— Как ще му дам сандъчето бе, Донко — дума хаджи Петър, — стока за хиляди е това, не е ряпа! Зная ли го какъв чешит е? Ще задуете из някой кърсокак, па иди го дири после, ако си нямаш работа! Непознат човек! Шваба! Давам ли му аз нему да ми пипа стоката! Сам ще си я нося.

— Тъй, амчи как — допълни бай Танко... — Шваба! — и помъкна той пък торбите с хляба.

Като излязохме отвън, разпоредих за кола, заведох ги на един скромнен хотел, настаних ги, да си отпочинат, вечеряхме след това заедно и понеже на другия ден беше празник, нагласихме се да походим и разгледаме града.

На сутринта отидох на хотела, пихме кафе, закусиха те и понеже исках да ги изненадам, да ги учудя, реших да ги изведа да видят най-напред Völker-schlachtdenkmal — знаменития гигант-паметник, въздигнат в чест на победата над Наполеона от съюзените армии на 18 октомври 1813 година.

Качихме се на трамвай № 15 и по Augustusplatz пристигнахме там.

Който пръв път има щастието да види това чудо на архитектурата, високо повече от 90 м., от черен гранит, с гигантски фигури и релефи, което е строено цели 10 години и е струвало навремето десет милиона марки, не може да сдържи възторга си и да не извика от учудване.

Из пътя бях разправил историята на боя, та като стигнахме, само им посочих паметника с ръка и понеже исках да ги наблюдавам какво ще правят, оттеглих се две-три крачки настрана.

Хаджи Петър дигна глава, тикна си калпака на тила, кръстоса ръце отзад, поразкрачи се, погледа, погледа, има-няма, половин минута, па без да каже нищо, обърна се гърбом и почна да пали цигара. Бай Танко, и той отиде при него и посегна към кутията му. Не можах да се стърпя и отидох при тях:

— Е, дядо хаджи, как ти се вижда, а? Чудесия, нали? Грандиозно нещо?

— Хм... — промърмори хаджи Петър, метна поглед към него и рече: — Три кила пироксилин му е майката! Сложи го в темеля, запали

фитиля и камък върху камък няма да остане!

— Тъй, амчи каак! Татък!... Около три кила... Па може и помалко — добави бай Танко и си избърса носа с ръкава.

III. БОЛЕСТТА ПИСАТЕЛСТВО

БОЛЕСТТА ПИСАТЕЛСТВО

От болестта писателство се заразих за пръв път през време на студентството и боледувах, докато завърших. След около тридесет години наново ме сгази, измъчва ме още шест-седем и пак ме остави. Оттогава ето вече двадесет години не ме е хващала здравата. Болестта ми е хроническа с дълги периоди, поради което за седемдесет години едва можах да стигна до фейлетона и късия хумористичен разказ. За да напиша по-солидна литературна творба, ще ми са нужни, значи, най-малко още седемдесет години.

Това, разбира се, няма да стане и толкова по-добре, защото, право да ви кажа, хуморът освен че е много трудна, но и много главоболна и неприятна работа. Въпреки че не съм го измислил сам, първата ми неприятност дойде от псевдонима. Като чула, че другарите ме кръстили Чудомир, мама се развика:

— Какъв прякор са ти измислили бре, сине? Нямах ли си кръщелно име? В нашия род никой няма прякор, само ти, че скарай им се на тия калпазани, дето ти думат тъй!

След това ми се разсърди бай Дечо Порът, на когото само името бях използвал за разказа „Ревни, Марко“. Пристигам един ден в село и гледам: пред кръчмата насядали няколко старци, между които и Порът. Всички ме здрависват, само той сумти, рови с бастуна си и не ме поглежда.

— Какво има, бай Дечо, защо си ми сърдит?

— Какво ли? Аз ще ти кажа какво, като те подхвана с патерицата. Ей тук са най-почетните хора на селото, кажи пред тях кога съм бил кмет и кога съм арестувал на Дянка магарето, кажи де!

Иван Станчов пък бил писан свидетел по горско дело между нашето село и едно съседно. Из пътя към гората председателят на окръжния съд разговарял с него и между другото му рекъл:

— Дядо Иване бе, вашето село такова малко и забутано, а я какви хора ражда.

— Какви? Хора като хора.

— Ами Чудомир например.

— Чудомир ли? Хич да го не беше раждало. Направи ни резил и маскара из цяла България.

Разказът „Навици“ пък излезе от печат случайно срещу измисления тогава ден за „християнизирание на младежта“. Почувствуваха го като провокация, надигат се всичките попове от града начело с архиерейския наместник и отиват да се оплакват от мене пред околийския управител. Извика ме той, изгледа ме под вежди и ми рече:

— Опичай си ума, че работата е сериозна. Приготвили са и писмо до Синода и искат да бъдеш отлъчен от църквата.

Не се мина много, излезе разказът „Погребение“. Тогава пък управителният съвет на запасните подофицери се свика на извънредно заседание и ме направили на пух и прах. Написали и остра дописка до съюзния си вестник и ме обрисували като най-неблагонадежден елемент в околията.

От организацията на запасните офицери получих „мъмрене с предупреждение“ за разказа „Отчет“.

След това си развалих отношенията с дружеството на овощарите заради разказа „Караджейка“. Напразно ги уверявах, че случаят не се отнася до тях.

— Не е вярно, казва председателят, защото там си цитирал буквално един член от нашия устав. И две градини имаме изсечени.

Жените в града пък какво не измислиха за мене и как не ме очерниха заради клюкарката от разказа „Не съм от тях“. Минех ли край тях, събрани пред някоя порта обаче, веднага млъкваха, но щом отминех, чувах как съскат като усойници зад гърба ми.

Един ден дойде при мене съгражданин и ме помоли да „нацапам“ майка му във вестника, защото не искала да му припише къщата. Не пожелах да я нацапам и той ми се разсърди.

Друг пък ме убеждава с часове да „наплескам“ във вестника съседа му, защото прасето му квичало по цяла нощ и не му давало да спи. Не го наплесках и той се разсърди.

Трети пък настояваше да „натрия носовете“ на учителите от гимназията, че лошо възпитавали и не се грижели за учениците. Двама от тях брусали ореха му в нивата край града. Не им натрих носовете и той почна да ме гледа накриво.

Служещите в общинското управление пък, за да си направят шега с архиваря, подплашили го, че съм бил написал цял фейлетон за него. Оттогава, има двадесет и пет години, този човек ми е сърдит и не ме поздравява. А бяхме съученици, другари и важното е, че не съм помислял даже да пиша нещо за него.

Понеже книгите ми се търсеха и често преиздаваха, почнаха да негодуват и някои писатели.

— Брей, Чудомире, ти задръсти книжния пазар бе — ми рече един наш белетрист.

— Бъди спокоен, му отговорих, трето качество цигари най-много се харчат, а твоите книги са екстра, затова по-слабо вървят.

Много, много неприятности и главоболия ми донесоха тия мои писания, много горчивини и още тогава се запитвах градивен ли е моят хумор и върши ли полезна работа, или е пакостен и разрушителен, но не намирах друг отговор освен този: за незасегнатия читател е полезен и градивен, а за засегнатия е вреден и разрушителен. И се питах още след колко столетки ний ще свикнем да търпим и понасяме каквато и да е критика, шега и закачка.

Неотдавна във в. „Крокодил“ срещнах карикатура, която представляваше човек с отчаян израз, седнал, хванал се с две ръце за главата и се чуди къде да се дене. До него друг, прав, а зад тях през отворената врата се вижда салон с публика. Първият човек го пита:

— Какво ти е бе? Какво става с тебе, да не са те критикували на събранието?

— Не, казва отчаяният, не, аз критикувах, ааз!

Лоша работа, неблагодарна професия — едни казват: пиши, пиши! Защо не пишеш? Толкова много сюжети има, а ти мълчиш, спотайваш се. Пиши, бичувай, осмивий, помагай да лекуваме нередностите! А други клатят глави и ръмжат:

— Ти ще пишеш, ще пишеш, ама знам ли после!...

Не стигат всички тия неприятности и главоболия, но за моя голяма изненада явиха се няколко съавтори. Единият е занаятчия. Запитах го веднъж за някакви подробности от неговата професия, които после използвах във фейлетон. Оттогава той наляво и надясно почна да ме хвали:

— А, Чудомир ли? Ако не съм аз да му разправявам тия истории, нищо не може написа.

Другият пък сам ми послужи за герой на разказ и оттогава се почувствувал също мой съдружник.

Ако беше само един, щях някак да се разправя, но понеже са двама, оставих ги сами да си поделят славата.

Много неприятности ми създадоха и артистите изпълнители, да са живи и здрави. Те пък тъй оглупяваха моите герои, тъй ги изкълчваха и разлигавяха, че се питах: аз ли съм писал тия неща, или те.

За критиците какво да кажа. Има една народна мъдрост. „Когато режеш на кучето си опашката на публично място, едни ще кажат, че късо я режеш, а други — че дълго я режеш“. Имаше и такива, които рекоха, че добре съм я отрязал, аз обаче смятам, че не е трябвало да режа на публично място никакви опашки, но това между нас да си остане.

Независимо от всичко свикнал да гледа на живота през онова прозорче, от което се виждат само грешките и недостатъците, струва ми се, полека-лека хумористът почва да става черноглед — нищо положително да не вижда, нищо да не харесва.

В нашия град познавам един такъв. Когато се строеше пътят през Хаинбоаз, този склерозиращ като мене гражданин мърмореше:

— Хм, с вчерашни хлапета Балкана ще ми разбиват. Глупости! Небъдна работа!

Пътят обаче, широк, павиран, удобен и красив, бе направен предсрочно.

Като видял как същите бригадири дращят с кирките гранитните брегове на Тунджа при село Копринка, пак мърмореше:

— Хм, и тук язовир няма да стане, че кой каквото ще да ми разправя.

Язовирът обаче стана и той често ходи там на разходка и си донася по някой тлъст шаран оттам.

Същият надвечер обича да сяда в градинката пред читалището. Допреди няколко месеца тя се осветяваше само от една-две лампи и по сгъмените пейки често присядаха влюбени двойки. Тогава той мърмореше:

— Каква е тази власт, какъв е този градски съвет бе, джанъм? На какво прилича това? Градина ли е, или не знам какво. Толкова ли нямат средства да поставят още няколко лампи?

Не се мина много, и поставиха осем големи лампиона, та светна навред. Същият отново замърмори:

— Каква е тази власт бе, джанъм, какъв е този градски съвет, дето пилее така електричеството? За какво им са толкова лампи, градинско увеселение ли ще правят всяка вечер? Няма ли кой да им дръпне ушите на тия хора бе, няма ли по-горна власт?

Та дотегнаха ми вече неприятности и главоболия, не ми се ще и да заприличам на този наш съгражданин, не ми се пише хумор.

ЗА ЕЗИКА

За родния език е думата и за грижите по него. Разхубавявате го вие там софиянците, разкрасявате го и нали сте по-учени от нас провинциалистите, слушае ви и ви подражаваме. И ние като вас *спускаме* плановете, и ние се *затормозяваме*, кога направим *авария*, и даваме *обязателство* да не се повтаря, и ние *отчитаме* грешките си, мъчим се да се справим с *текучеството* и снемаме от служба онези, които са си *размножили* нуждите дотам, че посягат към държавната каса. Преди да *отпочнем* да правим *подметка* на стърнищата, и ние проверяваме дали е здрав гъонът и пр., и пр. Изобщо стараем се да бъдем добри ваши ученици, да ви догоним и ако е възможно, да ви надминем даже.

Тези езикови красоти ги усвояваме най-вече от вестниците. Учат ни на тях вестникарите. Напоследък един беше употребил *рубежа* вместо граница. Като забелязах това, рекох си: „Браво, нашенец, браво, ти достигна до последната *рубежа* на разхубавяване на езика!“

Та от тях научихме тях думи, те имат грижа за езика ни. У нас в провинцията пък тази благородна служба изпълняват ораторите по разните събрания.

— Другари — ще подхване някой, — ние трябваши *отдавна* да се събиреми, да подговорими и да видими какво *ша* напраими и ако не можими да решими, да се съгласими и да избирем и комисия, която... — и т.н.

— Другари и другарки — ще се провикне друг, — един от най-важните сектори, значи, в нашето селско стопанство е, *значи*, животновъдството. Да задоволяваме, *значи*, нуждите на широките народни маси с продукти, както, *значи*, и индустрията със суровини. Това, *значи*, може да стане само със земеделие, значи, и високо продуктивно животновъдство...

Стана дума за животновъдството, та ни дойде на ум за човека. Нали Горки беше казал: „Човек, това звучи гордо!“ В грижите си за езика не забравихме и него — най-висшето творение на природата. Той пък постоянно е *натоварен* да извърши това и това, понякога е

разтоварен, а много често е *впрегнат*, не стига това, е и политически добре *подкован* например.

Щом е така, защо тогава да не можем да кажем още: и архиварят А. в *ситен тръст* обикаля канцелариите в министерството. Примадоната Б. снощи *изцвили* прекрасно арията си. Другарят В. е добре *обезден* в своята специалност; или най-сетне: критикът Г., достатъчно *назобен* с чужди мисли, изнесе доклад върху задачите на новата литература. Мислим, че няма да е зле така, и тогава думата човек ще звучи още по-гордо, а?

ЧЕТЕ БЪЛГАРИНЪТ, ЧЕТЕ...

Българинът обича много книгата и ако не я прочита с удоволствие, я нарязва във вид на цигарени книжки.

Младежите също я обичат и четат, но са от различни категории:

Читател-журналист. Той има склонност към книгите с илюстрации, които грижливо изрязва, за да си прави стенвестници.

Читател-естет, който, за да я запази чиста и красива, даже не я разрязва.

Читател-ревнивец, който толкова я обича, че като я вземе от библиотеката, не мисли да я връща.

Читател-скоростник, който, като дойде до някое по-дълго описание, прескача страници, за да стигне по-скоро до диалога.

Темпераментен читател. Той пък, ако не е съгласен по някой въпрос с автора, възразява му с химически молив върху белите полета на книгата. Ако пък се е възхитил от някой пасаж, подчертава го дебело и отстрани с химически молив пише „браво“.

Четец учена глава. Обикновено той взема от библиотеката по пет-шест дебели книги, та като го срещнат на улицата, да кажат: — Интелигентен човек, учена глава! След десетина дена ги връща непрочетени и взема други, още по-дебели.

Четец-художник. Ако в книгата има рисунки или портрети, на всички нарисува мустаци или бради, а на някои слага и лули в устата.

Много, много ги има. Едни подгъват страниците, за да отбележат докъде са стигнали, други захлупват отворената книга върху непочистената маса по същите причини, трети забравят запалената цигара върху книгата, четвърти ядат мекици и с блажни пръсти я прелистват, а домакините, за да не изгарят покривката, слагат тенджерата с кипналото мляко върху нея и т.н. и т.н.

Чете българинът, чете, много чете, да е жив и здрав!

Всички сме виновни пред братята от Солун Кирила и Методия, но най-много са виновни тия, които като мене пишат, и тия, които

много говорят. Колко глупости сме изписали и наговорили с тия прекрасни 30 буквени знака.

Защото аз мисля, че има много хора по света и у нас, на които трябва да се забрани да си служат с азбуката. Те могат само да съскат, да мучат, да цвелят или да квичат, ако щат, но не и да говорят.

Защото буквите, макар само тридесет на брой, са в състояние, както казва един писател, да изяснят цялата сложност на Лениновата мисъл, титаническата душа на Достоевски и Толстой и пак чрез тях да доловим острата пот на бай Ганя. Няма друг по-точен сеизмограф, който да отбележи така вярно трептенията на мисълта, нейния възторг или нейния гняв, нейната величавост или нейната глупост.

Затова, ако бяха живи Солунските братя в наше време, щяхме да ги направим лауреати, щяха да бъдат накичени с ордени, да имат домове в столицата и вили край нея, щяха да се разхождат с волги и мерцедеси и по три пъти да се развеждат. А те избързали да се родят рано, та са били гонени и преследвани приживе, а след смъртта им ги накичили с нищо незначещото звание „светии“, което не носи ни слава, ни ренти.

Казват, че понеже баща им се казвал Лев, те по произход били гърци, но аз познавам чисти македонци, които носят това име, а и граф Лев Толстой, както знаем, не е никакъв грък. Не се споменава нищо и за майка им, главния свидетел по това дело, не я чествуват и жените в „Деня на майката“ например, поради което въпросът стои открит вече единадесет века.

Единадесет века, представете си, и ний още не сме съкратили „по бюджетни причини“ тия тридесет букви от азбуката. Преди

няколко години само уволнихме „по закриване на длъжност“ ер голяма и по-малкия му брат, които аз още не мога да прежаля.

На великите братя просветители и на покойните ер голям и ер малък: „Вечна им память“, а на нас, злоупотребителите с азбуката: „Ум и разум и наздраве!“

АПЕЛ

Поне през седмицата на музеите и паметниците на културата не си палете печките със старопечатни книги и ценни архиви и не ги продавайте на килограм по 20 ст. на „Отпадъци“!

Не давайте редки златни монети на зъболекарите за коронки и на златарите частници за пръстени, защото ще ви ги направят съвсем от друго нещо, а монетите ще продадат скъпо на някой музей!

Не се подписвайте с ножчета върху историческите паметници — не виждате ли, че не е останало вече свободно място!

Не правете кирпичи от пръстта на гробните могили! Не вадете камъните от старите крепости! Не трошете мраморните клони и капители на големите ни исторически селища, за да си правите от тях вар!

Не връзвайте магаретата си по оградите на паметниците, издигнати за народните борци!

Деца, не замеряйте с камъни статуите и бюстовете и не се мъчете да улучите носовете им! Малко ли видове друг спорт има в днешни времена.

Селяни, ако случайно изкопаете или изорете някое старо „гърне“ и се окаже празно, от яд не го пухкайте в земята, а го отнесете в близкия музей, където ще получите добро възнаграждение!

Директори и главни учители, потърсете забравените из архивите ви летописни книги на поверените ви училища и старателно ги попълнете, защото ще има скоро специална ревизия за това.

Дараци и чепкала, не унищожавайте хубавите наши народни шевици, докато се напомним да ги приберем в музеите!

Иманяри, вие, които прекопахте Стара планина от Емине до Ком, за да търсите легендарните девет катъра злато на Вълчан войвода, ако със същото усърдие бяхте копали в кооперативните блокове, по-лесно щяхте да забогатееете.

Бояджии, не цапайте с блажни бои прекрасните ни стари дърворезби, по иконостаси, тавани, врати и пр. с цел да ги разхубавявате.

Граждани, посетете музея във вашия град! Той не е отворен само за екскурзианти и гости.

Като отивате в художествените галерии, не си допирайте носовете до картините, а ги гледайте от разстояние и не пипайте с ръце статуите, че те не могат като вас да ходят всяка година на баня!

СПОРТНИ ГОДИНИ

Спортът е вроден както в нас двуногите, така и в четвероногите. Слушал съм майки да разправят как бебетата спортували и правили всевъзможни упражнения още преди да са видели белия свят. Спортуват още щом се родят, и кончетата, магаренца, агънца, яренца, кученца, котенца и доколкото си спомням, и бълхичките даже. Без да им е била известна лечебната гимнастика „КОНГ-ФУ“, създадена преди хилядолетия от будисткия монах Тамо, те правят такива упражнения и движения, в които вземат участие всичките им мускули и стави.

В началния си стадий на развитие не помня какви спортни прояви съм имал, но в предучилищната си възраст се виждам все със скъсани панталони от боричкане, катерене по дърветата и все с вързани пръсти на краката от тичане, ритане и прескачане. По главата ми пък още личат следите, получени в ожесточените сражения с хлапетата от другата махала. Няма да забравя и отчаяните спринтове при дълго бягане, за да не попаднем в коравите лапи на пъдаря, изненадал ни, като берем праскови из чуждите градини.

Твърде рано се усъвършенствувах и във водния спорт. През лятото нашите ме оставяха да стоя у дома, да пазя кокошките да не ровят из лука, и ако се рои пчела, да извикам дяда Рача на помощ. Реката обаче течеше край нас и щом пекнеше слънцето, свличах единствената си ризка, цамбурвах се в пълния с деца вир при кривата върба и забравях съвсем и за кокошки, и за пчели. Ловехме дребни рибки по бързея, правехме си микроязовири, търкаляхме се из затопления пясък, боричкахме се, докато се захлади и почнат да ни тракат зъбите. Голи-голенички по цял ден правехме гимнастически упражнения, нали гимнос на гръцки език значи гол? На обед само прескачахме по домовете си, където под някое кринче или кош ни чакаше дневната ни дажба боб чорба.

Така, напреднал доста във водния спорт, аз почнах да си позволявам и по-сложни упражнения. При една неправилна стъпка по моста, който се състоеше само от две греди, веднъж цопнах в

придошлата река и пътувах около стотина метра. Извади ме един от учителите, който бил наблизо. Тогава нямаше кой да ми каже, че съм бил рекордьор на подводно плаване, та да се радвам, а ревах неудържимо, защото ми нямаше едната обувка. Малко по-късно отбелязах нови успехи в този спорт. Бяхме ходили за сено и на връщане се бях покатерил на върха на натоварената кола. Пътят ни беше през Тунджа и щом навлязохме в нея, едното колело хлътна в някаква дупка, колата силно се наклони и аз, хоп, във водата. Тогава съм бил собствения рекорд по подводно плаване, но ми се губят часове и не помня. Ратаят ни, който водеше воловете, забелязал късно как ме подмята водата, хукнал се и ме извадил на сушата. На другия ден ми разправяше:

— Хванах те, кай, за крака, ти увисна с главата надолу като убит заек и из устата ти шурна вода.

— Много ли бях погълнал?

— Не беше много, но все имаше, колкото може да изпие един прежаднял бивол.

Оттогава нямам особено влечение към тази течност.

Понеже у нас имаше винаги коне, и този вид спорт бях усъвършенствувал.

Някои дисциплини, като надбягване с диканя например, и досега не са въведени. Един ден, като вършеехме край селото, префуча край нас мотоциклет, конят се подплаши, хукна заедно с диканята и мене да вършее из околните стърнища. Дърпам му юздите, моля му се да спре, а той не ме и чува даже. При един завой диканята се откъсна заедно с мене и отхвъркнахме в някакви трънаци, а той запраши нататък към село.

Като съберехме овършаното и нашите почваха да воят, аз му се мятах на гърба и отивах да го паса на Дългата ливада, в средата на която имаше трънлива круша. Там се събираха много пастирчета и за да им се похваля, щом пристигах, навеждах се и смущквах коня да галопира чак до другия ѝ край. На връщане пак и т.н. Един ден, като го гоних така три-четири пъти из ливадата, конят вероятно си е рекъл: „Ей, хлапе, ти не ме оставяш да си почина и откъсна малко тревица, ама аз ще ти предам един урок, та да не ме мъчиш толкова.“ И както галопираше по края на ливадата, наведе глава, зави към средата и въпреки моите усилия да го отбия встрани, мушна се под крушата,

клоните ѝ ме пернаха през лицето и аз отхвъркнах като треска зад него, цял ожулен, издраскан и със скъсана риза. Тази дисциплина, значи, можем да я наречем „яздене с препятствия“.

Наскоро продадохме този кон и си купихме друг, черен и толкова кротък, че му се качвах, като стъпвах върху чупката на задния му крак. Наричахме го Арап и защото беше добър, не го оставях на мира. Един ден, като отивах да го паса, смушках го да бяга, а той, цял ден мъкнал пълна каруца с тор, потичва в един особен тръс, от който едва запазвам равновесие на голия му гръб. Не мога и да го спра, защото е без юзда, а само с едно въженце на врата. Тръска ме той, друса ме сякаш нарочно, докато се тръснах под корема му, главата ми се пребори с един камък и за кратко време изгубих представа за време и пространство. Като се ококорих, забелязах с ужас, че съм под него и задният му десен крак е точно над корема ми.

Добричкият ми, милият ми Арап беше го свил и стоеше на три крака. От време на време го спускаше леко и като ме докосваше, веднага го дигаше още по-високо.

Ако беше магаре или човек, освен дето щеше да стъпи на корема ми, но щеше да рита, да скача по мене, докато ме довърши.

Освен тези видове спорт, освен редовната борба играехме с топки от волски косми, мятахме камък, обикаляхме черковния двор без щафета, прескачахме воденичната вада, поради което често се връщах у дома мокър до ушите, знаехме игрите „свинка“, „челик“, „папета“, „прескочикобила“ и пр., и пр.

Към този период трябва да отнесем и спортната стрелба с лък и прашка, подобна на тази, с която някога Давид улучил Голиата в сляпото око. Централно място в този спорт обаче заемаше дървеният пищов, собствено производство. Състоеше се от криво дръвце, едната част на което служеше за дръжка, а на другата имаше длъб, в който поставяхме гилза, здраво завързана с тел. В гилзата сипвахме барут, натъпквахме я с парцали, а понякога слагахме и дребни камъчета вместо сачми. До главичката на гилзата слагахме малко барут, който възпламенявахме с главня, и се получаваше ужасен гръм. Неудобството на това оръжие бе това, че често пъти стреляше и точно в обратна посока. В дясното ми рамо още личи белег от парче гилза и показалецът на дясната ми ръка зарасна накриво.

Истински, системно обаче започнах да спортувам, след като завърших в село основното си образование и се записах в казанлъшката прогимназия. В началото на учебната година още бях приет в юношеската чета на гимнастическото дружество „Юнак“, в което членувах осем години. Там освен свободните упражнения и тия с тояжки, с гири и бухалки почнахме да се катерим по паралелки, лостове, халки и пр. Тогава за пръв път видях и футболна топка. Учителят ни, швейцарец, ни изведе веднъж на полето, подхвърли я и рече:

— Ритайте!

Ний това и чакахме. Без правила, рефери и свирки ритаме я цял час и след това я не видяхме повече. Ако така я подхвърлял и на другите класове, сигурно в късо време са я скъсали.

В извънучилищното време „борбата продължаваше“. Живеех с другар от нашето село и като се вчепкахме на борба, ту той печели по точки, ту аз. В древна Гърция единият от борците, като тръшнел другия три пъти на земята, се е смятал за победител, а в наше време въпросът бе много усложнен. Тупна го аз, да речем, „залепя му плещите на тепиха“, а той не се признава за победен, защото имаше още едно правило — поваленият „трябваше“ да види небето. Добре, но той си затворил очите и не ще да го види. Сядам тогава на гръдния му кош, затискам с колена ръцете му да не мърдат и почвам да му отварям клепачите. Отворя дясното око — лявото се затвори, отворя лявото — дясното не ще да гледа и така, докато се разплаче и хазайката пристигне с точилката.

На другата вечер пък той почва да ми разтваря клепачите.

По това време научихме от гражданчетата как се ходи по ръце, „циганското колело“, бокс и доста неприлични думи.

Въпреки че от града до село имаше повече от 20 километра, често си ходехме в събота следобед и в неделя се връщаме с пълни торби продоволствие. При тия пътувания се усъвършенствувахме в спортна стрелба с камъни по изолаторите на телеграфните стълбове. Изучавахме и цирковия номер „балансиране“ върху парапета на железния мост на Тунджа, висок 20 метра, а един ден влязох на бас в дълбок и запустял кладенец. Въпреки че веднъж бях влизал в нашия да вадя кофата и баща ми ме беше превързал с въже през кръста, като се

научил за новия ми подвиг, дойде специално в града и ме наби така непедагогично, че няколко дни не можех да стоя седнал.

През лятото на 1904 год. в пълна юнашка униформа участвахме в III юнашки събор в столицата. Той се проведе на игрище „Юнак“ и може би името си игрището получи тогава. Сега и него преименуваме.

След това постъпих в гимназията. Другар ми беше също такъв голям „юнак“ като мене, та още през есента си направихме лост, или „висилка“, в двора на хазайте. Понеже бяхме доста напреднали в тия уреди, учехме вече най-трудните упражнения — „смъртния скок“ и „слънцето“. За първото упражнение изнасяхме сламеника от моето легло, защото често вместо на краката аз падах на врата си и по седмица ходех с изкривена шия. При един опит пък да направя „слънце“ не можах да се превъртя на прави ръце, повърнах се назад и се плъснах по корем далеч от лоста, като изрових всичкия лук, който хазайката беше посадила.

Въпреки тия дребни произшествия и „слънцето“, и „смъртния скок“ бяха овладени до съвършенство, разбира се, за сметка на алгебрата и геометрията. Упражненията тогава бяха такива, че развиваха повече горната половина на тялото ни и се перчихме с широките си гърди и изпъкнали мускули на ръцете. Физкултурната наука още не беше свела поглед и към долната половина, както е сега.

Средното си образование продължих в София и понеже спортът ми беше станал навик и нужда, продължих членуването си в дружество „Юнак“, като упражненията правехме в салона на I мъжка гимназия и макар дошли от провинцията, не се давахме на софиянци. В празничен ден пък продължавахме свободната борба из околностите на столицата под командата на един по-голям другар.

По нашите села тогава на Великден се устройваха традиционни борби. В моето село инициаторът беше баща ми. Вземаше той един топ шарена басма от дюкяна и почти всичко мъжко поемаше край село на харманите. Най-напред излизаше селският „баш пехливанин“, поразходи се из „Алая“, поразтъпче се и ако няма кой да му излезе насреща, оттегля се и тогава започват двойките — първо най-силните, след това по-младите и накрая най-младите борци. Бях на 17–18 години, когато и аз полугол, излязох да се боря с един мой връстник. Той беше по-силен, а аз по-ловък и още в първата хватка му легнах и

го прехвърлих с крак далече през мене и той се отказа да продължава повече. На победителите баща ми отрязваше по едно парче за риза от тази басма. И аз бях удостоен с такава награда, но сестра ми я обсеби и си уши блуза, понеже била много шарена и по приличала за женска дреха. Вечерта у дома пристигна делегация от мои другари и връстници. Помолиха ме да ги запозная с разните хватки. Излязохме край селото пак и дълго време се боричкахме и им предавах моя опит. Към полунощ чак се прибрах у дома с гордото самочувствие на учител и треньор по свободна борба в село.

След това започнаха войни, погроми, болести, глад, фашизъм, революция, социализъм, неусетно пристигна старостта. Спорта обаче не изоставих. Запомнил съм някакво упражнение на йогите, едно от Луи Куне, нещо от системата на Мюлер, но и най-вече си служа с домашно-битовата система, състояща се в следното: сутрин рано изнасям две пълни кофи с въглища и една с дърва от зимника, изчистване, подклаждане и излъскване на печките, изтупване на одеялата, измитане стаята и двора. После копане, плевене и поливане из градината, донасяне от пазара пълна чанта с хляб и други колониални и кулинарни стоки, един път седмично изнасяне и внасяне голямото дървено корито за пране, пресяване въглища, цепене дърва и пр., и пр. Вечерно време против ниско кръвно налягане един-два часа „кокоша гимнастика“ в хоремага, после връщане, кратка, но енергична караница с жената, в която се включва упражнението „дълбоко дишане“, и край.

По тази изпитана вече система със „здрaво тяло и здрав дух“ мисля да дочакам края на спора за старо и ново изкуство и окончателното ликвидиране на култа към личността.

МАЛКО АРХЕОЛОГИЯ

УРОК ПО ПАТИНИРАНЕ

Като млад учител, който едва бе почнал да се занимава с музейно дело, си наех квартира в дома на отдавна починалия оръжеен майстор при полка в града ни. Един ден син му почистваше къщата и между другите вехтории, струпани в коридора, забелязах две малки статуетки. Едната представляваше бронзово орле с разперени крила върху малък пиедестал, а другата — ранен гладиатор с щит, полегнал на лявата си страна. Същите статуетки имаше в нашия музей. Попитах го:

— Що щат тия неща у вас?

— Имаме си ги — казва. — Те бяха доста, но аз ги разпилях. Някои раздадох на познати, други изхвърлих.

— Но отгдето ги имате? Кой ви ги даде?

— Един човек, един възрастен човек ги носеше. Аз бях малък тогава, когато идваше и ги оставяше на баща ми, той отливаше по няколко от тях и му ги предаваше. После научих, че бил директор на музея в съседния град. Продавал ги човекът на този, на онзи.

— Но те имат такава патина, казвам, че сякаш векове са стояли под земята.

— А, никакви векове. Само по няколко месеца.

— Е как така, как е възможно?

— Много просто. Когато войниците лягали да спят, татко ги заравял край клозетите, там дето за по-бързо ходили по малка нужда, и от това ръждясвали така хубаво.

КОЛЕКЦИОНЕР

Бях вече уредник на музея, когато пристигна тежък гост — историк, археолог и един вид мой шеф. Посрещнах го, нагостих го, начерпих го, вследствие на което остана много доволен от музея, от работата ми и пожела да разгледаме старата църква в близкото село. Наех файтон и след час бяхме пред самата църква. Оставих госта малко да почака, а аз отидох до дома на свещеника за ключа. Той беше нещо зает и не дойде. Отворих, разгледахме църквата, търсихме подписи на зографа по иконите, пушихме, плюхме по пода, а гостът, понеже страдал от някакъв сърбеж, си чеса гърба о една колона и на излизане гледам: в джеба на пардесюто му една малка икона.

— А, рекох, така не може! Така не бива! Свещеникът на мене даде ключа, мене познава и ми се доверява, какво ще каже, като забележи, че иконата липсва.

— Е, холан, не бой се, няма да забележи. Голяма работа! За една нищо и никаква иконица кой ще повдига на въпрос?

— Въпросът, казвам, вече е повдигнат от мене и ако не я поставите на мястото, ще ви заключа тук и ще отида да извикам попа и клисаря.

— Ама разбери, казва, аз съм колекционер, събрал съм доста такива икони и не съм имал никакви неприятности досега.

— Вие и сега няма да ги имате, казвам, неприятности ще имам само аз.

С голяма неохота я постави пак на иконостаса, върнахме се, без да си продумахме, и дълго време той не посети вече ни града ни, ни музея и постоянно говореше против мене и работата ми в него.

НУМИЗМАТИКА

В нашия град имаше двама доморасли археолози, двама отракани търговци на стари монети и всевъзможни „антики“. Те кръстосваха околията, събираха такива неща и ги продаваха на частни лица и музеи. В страната ни се срещат често едни „монети“, наречени „свинята с прасенцата“... Те са големи, груби и от едната им страна съвсем наивно е изобразена свиня със седем, девет или тринадесет прасенца. Мошениците, които ги измислили, създали и легенда около тях: който притежава такава монета, все едно, че има в ръцете си разковничето, с което може да открива всякакво заровено имане. Отливат те големи количества и ги продават скъпо и прескъпо на наивни селяни и иманяри.

Нашите доморасли археолози бяха успели да излъжат моя предшественик един-два пъти, бях предупреден, че имат и от тия монети и че ще се опитат да ме измамат чрез подставени лица. Един ден пристига при мене млад работник и ми дума:

— Днес, като копаехме кладенец на бай Коста Вълнаря, намерих тази пара и ми казаха, че струвала скъпо. Колко пари ще дадеш за нея?

Сложих я аз под лупата, разгледах я внимателно и му казвам:

— Тази, казвам, е със седем прасета, а такива имаме, ако беше с девет, тогава работата щеше да бъде по-друга. Вярно е, че са редки и скъпи монети.

След няколко дни пристига друг и ми носи монета с девет прасета.

Пак я разглеждам сериозно и казвам:

— Съжалявам, но много им дълги зурлите и приличат на диви, а ние купуваме такива монети, ако прасетата са породисти.

Не щеш ли, след седмица пристига познат старец, бивш златар, и ми носи пак такава монета, но с тринадесет прасета. Разглеждам я бавно, съсредоточено, обръщам я, чукам я с нокът и му казвам:

— Монетата е добра и струва пари, но много са мършави прасенцата, дядо Цаньо, дръгливи са много, отгде ще им взема храна да ги угоя до Коледа. Поддръж ги у вас още два-три месеца, поохрани

ги и пак ми ги донеси. Ако пък нямаш храна, поискай от тоя, дето ти я е дал да я донесеш в музея. Той трябва да има цял хамбар с царевица, защото знам, че отглежда още много прасета у тях.

Повече от тези монети не ми се предложиха.

ТОЧНА ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ

Не се мина много, един от тия местни археолози почина и след няколко дни отидох у дома му хем да изкажа съболезнованията си, хем да видя не е ли оставил нещо интересно за музея. Оказа се, че почти нищо не оставил. Жена му обаче ми предаде един каталог по нумизматика, няколко незначителни части от стари накити и джебното му тефтерче.

Поразлисих това бележниче, попрегледах го и на една страница прочетох следното:

Римски монети, бронзови, намерени при каптиране на Айтоските бани на брой 11. Купени за 3 лв.

Същите продадени на казанлъшкия музей за лева 12.

Понеже под бележката беше отбелязана и датата на продаването, проверих в инвентарната книга и намерих, че римските монети от Айтоските бани са вписани като находка из околностите на Казанлък.

Такива историйки се случваха по онова време, преди тридесет години, когато растеше, цъфтеше и се мъчеше да завърже плод родната ни археология.

УТЕШИТЕЛИ

Боледувах от грип и ми излезе една пъпка на устната. Пъпка като пъпка, на кого не е излизала след простуда и не е изчезвала след ден-два. Моята обаче изглежда, че се почувствува добре на устната ми, разположи се и застоя доста там. Не мога, значи, ни да се усмихна, ни да се прозина, нито да целуна някого, примерно казано. Не мога и по-голяма хапка да хапна даже, а без тия елементарни човешки щения и нужди живее ли се? Има ли смисъл?

Реших да се посъветвам с лекар, и то не какъв да е, а столичен. Пристигнах един ден, явих се при прочут професор, прие ме човекът, поогледа ме, поопипа ме и рече:

— Дребна работа! Сега имаме съвещание, но елате утре по това време и ще ви излекуваме. Бъдете спокоен, не е страшно, ще мине.

Знаех си аз, че лекарите най-добре лекуват с успокояване и никога не казват истината на пациента, ако положението е сериозно. Но и аз като всички се поуспокоих и реших да се почерпя с кока-кола, защото това вносно питие я пристигне някога в провинцията, я не. В кафенето, където се отбивам обикновено, кога дойда в столицата, заварих няколко приятели.

— Охоо, добре дошъл! Добре дошъл! Заповядай при нас. Как си? Какво има из Тракията?

— Пролет, казвам, пролет мила, животворна: цветя, птички, мухи, насекоми, череши, краставици и прочие.

— А това на устната ти какво е?

— Пъпка — казвам, — обикновена пъпка.

— А бе то, че е раче — раче е, после се превръща на рак и така нататък, но ти недей се плаши.

— Да, и на морски рак, на омар може да се превърне — отвръщам смутено аз, но какво да сторя.

— Не е страшно — обажда се друг. — Ясно е, че е рак, но се лекува, щом е външно. Баща ми имаше на същото място и го рязаха, гориха, та се беше разтворила една голяма рана и с години не можа да заздравее.

— Чичо ми пък го имаше на носа — обади се трети — и вярно е, че дълго го лекува и изчезна, но не се мина много, и наново се появи в гърлото пък. Появи се, знаеш, и аха, да го задуши, но сегашната медицина не е като едновременшната — пробиха му гърлото, мушнаха му една каучукова тръбичка, диша си през нея човекът близо шест месеца и чак тогава умря.

— Че се лекува, лекува се — намеси се четвърти, — но лошото е, както каза, че пак се появява. Аз знам един случай, когато на един познат от носа се премести в ухото, та ревеше от болки човекът, на лудост го избиваше. Един ден не може да издържи и в нервен припадък си отрязал ухото с джебно ножче. Отрязал го като нищо, но пак умря.

— Слушал съм — обади се пак първият, — че най-лошото е, когато ракът се появи в червата. Там също болките били непоносими и операцията невъзможна. Казват, че са правили опити и след време можело да ги заменят с найлонови черва като на кренвиршите, но дотогава колко свят ще изгине.

Така ме утешиха моите приятели, значи, така ме успокоиха, че не помня пих ли кока-кола, не пих ли, платих ли, или не — изхвъркнах из кафенето и досред нощ скитах като замаян по улиците. Капнал от умора, най-послед се дотътрах до хотела, легнах, но спи ли се след такива приятелски разговори? Въртях се в леглото, въртях се, докато чаршафът стана на топка в краката ми, най-послед съм задрямал, че като почнаха едни кошмари, едни сънища, да полудееш просто. Сънувам например, че се мъча да дишам през едно каучуково черво, мушнато в пъпа ми. След това, че Михал касапинът ми реже ухото с големия си нож. По едно време ми се стори, че един огромен рак ме сграбил и се мъчи да ме удуши. С едната щипка ме стиснал за устата, а с другата — за палеца на левия крак. Едва можах да изрева, стреснах се и станах разтреперан и цял облян в пот. Беше се вече съмнало. Трамваи, тролеи и автобуси бяха вече постъпили на работа и тресяха улицата. Отворих прозореца да подишам чист въздух, но той се оказа по-мръсен от този в стаята. Съвсем разстроен и разбит, хванах се за главата и се чудех какво решение да взема: дали да тръгна към болницата да ме позалъже докторът пак, или да потърся моите приятели да ме довършат със своите утешения, та да се отърва веднъж завинаги от болести и от утешители.

ДРАСКАНИЦИ В БОЛНИЦАТА

Почнат ли да ти устройват юбилей, да те честват и кичат с ордени, почнат ли да те снимат на филми — готви си завещанието.

Аз обаче няма да умра през 1966, защото тя бе определена за най-добрите представители на изкуството ни.

Седемдесет и седем години навършвам скоро. Прилична възраст за умирачка.

Напоследък пък такива тържествени погребения правят на писателите, че просто да ти е драго да умреш.

Не ще да е занапред скучно на „оня свят“. Кацнат ли космонавтите на Луната, след това ще кацнат при нас и ще ни носят новини от Земята.

Уж съм безпартиен, пък червените ми кръвни телца били много повече от белите.

Ех, да имаше магазин за запасни човешки части, бих сменил всичките и най-напред главата.

Народната поговорка казва: Който гони два заека, не улавя ни един, а аз гонех три, затова Емилиян Станев ще яде зайци, а аз ще преглъщам суха плюнка.

— Как си, как си! По-добре, нали!
— Унче малце болен — в петък погребение.

Аз ще напусна тази проклета болница, но по гръб.

... и все пак, и все пак, колко самотен е човек, колко е сам-самичък в света!

Преливаха ми кръв, та казвам на доктора: Тази кръв трябва да е от комсомолец, защото почнах да се заглеждам в медицинските сестри и боя се да не почна да налитам.

А като си дойдох в Казанлък, една жена, продавачка на цветя на пазара, хили се и ме гледа.

— Какво се смееш!

— Вярно ли е, казва, че като ти прелели циганска кръв, почнал си да играеш кючек!

Аз така се шегувах в болницата, но как е достигнало от София дотук!

След като ме оперираха, доста време не можах да се обръсна и ми поникна бяла брада, та като се погледнах в огледалото, бях приятно изненадан, че приличам на Хемингуей. Ех, да имах и пушката му...

Тук на мен се „яйце пече“, а вън животът си тече...

Като се пооправих, отидох в болничната библиотека и казвам:
— Дайте ми да прочета нещо весело!

Библиотекарката, която не ме познава, ми подаде сборник от моите разкази.

— Този автор, казвам, не ми действа. Той не може да ме разсмее.

Мили мои избиратели, когато занапред ще избирате народни представители, искайте им свидетелство за здравословното състояние, да не бъдат по-стари от 60 години и да знаят да държат речи — не като мене.

Стари и добри мои приятели и другари, не съм се съмнявал ни за минута, че няма сърдечно да ме изпратите до „вечното ми жилище“, ако не вали дъжд.

Скъпи ми Стойне и Пеньо, като ида горе, ще кажа на Свети Петър да ви запази най-хубавото място в рая и сто години да го пази за вас. Той мене няма да ме пусне, че съм много грешен, но ще ме послуша, защото ще почна да сътруднича в органа на дяволите и ще го атакувам постоянно.

Жено, бъди спокойна, въпреки че там ще сме безсмъртни, уверявам те, че няма да се ожения втори път.

Напразно спорят коя марка леки коли била най-удобната. Най-удобната кола е безсъмнено катафалката. Возиш се легнал, окичен с цветя, и не усещаш друса ли или не.

Не се плаша... Чистата ми съвест ще ми бъде добра възглавница.

Ах, ти рак, ти мой враг, медицината може да е безсилна, но аз...

Чудех се, като остарея, какво ще правя, а аз щял съм да развъждам раци.

Трябва да си пострадал, за да добиеш представа колко много лекари-мошеници на неизлечими болести има у нас.

Живописец! Дорде разбереш, че „мястото ти е сторено“, веднага усетиш „че ти е време минало“.

Тъкмо тези, които винаги са ме уверявали, че ме обичат и ценят, не са ме посетили в болницата.

Този път ми преляха кръв от жена. Аз дотогава не знаех, че можело. По този повод писах на приятели в К-к, че чувствам как гласът ми става по-тънък и ханшовете ми по-дебели. Ако изляза в града, виж че съм се премъдрил с тенжера на главата в някой фризьорски салон.

Получих ново звание „Народен деятел на културата“:

*Титли, титли, титли,
да напълниш кола с ритли.
Претоварен съм със звания
и страдания...*

Колкото приближава отиването ми при Дядо Господа, толкова повече почвам да го разбирам: Бог, значи, е името му, а Саваот, Аллах,

Йехова, Зевс, Буда, Мохамед, Конфуций и пр. — това са му псевдонимите.

Азис Несин, Азис Несин, може и да си добър хуморист, братко, но трудно е да разсмееш човек в състояние като моето.

Ще ме пращат на нагревки в Берлин. Защо не в Египет или Йордания, та да ме нагряят англо-американците с помощта на Израел!

Види се, са усетили, че скоро ще почна да изстивам, за да ме нагряват. Първо ще ме нагряват в Берлин след това ще ме изстудяват в София, после ще ме опяват в Казанлък.

Доста книги прочетох в болницата. Колко много съчинени съчинения излизат напоследък!

Липсват ми левкоцити (бели кръвни телца) и казвам на сестрата:
— Като те сменят, купи ми, моля ти се, от града 1 килограм левкоцити. Ако няма другаде, попитай в „Кореком“.

Какво животинче е човекът: за да се докопа за час живот, е готово на какви ли не мъки и компромиси.

Избраха ме народен представител тогава, когато и себе си не можех да представлявам.

За четвърти път съм в болница през тия две години. Пътя до гробищата в Казанлък го зная, но оттам нататък, като е толкова далече! Ех, тия астронавти, как бавно пипат!

Какво оздравяване очакваш, когато в болницата са те поставили в стая № 13!...

Че ще се мре — ще се мре, но най-смешното е, че преди три месеца си купих нов костюм. Има да се карат наследниците.

Чудомир

22. XII. 1967
Правителствена болница

Издание:

Чудомир. Под шарената черга

Избрани разкази и фейлетони

Първо издание

Съставител и редактор: Драган Ничев

Редактор на издателството: Цветан Пешев

Художествено оформление: Юли Минчев

Художествен редактор: Венелин Вълканов

Технически редактор: Петър Стефанов

Коректор: Антоанета Петрова

ДИ „Отечество“, София, 1981

ПК „Димитър Благоев“, София, 1981

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.